Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

В. В. Сьомченко
О. Р. Саєнко

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В ОБЛІКУ, АНАЛІЗІ ТА АУДИТІ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності «Облік і оподаткування»
освітньо-професійної програми «Облік і аудит»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № від 2025р.

Запоріжжя
2025

УДК 001.891:657(075.8)
С967

Сьомченко В. В., Саєнко О. Р. Методологія наукових досліджень та академічна доброчесність в обліку, аналізі та аудиті : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 132 с.

У навчальному посібнику викладено теоретико-методологічні основи організації та проведення наукових досліджень. Розглянуто роль науки і наукових досліджень у сучасному світі. Акцентовано увагу на технології виконання наукового дослідження, підходах до пошуку наукової інформації, на принципах і нормах наукової етики. Узагальнено понятійно-категоріальний апарат науковця-початківця. Передбачено контрольні запитання для діагностики рівня засвоєння знань. Запропоновано питання для самостійного опрацювання та практичні завдання для формування необхідних навичок і розвитку науково-творчого потенціалу особистості.

Для здобувачів ступеня вищої освіти магістра, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Облік і аудит».

Рецензент
О. В. Гамова, док. екон. наук, професор, в.о. завідувача кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

Відповідальний за випуск
Н. М. Проскуріна док. екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування

ЗМІСТ

ВСТУП ……. 4
Тема 1 Історико-філософські засади наукового пізнання…… 6
Тема 2 Теоретико-методичні засади наукового дослідження. Порядок здійснення наукового дослідження…… 20
Тема 3 Наукова проблема. Вибір теми наукового дослідження. Визначення об'єкта і предмета. Формулювання мети й завдань…… 36
Тема 4 Програма і план наукового дослідження. Структура кваліфікаційної роботи……..... 53
Тема 5 Методологія та методи наукових досліджень…….. 64
Тема 6 Оформлення результатів наукового дослідження……..... 81
Тема 7 Академічна доброчесність у наукових дослідженнях з обліку, аналізу та аудиту…….. 99
Тема 8 Запобігання академічній недоброчесності у професійній діяльності бухгалтера, аналітика та аудитора…… 111
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ ТА АКТУАЛІЗАЦІЇ ЗНАНЬ…….. 120
ГЛОСАРІЙ…….. 122
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА……... 128
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА……. 131

ВСТУП

Наука є найпотужнішою рушійною та продуктивною силою суспільного розвитку, найважливішим чинником соціально-культурного та технічного прогресу в результаті практичного використання наукового знання в різних сферах людської діяльності.

Провідним інструментом науки, ключем до розуміння законів функціонування всесвіту є наукові дослідження. Наріжним каменем, точкою опори та фундаментом наукового дослідження виступає його методологічна основа. Методологічний інструментарій обумовлює кожен крок дослідження, визначає належний набір методів, принципів, підходів, прийомів, способів і встановлює, яким саме чином буде вирішуватись окреслена проблематика наукового дослідження. Виключно з правильно обраною методологією можна ефективно дійти до визначеної мети та вирішити поставлені дослідником завдання, що, своєю чергою, обумовлює досягнення бажаного результату дослідження крізь призму аргументованих та обґрунтованих висновків. Наукове дослідження має істинну цінність лише тоді, коли в його основу покладено досконалу методологію та застосовано найбільш оптимальні й ефективні методи наукового пізнання.

Для дослідників-початківців дуже важливо мати уявлення про методологію як фундаментальну основу наукового дослідження, про методи наукової творчості, оскільки на перших кроках до оволодіння навичками наукової роботи найбільше виникає питань саме методологічного характеру. Для дослідника недостатньо встановити новий факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, розкрити його наукове, теоретичне та практичне значення. При цьому ключовим аспектом є дотримання принципів академічної доброчесності, особливо у сфері обліку, аналізу й аудиту, адже саме вони забезпечують достовірність результатів дослідження, формують довіру до отриманих висновків та сприяють розвитку відповідальної наукової культури.

Відповідно до освітньо-професійної програми «Облік і аудит» другого (магістерського) рівня курс «Методологія наукових досліджень та академічна доброчесність в обліку, аналізі та аудиті» є обов’язковим освітнім компонентом і належить до циклу дисциплін загальної підготовки. Викладається паралельно із такими дисциплінами: бухгалтерський облік в управлінні підприємством, стратегічний облік і аналіз, організація облікового процесу на підприємстві, облікова політика підприємства, експертиза документів обліку та звітності, організація і методика аудиту. Дисципліна слугує фундаментальною базою для написання та якісного виконання кваліфікаційної роботи, сприяє розвитку наукової культури, критичного мислення і професійної компетентності майбутніх фахівців.

Метою вивчення курсу є оволодіння методикою наукових досліджень у сфері обліку, аналізу та аудиту з дотриманням принципів академічної

доброчесності, формування теоретичних знань і практичних навичок щодо організації, проведення та оформлення результатів досліджень, а також розвиток здатності до об'єктивного наукового аналізу явищ і процесів та підготовки кваліфікаційних робіт магістерського рівня. Особлива увага приділяється питанням академічної доброчесності у наукових дослідженнях з обліку, аналізу та аудиту, а також запобіганню проявам недоброчесності у професійній діяльності бухгалтера, аналітика та аудитора. Курс сприятиме розвитку конструктивного і творчого наукового мислення, формуванню здатності до критичного й об'єктивного аналізу економічних явищ і процесів, а також готовності до виконання кваліфікаційної роботи магістра з дотриманням принципів наукової та професійної етики.

У ході опанування навчальної дисципліни студенти мають *засвоїти:* сутність методології та її понятійно-категоріальний апарат, специфіку наукового пізнання, сучасні методики та методи досліджень, зміст і структуру процесу наукового дослідження, методику його організації та технологію виконання, форми представлення науково-дослідницької роботи; *навчитися:* планувати наукове дослідження, обґрунтовувати актуальність теми наукового дослідження, формулювати мету й завдання наукового дослідження, визначати об'єкт і предмет наукового дослідження, проводити пошук та аналіз різноманітних джерел інформації та оформлювати результати наукового дослідження з дотриманням принципів наукової етики та академічної доброчесності у сфері обліку, аналізу та аудиту; *набути готовності:* проводити власні наукові дослідження.

У пропонованому посібнику розкрито зміст понять методологія, методика, методи дослідження, розглянуто рівні методології, структуру теоретичного й емпіричного знання в єдності з методами теоретичного й емпіричного дослідження, охарактеризовано систему організації науково-пізнавальної діяльності та методику проведення наукового дослідження, висвітлено сутність наукової проблеми, окреслено особливості визначення актуальності, мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження, визначено підходи до пошуку наукової інформації та правила оформлення посилань на наукові джерела, акцентовано увагу на принципах академічної доброчесності при проведенні наукових досліджень у сфері обліку, аналізу та аудиту. До кожної теми запропоновано контрольні запитання, питання для самостійного опрацювання, практичні завдання. Тлумачення основних термінів і понять навчальної дисципліни подано у глосарії. Для поглибленого вивчення курсу рекомендовано основну та додаткову літературу.

Засвоєння програмного матеріалу курсу слугуватиме необхідним методологічним та організаційним підґрунтям для здійснення фахової науково-дослідницької роботи та розвитку дослідницького досвіду.

ТЕМА 1
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Мета: набути уявлення про сутність наукового знання, його значущість у розвитку та розбудові суспільства; ознайомитися з особливостями бухгалтерського обліку як самостійної прикладної науки, усвідомити його місце в системі економічних наук; розглянути методологічні засади наукових досліджень.

План

1.1 Поняття про науку. Роль науки в розвитку суспільства. Сутність наукового знання.

1.2 Особливості бухгалтерського обліку як науки.

1.3 Облікові теорії. Методологія бухгалтерського обліку.

Ключові терміни та поняття: наука, природничі науки, технічні науки, гуманітарні науки, бухгалтерський облік, облікові теорії, методологія бухгалтерського обліку, методи бухгалтерського обліку.

1.1 Поняття про науку. Роль науки в розвитку суспільства. Сутність наукового знання

Наука – сфера дослідницької діяльності, напряму здобуття нових знань про природу, суспільство й мислення. У наш час розвиток науки пов'язаний з розподілом і кооперацією наукової праці, створенням наукових установ, експериментального й лабораторного устаткування. Поява крупного машинного виробництва створює умови перетворення науки в активний чинник самого виробництва. Необхідність наукового підходу в матеріальному виробництві, в економіці та політиці, у сфері управління і в системі освіти вимагає від науки швидкого розвитку.

Важливим інструментом управління розвитком науки є фінансування й матеріальне забезпечення наукових досліджень. Фінанси й матеріальні ресурси призначаються перш за все для найбільш важливих і перспективних напрямів науково-технічного прогресу. Програмно-цільовий підхід до наукової діяльності оптимізує внутрішні тенденції наукового пізнання й управління ним, розширює можливості планування науки, пов'язуючи її внутрішні стимул-реакції з організаційними питаннями вдосконалення структури наукових колективів. Значні розробки, що вимагають участі десятків або сотень підприємств, різних міністерств і відомств, можна реалізувати лише при програмно-цільовому плануванні та управлінні.

Програма являє собою комплекс робіт, які мають важливу для народного господарства мету (наприклад, створення й освоєння нової технології). Інструмент для їх організації передбачає питання фінансування, ресурсного забезпечення, управління, складу учасників розробки, їх взаємодій.

Знання – ідеальне відтворення в мовній формі узагальнених уявлень про закономірні зв'язки об'єктивного світу. Функціями знання є узагальнення розрізнених уявлень про закономірності природи суспільства й мислення;

зберігання в узагальнених уявленнях усього того, що може бути передане як стійка основа практичних дій. Знання є продуктом суспільної людської діяльності, спрямованої на перетворення дійсності.

Процес руху людської думки від незнання до знання називають *пізнанням.* У його основі лежить віддзеркалення об'єктивної дійсності у свідомість людини в процесі її суспільної, виробничої та наукової діяльності, тобто практики.

Пізнання формується з практики, але потім саме орієнтується на практичне опанування дійсності. Від практики до теорії й від теорії до практики, від дії до думки й від думки до дійсності – така загальна закономірність відносин людини в навколишньому світі. Практика є початком, вихідним пунктом і водночас природним завершенням усякого процесу пізнання. У процесі практичної діяльності людина вирішує суперечності між поточним станом речей і потребами суспільства. Результатом цієї діяльності є задоволення суспільних потреб.

Пізнання включає два рівні – почуттєвий і раціональний. Почуттєве пізнання формує емпіричне знання, а раціональне – теоретичне. Почуттєве пізнання забезпечує безпосередній зв'язок людини з навколишнім світом. Елементами почуттєвого пізнання є відчуття, сприйняття й уява.

Відчуття – це віддзеркалення мозком людини властивостей предметів або явищ об'єктивного світу, які діють на її органи чуття.

Сприйняття – вторинний образ предмета або явища, який у даний момент часу не діє на органи чуття людини, але обов'язково впливав у минулому. Сприйняття – це образи, які встановлюються за наслідками минулих дій предметів або явищ, що збереглися в мозку.

Уява – це поєднання й перетворення різних уявлень у цілу картину нових образів. Раціональне пізнання доповнює й випереджає почуттєве, сприяє усвідомленню єства процесів, розкриває закономірності розвитку. Формою раціонального пізнання є абстрактне мислення.

Мислення – опосередковане й узагальнене віддзеркалення в мозку людини істотних властивостей, причинних відносин і закономірних зв'язків між об'єктами або явищами. Опосередкований характер мислення полягає в тому, що людина пізнає дійсність через доступні органи чуття, завдяки своєму особистому досвіду і засвоєнню досвіду інших людей.

Поняття – це думка, що відображає істотні й необхідні ознаки предмета або явища. Поняття можуть бути загальними, одиничними, збірними, абстрактними й конкретними, абсолютними й відносними. Загальні поняття пов'язані не з одним, а з безліччю предметів. Найбільш широкі поняття називаються категоріями. До таких понять відносяться деякі поняття філософії, політекономії. Одиничні поняття стосуються завжди лише одного певного предмета.

Під збірними розуміються поняття, що позначають цілі групи однорідних предметів, що є загальновідомою єдністю, завершеною сукупністю.

У процесі наукового дослідження можна виділити такі етапи:

- ✓ виникнення ідей;

- ✓ формування понять, думок;
- ✓ висунення гіпотез;
- ✓ узагальнення наукових чинників;
- ✓ доказ правильності гіпотез і думок.

Наукова ідея – інтуїтивне пояснення явищ без проміжної аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на підставі якої робиться висновок. Вона базується на вже наявному знанні, але розкриває раніше не відзначені закономірності. Свою специфічну матеріалізацію ідея знаходить у гіпотезі.

Гіпотеза – наукове припущення, що висувається для пояснення певного явища, властивості тощо; твердження, істинність якого неочевидна, але є віра в його істинність та впевненість, що обґрунтування істинності можливе. Гіпотеза – спроба дати відповідь на запитання, щоб незрозуміле стало зрозумілим. Якщо гіпотеза узгоджується з очевидними фактами, то в науці її називають *теорією* або *законом*. У процесі пізнання кожна гіпотеза піддається перевірці, у ході якої встановлюється, що наслідки, які витікають із гіпотези, дійсно збігаються з досліджуваними явищами, що дана гіпотеза не суперечить жодним іншим гіпотезам, які вже вважаються доведеними. Із накопиченням нових фактів одна гіпотеза може бути замінена іншою лише в тому випадку, якщо вони не можуть бути пояснені старою гіпотезою або суперечать їй. Проте часто стара гіпотеза не відкидається повністю, а лише коригується, уточнюється.

Закон – внутрішній істотний зв'язок явищ, що обумовлює їх необхідний закономірний розвиток. Закон виражає певний стійкий зв'язок між явищами або властивостями матеріальних об'єктів. Для уникнення помилок логіка доказу має бути підпорядкована законам формальної логіки: закону тотожності, закону протиріччя; закону виключення третього й закону достатньої підстави. Як уже наголошувалося, унаслідок опрацювання й зіставлення з дійсністю, наукова гіпотеза може стати теорією.

Теорія – система узагальненого знання, пояснення тих або інших сторін дійсності. Теорія є духовним, уявним віддзеркаленням і відтворенням реальної дійсності. Вона виникає унаслідок узагальнення пізнавальної діяльності й практики. Це узагальнений досвід у свідомості людей. Теорія складається з відносно «жорсткого ядра» і його «захисного поясу». В *ядро* входять основні принципи. Захисний пояс теорії включає допоміжні гіпотези, що конкретизують її ядро. Цей пояс визначає проблеми, що підлягають подальшому дослідженню, передбачає факти, які не узгоджуються з теорією, і тлумачить їх так, що вони перетворюються на підтверджувані приклади. Теорія є найбільш розвиненою формою узагальнення наукового пізнання. Вона включає в себе не лише знання основних законів, але й пояснення чинників на їх основі. Теорія дозволяє відкривати нові закони й передбачати майбутнє. Просування думки від незнання до знання забезпечує методологія.

1.2 Особливості бухгалтерського обліку як науки

Кожна наука, щоб відповідати своєму призначенню, має бути не лише системою наукових знань, але водночас і засобом, методом його зміни та перетворення.

Ознаками науки є: наявність власних, специфічних об'єктів спостереження, особливого апарату дослідження цих об'єктів, методів їх вивчення, законів і принципів, що здатні формально описати всю сукупність можливих явищ у межах обраного комплексу об'єктів.

Як і будь-яка інша наука, бухгалтерський облік має свої чітко визначені цілі, завдання, предмет, метод, методологію, які вивчаються у взаємозв'язку навчальних дисциплін, у числі яких: теорія бухгалтерського обліку, фінансовий та управлінський облік, галузеві курси бухгалтерського обліку (в промисловості, будівництві, сільському господарстві).

Бухгалтерський облік визначає розвиток і вдосконалення способів і прийомів його ведення на всіх етапах суспільного розвитку; закономірності обліку процесів відтворення; розробляє способи боротьби за збереження та ефективне використання власності в процесі обороту засобів; визначає причини й умови, які сприяють усуненню господарських порушень і заходи з їх усунення; розробляє форми збереження й подачі інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, найоптимальніші способи визначення фінансових результатів діяльності підприємства та порядок їх розподілу.

Бухгалтерський облік як наука формує ***власну систему знань***, ґрунтуючись на суворих загальнонаукових принципах. Економічні об'єкти, які отримали повну визначеність в обліку (витрати, прибуток), узагальнюються в системні сукупності національної економіки (валовий продукт, національний дохід) і потім вивчаються економічною наукою як її власні категорії – вартість, виробництво, споживання.

Бухгалтерський облік як наука активно почав формуватися приблизно в другій половині XIX ст. Як і будь-яке інше наукове знання, він пройшов тривалий шлях свого розвитку, починаючи від ремесла, проходячи всі стадії розвитку до форми наукового знання.

Переродження рахункового ремесла в регламентоване наукове знання відбувалося в середині XIX ст. У цей час виникають національні бухгалтерські школи; визначається об'єкт рахункової науки, окреслюється мета вивчення, уточнюються ті методи, якими має користуватись облікова наука. Починається наукова систематизація знань і водночас вироблення найбільш досконалих форм і шляхів розвитку науки.

Наука з'являється там, де виникають серйозні проблеми, а проблеми – це, відповідно до етимології, – завдання. Ці завдання передбачають наявність двох (як мінімум) ситуацій: однієї – реальної та іншої – бажаної. Відповідно, щоб наука була практично корисною, бухгалтери мають навчитися розуміти й вирішувати свої завдання, розглядаючи їх як проблеми.

Система бухгалтерського обліку, що задана різними учасниками господарського процесу, покликана розв'язувати низку завдань. Вони відображають основні напрями використання облікової інформації та забезпечують реалізацію її контрольної, управлінської й інформаційної функцій. Узагальнені підходи до визначення ключових завдань бухгалтерського обліку наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Основні завдання бухгалтерського обліку

Тип завдання	Зміст завдання	Характеристика інтересів користувачів бухгалтерської інформації
Забезпечення збереженості та контролю за майном підприємства	Ведення обліку активів, зобов'язань, їх збереження й рух; контроль виконання обов'язків матеріально відповідальних осіб.	Власники, податкові органи, кредитори зацікавлені у достовірності даних та відсутності зловживань, тому облік має гарантувати прозорість і контроль.
Забезпечення ефективного управління підприємством	Формування інформації для планування, аналізу та прийняття управлінських рішень щодо використання ресурсів.	Інтереси власників та менеджменту орієнтовані на оптимізацію витрат і підвищення прибутковості. Робітники опосередковано зацікавлені у результатах, які впливають на рівень їх винагороди.
Обчислення фінансових результатів діяльності	Відображення доходів, витрат та результатів господарських операцій; визначення прибутку чи збитку.	Власники, акціонери, кредитори та працівники отримують важливу інформацію для оцінки результативності діяльності та перспектив розвитку підприємства.
Перерозподіл і ефективне використання ресурсів	Узагальнення даних для інвесторів, держави та суспільства з метою раціонального перерозподілу фінансових ресурсів у господарстві.	Інвестори орієнтуються на фінансову звітність при прийнятті рішень, держава – при формуванні економічної політики, суспільство – при оцінці стабільності підприємства.

Розроблено автором

На жаль, у сучасних умовах бувають випадки, коли дослідники, представляючи отримані результати наукових досліджень, не враховують того, що вже давно відомо; вважають, що вони вперше дійшли таких висновків і положень, які вже давно відкриті іншими; іноді завдання дослідження формулюються без урахування предметної галузі науки та завдань, які вона (наука) покликана виконувати.

Характерні особливості бухгалтерського обліку як науки:

✓ специфіка обліку як науки полягає в тому, що він є комплексною наукою в широкому розумінні цього слова, яку можна віднести до числа спеціальних, міжгалузевих, функціональних;

✓ єдиним предметом дослідження є наявність, рух, збереженість і ефективність використання засобів підприємства, тобто вивчення й розроблення способів збереження власності, надання інформації для управління та визначення фінансового результату. Бухгалтерський облік як і кожна з економічних наук у своєму аспекті досліджує стан організації обліку майна власника, способи надання інформації для прийняття управлінських рішень, методи визначення фінансових результатів діяльності;

✓ наука про облік відрізняється специфікою своїх об'єктів і методів дослідження;

✓ бухгалтерському обліку властива специфічна активна спрямованість на

практику, тому його можна віднести до числа конкретних прикладних наук.

Бухгалтерський облік кількісно та якісно сформувався, має свої категорії та методи дослідження, внаслідок чого існування його як самостійної науки є необхідністю. Адже галузь знань стає наукою лише тоді, коли ці знання набувають системності, виступають як моністичні.

Сьогодні бухгалтерський облік, безсумнівно, є наукою, про що свідчить розроблення його методологічних основ, визначення предмета й об'єктів дослідження, встановлення мети вивчення цих об'єктів, систематизація знання про ці об'єкти, наукове обґрунтування категорій та їх класифікація.

Кожна наука є діалектичною єдністю теорії та методу, тому розглянемо облікові теорії та методологічну проблематику бухгалтерського обліку.

1.3 Облікові теорії. Методологія бухгалтерського обліку

У процесі розвитку наука перетворюється на систему теорій, у межах якої синтезується наукове знання. Будучи системою теорій, наука спроможна пояснити численні явища та зв'язки, які існують сьогодні, та передбачити перебіг їх розвитку в майбутньому.

Процес теоретизації науки визначається її предметом. Якщо наука неспроможна виробити загальне поняття про її предмет, вона втрачає єдину теоретичну основу і стає приреченою на те, щоб оперувати гетерогенними поняттями про предмет, виробленими іншими науками. Знання попередніх стадій розвитку предмета обліку необхідно для його подальшого вдосконалення.

Мета науково-теоретичного дослідження бухгалтерського обліку як науки полягає в тому, щоб знайти загальне в низці одиничних явищ, відкрити закони, за якими виникають, функціонують, розвиваються такого роду явища, тобто проникнути в їх глибинну сутність.

Теорія бухгалтерського обліку є найбільш високою формою узагальнення й систематизації знання. Під нею розуміють вчення про узагальнену практику, що формулює наукові принципи й методи, які дають змогу узагальнити й пізнати названі процеси та явища, проаналізувати вплив на них різних чинників і запропонувати заходи з використання їх у практичній діяльності людей. Тому навчальний курс «Теорія бухгалтерського обліку» для студентів не можна сприймати як науку про бухгалтерський облік.

Як зазначає науковець Ф. Ф. Бутинець, нерозробленість наукових основ обліку призводить до низької якості кваліфікаційних робіт, які виносяться сьогодні на захист. Дослідження молодих науковців здебільшого носять суто практичний характер.

Головні відмінні риси бухгалтерського обліку: документальність; суцільне, повне та безперервне відображення господарських операцій; застосування грошового вимірника; використання спеціальних технічних прийомів – рахунків, подвійного запису, балансового узагальнення. Теорія чітко повинна розкривати сутність цих категорій, предмета та об'єктів, види та класифікацію, мету й завдання. Детальна характеристика облікових теорій представлена в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Характеристика положень облікових теорій

Теорія	Основні положення
1	2
Обмінна теорія	За даною теорією всі цінності поділяються на три основні групи: речові, грошові та умовні. Під умовними розуміли зобов'язання провести оплату. За такої умови цінності виступають потоками у формі «міни» – обміну одних цінностей на інші. Але обмін повинен бути завжди еквівалентним, тому подвійний запис виступає природним наслідком обміну.
Логічна теорія	Її сутність полягає в тому, що всі господарські операції розглядаються незалежно від того, хто їх виконує (суб'єкт) і з яким майном ці операції проводяться (об'єкт). Завданням облікових наук є дослідження господарської діяльності з метою з'ясування раціональності економіки. Її об'єкт – не бухгалтерська, не особиста робота економістів, а вивчення феноменів, які випливають із цієї роботи.
Теорія одного ряду рахунків	Згідно з цією теорією актив – це додатні облікові статті, пасив – від'ємні, а рахунки своєю чергою поділяються на дві сторони: 1) дебетову, призначену для запису збільшення додатних статей та рівнозначного в математичному відношенні зменшення від'ємних статей і 2) кредитову – для запису зменшення додатних статей та рівнозначного в математичному відношенні збільшення від'ємних статей. Тобто тут маємо справу, по суті, з єдиним рядом рахунків, що однаково відображають зміни на дебетовій стороні статті зі знаком (+), а на кредитовій – зі знаком (–).
Просторова теорія	Бухгалтерський облік є наукою, що має за мету перераховувати одиниці (цінності) у русі. За цією теорією вся господарську діяльність підприємства порівнювалася з полем, яке має дві зони – зовнішню і внутрішню. Кожна зона поділена, на окремі сектори. Зовнішня зона – пасив, внутрішня – актив, сектори – рахунки. У процесі господарської діяльності цінності рухаються, вони входять у сектори або виходять із них. Вхід до сектору називається дебетом, вихід – кредитом. Кожен сектор внутрішньої зони отримує більше часу, ніж віддає, кожний сектор зовнішньої зони віддає більше, ніж отримує. Сума входів дорівнює сумі виходів. Зовнішня зона (пасив) відображає минулий і майбутній час, внутрішня зона – теперішній час.
Теорія абсолютного балансу	Сутність цієї теорії полягає в тому, що подвійне розчленування засобів за їх складом і джерелами формування є лише окремим випадком більш загальної – «абсолютної» – моделі бухгалтерського балансу, яка може складатись із нескінченного ряду можливих розчленувань.
Теорія двох рядів рахунків	У подвійній системі рахівництва є два ряди рахунків: майнові рахунки та рахунки чистого капіталу. Майнові рахунки на дебетовій стороні містять відомості про збільшення, а на кредитовій стороні – про зменшення складових частин майна. Рахунки чистого капіталу, навпаки, відображають на дебетовій стороні дані про зменшення, а на кредитовій – про збільшення чистого капіталу.
Теорія трьох рядів рахунків	Згідно з цією теорією в основі рахівництва лежить та рівність, яка є обов'язковою для кожного господарства, – рівність між активною майновою масою господарства (актив) і правами третіх осіб (пасив) та власника даного господарства (капітал), які розповсюджуються на цю майнову масу. Така рівність визначається рівнянням А = П + К, яке водночас є вираженням балансу господарства.
Теорія динамічного балансу	В основу цієї теорії покладено розмежування матеріальних результатів і матеріальних витрат, з одного боку, та грошових результатів і грошових витрат, з іншого.

Продовження таблиці 1.2

1	2
Теорія номінального балансу	За цією теорією в бухгалтерії існує лише грошова одиниця виміру й ніякої іншої немає. Відповідно, бухгалтер веде облік лише в грошовому виразі та не звертає уваги на те, що курс грошової одиниці, її купівельна спроможність коливаються; він відображає в обліку первинні вихідні дані за документами, «просто фіксує факти в грошовому виразі». При цьому баланс за документальною оцінкою є правдивим, у той час як будь-яка переоцінка статей балансу є суб'єктивною неправдою.
Теорія органічного балансу	Органічний баланс, на думку вченого, необхідно складати щоденно. Ця вимога випливає з недоліку грошей як облікового вимірника. Їх купівельна спроможність досить швидко змінюється, і, відповідно, чим довший звітний період, тим безглуздішими є вартісні характеристики. Звідси випливає висновок: чим швидше знецінюються гроші, тим частіше необхідно складати баланс.
Теорія «конвертованої» бухгалтерії	Автор теорії вважав індивідуальні індекси мало придатними внаслідок їх трудомісткості, а агрегатні – непридатними за змістом. Оскільки всі цінності продаються за гроші, їх курс відображає і зміни оцінки, тому замість індексів цін він пропонував проводити переоцінку за співвідношенням валютних курсів. Зараз «конвертований» варіант обліку прийнятий у Франції.
Теорія «стабілізованої» бухгалтерії	Автор піддав критиці традиційну теорію обліку за такими напрямами: 1) кінцева мета господарської діяльності полягає в отриманні грошей, тоді як справжня мета – придбання споживчих благ; 2) змішані в одному показнику принципово різні величини – реалізованого й нереалізованого прибутку (реалізований прибуток – отриманий від господарської діяльності й на нього можна придбати певний обсяг споживчих благ, нереалізований прибуток – унаслідок кон'юнктурних коливань); 3) баланс відображає витрати, які відбулися в одному звітному періоді, а доходи від них будуть показані в іншому.

Розроблено автором на основі [2]

Класифікації облікових теорій присвячена велика кількість наукових праць. На рисунку 1.1 представлено облікову теорію професора О. М. Галагана.

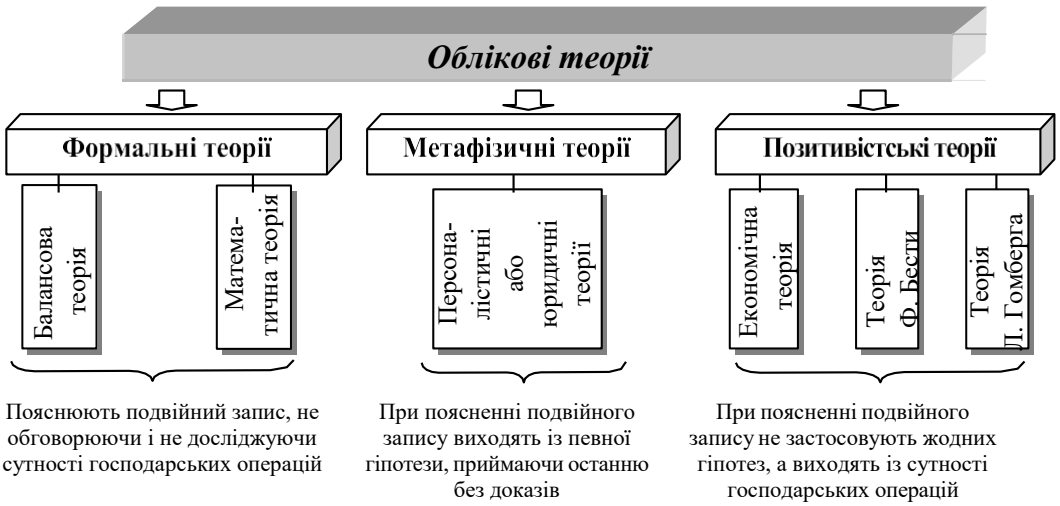


Рисунок 1.1 – Класифікація облікових теорій за О. М. Галаганом, [29]

У деяких своїх працях вчений вказував на те, що розвиток облікових ідей може відбуватись за трьома напрямами (рис. 1.2).

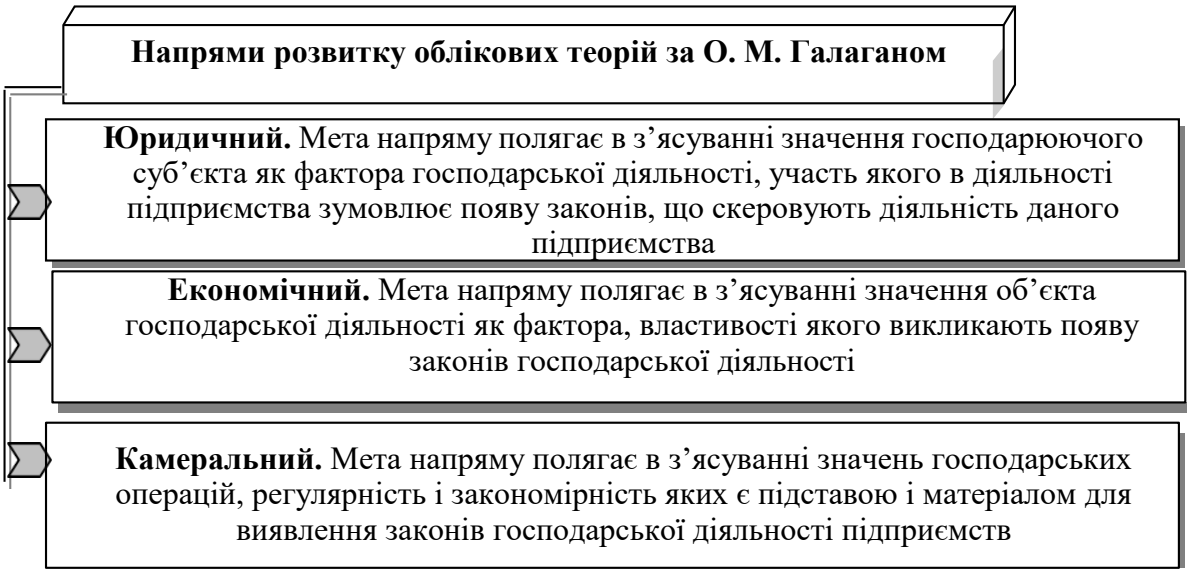


Рисунок 1.2 – Напрями розвитку облікових теорій за О. М. Галаганом, [29]

Науковець Я. В. Соколов класифікує всі облікові теорії у двох розрізах:

1) за формальною ознакою (представники цього напряму розглядали всю теорію обліку з точки зору методу, не торкаючись змісту);

2) за змістом (представники цього напряму розглядали бухгалтерську науку як предметну) (рис. 1.3).

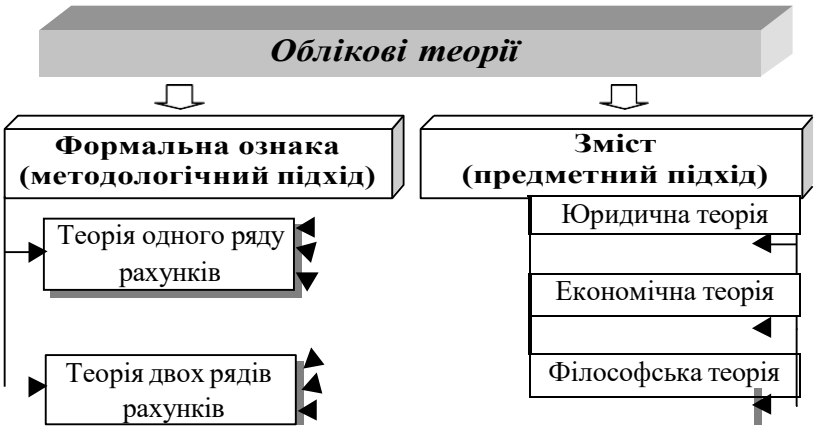


Рисунок 1.3 – Класифікація облікових теорій за Я. В. Соколовим, [29]

Якщо юридична теорія «уособлювала» рахунки, обмінна – «уречевлювала» їх, то філософська – «абстрагувала» рахунки.

Узагальнюючи погляди на облікові теорії, можна навести загальну їх характеристику залежно від таких ознак, як цілі, предмет бухгалтерського обліку, сутність господарських операцій, сутність подвійного запису –

центрального елемента методу бухгалтерського обліку, зумовленого діалектичною природою фактів господарського життя, що підлягають бухгалтерському відображенню.

Таблиця 1.3 – Загальна характеристика облікових теорій

Облікова теорія	Цілі бухгалтерського обліку	Предмет бухгалтерського обліку	Сутність господарської операції	Сутність подвійного запису
Юридична	Відображення діяльності суб'єктів господарювання незалежно від об'єктів	Юридичні права та зобов'язання	Господарська операція – це юридичний акт між двома сторонами, які мають взаємні права та зобов'язання	Дебетується рахунок (особа), що отримує; кредитується рахунок (особа), що видає
Економічна	Відображення господарських процесів, пов'язаних із рухом майна	Матеріальні та інші цінності (майно підприємства)	Господарська операція – це зміна у складі майнової маси підприємства (збільшення чи зменшення)	Отримана цінність записується в дебет, видана – у кредит
Обмінна	Облік цінностей, що підлягають обміну	Грошові, речові та умовні цінності	Господарська операція – рух майнової маси внаслідок обміну	У дебет записується отримана цінність, у кредит – видана в результаті обміну
Філософська	Аналіз доцільності господарських операцій; виявлення причин і наслідків економічної діяльності	Господарські явища як сукупність причинно-наслідкових зв'язків	Операції розглядаються незалежно від суб'єктів і об'єктів, акцент робиться на причинності	Отримана цінність відображається в дебеті, видана – у кредиті відповідного рахунку

Узагальнено автором на основі [2]

Узагальнення підходів різних облікових теорій свідчить, що попри відмінності у визначенні цілей, предмета та сутності господарських операцій, усі вони сходяться у визнанні фундаментальної ролі подвійного запису. Саме цей принцип виступає універсальним інструментом забезпечення повноти, достовірності та системності відображення економічних процесів у бухгалтерському обліку.

Основна відмінність економічного трактування бухгалтерського обліку від юридичного полягає у визначенні ефективності господарської діяльності підприємства. За допомогою спеціальної методології в бухгалтерському обліку відображається рух капіталу, цінностей, а не їх юридичні аспекти у вигляді прав та зобов'язань. Такі погляди на зміст господарської діяльності підприємства дозволили дійти думки про те, що бухгалтерський облік є справжньою політичною економією.

Також є класифікація бухгалтерських теорій за їх предметом, тут виділяють чотири групи теорій (рис. 1.4).



Рисунок 1.4 – Характеристика груп бухгалтерських теорій, [29]

Актуальність розвитку методології наукового пізнання зумовлена комплексом умов, які визначають місце й роль науки в сучасному суспільстві.

Проблеми методології пізнання привертають до себе увагу й економічної науки, зокрема науки про бухгалтерський облік, про що свідчить постійно зростаюча кількість наукових публікацій у цій галузі. Важливість цих проблем для економіки визначається загальними особливостями розвитку науки як такої та специфічними особливостями розвитку економічних знань.

Під ***методологією бухгалтерського обліку*** необхідно розуміти вчення про методи наукового дослідження, тобто знання всієї сукупності прийомів і засобів теоретичного пізнання господарських явищ і процесів, виявлення їх властивостей, що утворюють предмет бухгалтерського обліку.

Найбільш поширеними методологічними підходами до бухгалтерського обліку є позитивістський, діалектичний та синтетичний (табл. 1.4).

Елементом методології є метод. Методи характеризують складні пізнавальні процеси, що включають набір різних прийомів дослідження.

Метод бухгалтерського обліку – це система способів і прийомів, які забезпечують суцільне, безперервне і взаємопов’язане відображення та економічне узагальнення в грошовому виразі об’єктів бухгалтерського обліку з метою збереження власності, надання інформації для управління та контролю за процесом отримання прибутку, його формування та розподілу.

У процесі розвитку наукової облікової думки сформувалися два підходи до визначення методу бухгалтерського обліку: адитивний (як сукупність, сума елементів) та процедурний (як перелік процедур). Адитивний підхід передбачає вичерпне пояснення властивостей цілого з урахуванням властивостей його складових або навпаки. За процедурним підходом метод бухгалтерського обліку визначається як послідовність (процес) застосування загальнонаукових

методів: спостереження, вимірювання, систематизації, узагальнення. При чому на етапі систематизації використовуються такі загальнонаукові методи як аналіз і синтез (звідси – аналітичні й синтетичні рахунки). Відносно процедурного підходу необхідно відмітити, що він не істотно відрізняється від адитивного, може інтегруватися з ним, вказуючи на послідовність процедур, а також на те, за допомогою яких інструментів можна їх виконати.

Таблиця 1.4 – Методологічні підходи до бухгалтерського обліку

№	Підхід	Характеристика
1	Позитивістський	Ґрунтується на філософії позитивізму, яка визнає конкретні науки як головне джерело пізнання без потреби власного методологічного обґрунтування. Основні риси: відображення конкретних чинників як феномену, пряме застосування наукових знань у практиці, значимість знань залежно від практичних результатів. Позитивісти вважають, що бухгалтерський облік має описувати факти господарського життя, не аналізуючи глибші метафізичні категорії (предмет, метод).
2	Діалектичний	Пов'язаний із діалектикою як наукою про загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення. Акцентує увагу на причинно-наслідкових зв'язках, розмежовує сутність і явище, зміст і форму, необхідність і випадковість. Використовує закони діалектики: перехід кількісних змін у якісні, боротьба протилежностей, заперечення заперечень. Методи: від абстрактного до конкретного, єдність логічного та історичного.
3	Синтетичний	Ґрунтується на системному підході, враховує як внутрішні, так і зовнішні чинники, зосереджуючись на найважливіших аспектах для аналізу та обліку. Підхід дозволяє комплексно оцінювати процеси та взаємозв'язки в господарській діяльності підприємства.

Розроблено автором

Традиційно склалося, що метод бухгалтерського обліку визначається як сукупність восьми елементів (адитивний підхід): документування, інвентаризація, оцінка, калькулювання, рахунки й подвійний запис, баланс і звітність. Такої думки дотримується більшість авторів. Поряд із таким підходом існують й інші пропозиції щодо складу методу бухгалтерського обліку (табл. 1.5).

Визначення методу бухгалтерського обліку формувалося протягом тривалого часу внаслідок широкої наукової дискусії, це питання є актуальним і сьогодні, особливо в умовах використання комп'ютерної техніки при веденні бухгалтерського обліку та складанні звітності.

При визначенні методу бухгалтерського обліку потрібно виходити з економічного підходу до сутності його об'єктів, для відображення яких і призначений метод, адже метод науки визначається характером і змістом предмета, що вивчається, розробляється теорією в тісному зв'язку з його змістом.

При формулюванні визначення методу бухгалтерського обліку необхідно враховувати і правовий зміст об'єктів бухгалтерського обліку, що в сукупності з економічним аспектом забезпечить повноту нового визначення.

Таблиця 1.5 – Склад методу бухгалтерського обліку, [18]

Автор	Склад методу бухгалтерського обліку
Д. І. Пільменштейн	До основного складу методу бухгалтерського обліку включає дев'ятий елемент – моделювання.
М. І. Баканов	Визначає документацію, інвентаризацію, калькуляцію, рахунки, подвійний запис, баланс, звітність, а оцінку вважає лише необхідною передумовою правильного відображення в бухгалтерському обліку його об'єктів.
Г. В. Ващинський	До складу методу не включає звітність, але восьмим елементом називає узагальнення підсумків бухгалтерських записів.
М. І. Кутер, Т. С. Мітюшкін	Виключають зі складу методів бухгалтерського обліку калькуляцію і звітність.
А. А. Афанасьєв	Виключає інвентаризацію і звітність.
П. П. Німчинов, С. К. Татур, М. Д. Цемко	Не включають оцінку, калькуляцію і звітність.
С. О. Щенков	Вважає, що тільки прийом подвійного запису на рахунках і балансове узагальнення облікових записів утворюють бухгалтерський облік як самостійний метод кількісного вимірювання господарських явищ.
М. О. Брауна, П. В. Мезенцева, А. К. Фараджева	Метод бухгалтерського обліку складають лише рахунки, подвійний запис і баланс.
М. В. Дембінськог, С. Г. Овсяннікова	Методом бухгалтерського обліку є балансове узагальнення руху господарських засобів у взаємозв'язку з їх призначенням і джерелами утворення.
Ю. Н. Лачинов	Називає елементи методу складових цього апарату спостереження (в тому числі й бухгалтерського обліку), які вкладаються в «октаву»: статистичне спостереження та вимір об'єктів у статиці та динаміці; система числення об'єктів і процесів; класифікація об'єктів; систематизація – розгляд об'єктів у взаємозалежності; аналітичне відокремлення – деталізація та синтетичне узагальнення; логічне законодавство фізичного світу, виведення констант; експеримент; знаковий апарат формалізації в записах взаємозалежності між об'єктами.

Вихідною позицією бухгалтерського обліку є роздвоєння поняття-категорії власності на ***економічну*** складову (володіння суб'єктом деяким благом, майном, багатством) і ***юридичну*** складову (права відповідальності даного суб'єкта у зв'язку з належним йому благом відносно до інших суб'єктів). У межах окремого господарюючого суб'єкта, таким чином, виникає поділ усіх економічних об'єктів, за якими здійснюється спостереження, на ***дві протилежні категорії***: майно (засоби) та відносини (джерела). Ці сутності не діють одна без іншої та не зводяться одна до іншої, тобто складають *єдність протилежностей.* Природною економічною субстанцією – системою, у якій укладена ця протилежність, є господарюючий суб'єкт, яким може бути не тільки підприємство, але й галузь, держава загалом.

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність науки. Окресліть її основні функції в суспільстві.
2. Назвіть та охарактеризуйте основні історичні етапи становлення та розвитку науки.
3. Охарактеризуйте структуру та класифікацію науки.
4. Назвіть характерні особливості бухгалтерського обліку як науки. На яких принципах повинен обов'язково ґрунтуватись бухгалтерський облік?
5. Яке місце посідає бухгалтерський облік серед економічних наук? Чому саме бухгалтерський облік є найважливішою складовою системи економічних наук?
6. Охарактеризуйте основні положення облікових теорій.
7. Назвіть напрями розвитку облікових теорій.
8. Наведіть класифікацію облікових теорій.
9. Охарактеризуйте групи бухгалтерських теорій.
10. Розкрийте сутність методу бухгалтерського обліку.
11. Назвіть методологічні підходи до бухгалтерського обліку.

Питання для самостійного опрацювання

1. Періодизація розвитку бухгалтерського обліку.
2. Еволюція елементів методу бухгалтерського обліку.
3. Світові бухгалтерські школи та їх внесок у розвиток обліку.

Завдання для самостійної роботи

1. Знайдіть і випишіть кілька висловлювань видатних учених про науку і наукове знання.

2. Наукові знання – результат наукової діяльності, цілісна система перевірених практикою знань, що відзначаються достовірністю, логічністю, практичністю, істинністю та обґрунтованістю. Як ви розумієте ці основні характеристики наукових знань? Підберіть синоніми до цих понять.

3. Складіть рейтинг функцій наук, починаючи від найважливішої, на вашу думку.

4. Схематично подайте етапи бухгалтерського обліку як складові його методу (спостереження, вимірювання, систематизація, узагальнення).

5. Ознайомтесь з еволюцією становлення бухгалтерського обліку як науки та знайдіть відповіді на такі питання (URL: https://economics.net.ua/files/science/ipreed/2016/116.pdf):

- Що таке бухгалтерський облік?
- Які цілі бухгалтерського обліку?
- Чому сьогодні при переході до ринкових відносин зростає інтерес до цієї науки з боку облікових працівників, підприємців та інших учасників ринку?

6. Охарактеризуйте основні елементи методу бухгалтерського обліку.

№ з/п	Назва елемента методу	Сутність елемента методу бухгалтерського обліку
1	Документування	
2	Інвентаризація	
3	Оцінка	
4	Калькулювання	
5	Рахунки	
6	Подвійний запис	
7	Баланс	
8	Звітність	

7. Підготуйте есе на одну із запропонованих тем:

- Закономірності та тенденції розвитку бухгалтерського обліку як науки.
- Сучасні пріоритетні напрями наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку.
- Проблема рівнів наукового пізнання в сучасній методології науки.
- Актуальні проблеми науки XXI ст.

ТЕМА 2
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета: засвоїти понятійно-категоріальний апарат методології наукового дослідження; розглянути класифікацію наукових досліджень; ознайомитися з видами наукового дослідження, з технологією, організацією та порядком його виконання.

План

2.1 Поняття наукового дослідження. Класифікація наукових досліджень.
2.2 Організація творчої діяльності дослідника.
2.3 Основні етапи та порядок здійснення наукового дослідження.

Ключові терміни та поняття: наукове дослідження, наукове знання, етапи наукового дослідження, категорії сфер дослідження, технологія наукового дослідження, результат наукових досліджень, процес наукових досліджень, емпіричний етап, теоретичний етап.

2.1 Поняття наукового дослідження. Класифікація наукових досліджень

Наукове дослідження – це цілеспрямоване пізнання, процес вивчення певного об'єкта (предмета або явища), встановлення закономірностей його виникнення, розвитку й перетворення, вивчення взаємодії між явищами з метою раціонального використання отриманих результатів у практичній діяльності людей. Наукове дослідження є найсуттєвішою формою розвитку науки.

Проявляються наукові дослідження через такі наукові категорії, як знання та дія (рис. 2.1).

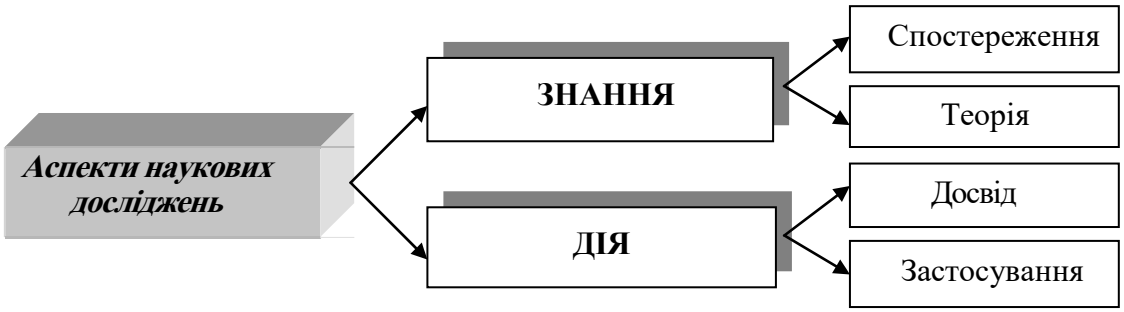


Рисунок 2.1 – Знання та дія як аспекти наукових досліджень, [5]

Наукові дослідження проводяться з метою оптимізації процесу пізнання нових явищ, пояснення раніше невідомих фактів або виявлення неповноти застарілих способів пояснення відомих фактів. Такі невирішені питання в найбільш чіткій формі проявляють себе в проблемних ситуаціях, тобто в ситуаціях, коли наявні наукові знання є недостатніми для вирішення поставлених завдань.

Отже, метою дослідження є отримання обґрунтованих узагальнень, що є найефективнішим способом застосування набутих знань у великій кількості відповідних ситуацій.

Виокремлюють теоретичний та емпіричний рівні наукового дослідження (рис. 2.2).

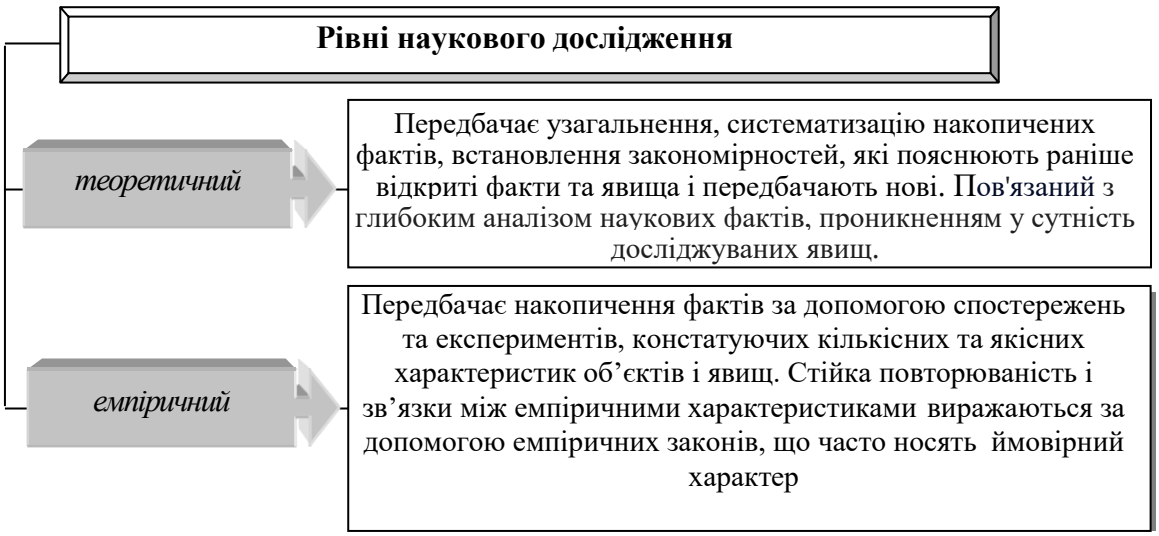


Рисунок 2.2 – Рівні дослідження, [5]

Відповідно до вказаних рівнів наукові дослідження поділяються на два типи – *фундаментальні* та *прикладні*. Фундаментальні дослідження є основою для розробки теорій, а прикладні дослідження необхідні для їх застосування й перевірки на практиці.

За специфічним характером наукової діяльності усі дослідження прийнято розподіляти на три категорії: фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, експериментальні дослідження (рис. 2.3).



Рисунок 2.3 – Категорії досліджень за характером наукової діяльності, [29]

Основний критерій відмінності між фундаментальними та прикладними дослідженнями пов'язаний із намірами їх виконавців (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Відмінності між фундаментальними та прикладними дослідженнями

Критерій	Фундаментальні дослідження	Прикладні дослідження
Мета	Зосереджені на глибокому розумінні природи явищ у широкому аспекті; не ставлять завдання отримати негайний практичний результат	Спрямовані на розв'язання конкретних практичних завдань; використовують результати фундаментальних досліджень для створення нових методів чи рішень у практичній діяльності
Результат	Формулювання загальних принципів, теорій, законів; вплив на широкі сфери науки; наявність робочої гіпотези; універсальна цінність	Вплив на конкретну (вузьку) галузь науки чи техніки; результати мають практичну цінність, але не є універсальними

Розроблено автором

За висловом одного із філософів, фундаментальні дослідження ведуть до революцій, прикладні – усього лише до вдосконалень. Між експериментальними розробками та фундаментальними і прикладними дослідженнями є відмінності (табл. 2.2).

Характерними ознаками наукового дослідження є:

– обов'язкове цілеспрямоване усвідомлення та досягнення поставленої мети, чітко сформульованих завдань;

– спрямованість на пошук нового, на творчість, на відкриття невідомого, на формування оригінальних ідей, на нове висвітлення питань, які розглядаються;

– систематизованість: впорядкування і приведення в систему самого

процесу дослідження і його результатів;

– суворий доказ, послідовна обґрунтованість зроблених узагальнень і висновків.

Таблиця 2.2 – Відмінності між експериментальними розробками та дослідженнями

Критерій	Прикладні та фундаментальні дослідження	Експериментальні розробки
Мета	Спрямовані на збільшення обсягу знань (накопичення нових знань)	Спрямовані на пошук нових шляхів застосування знань або їх суттєве вдосконалення
Характер	Під час робіт із адаптування обладнання може виникати потреба проведення окремих прикладних досліджень	Не всі експериментальні розробки мають виключно експериментальний характер; діяльність пов'язана з адаптуванням імпортованої техніки (інжиніринг) та орієнтована на суттєве вдосконалення існуючих технологій

Розроблено автором

Дослідження розвиваються завдяки інтуїтивним, хоч і ризикованим, узагальненням, що й пояснює необхідність постійної перевірки меж узагальнень – де вони можуть застосовуватись, а де – ні.

У процесі дослідження виявляють закономірності та зв'язки, пізнають сутність явищ і законів розвитку суспільства, визначають взаємозв'язки між економічними явищами, прогнозують розвиток економічних процесів.

Основні елементи наукового дослідження такі:

– сукупність наукових методів, усебічно обґрунтованих і зведених в єдину систему;

– сукупність понять, суворо визначених термінів, що пов'язані між собою та формують характерну мову науки. Це становить теоретичну основу наукового дослідження.

До теоретичних основ наукового дослідження належать:

– основні категорії й поняття з досліджуваної теми. Засвоєння основних наукових категорій і понять є важливою передумовою ефективності дослідження;

– закономірності розвитку явища, процесу, що вивчаються. Визначення загальних закономірностей розвитку явища, що вивчається, має велике значення, оскільки в іншому випадку дослідник не може зробити достовірні висновки;

– система наукових термінів. Одночасно з уточненням понять уточняється і термінологія. Досліднику корисно мати картотеку термінів, які він використовує, з їх точними визначеннями. Результати наукового дослідження представляються у вигляді системи понять, законів та теорій.

Результати наукових досліджень втілюються в наукових працях (статтях, монографіях, підручниках, кваліфікаційних роботах, дисертаціях тощо) і лише потім, після їх всебічної оцінки, використовуються на практиці, враховуються в процесі практичного пізнання, в узагальненому вигляді

включаються в нормативнідокументи.

Наявність у роботі нового, достовірного знання з певної галузі науки перетворює дослідну діяльність у наукове дослідження.

Результатом наукових досліджень із питань обліку є створення наукової продукції, яка незалежно від виду досліджень повинна мати прикладний характер для розвитку економіки. Такою продукцією є теоретичні й науково-методологічні положення, методики, рекомендації, створені в результаті проведення наукового дослідження. Вони застосовуються при впровадженні нових технологій та методики бухгалтерського обліку.

Проводити наукові дослідження означає:

– вести пошукову роботу, проникаючи в майбутнє. Уява та фантазія, які ґрунтуються на реальних досягненнях науки та техніки, є важливими чинниками наукового дослідження;

– бути науково об'єктивним. Не можна відкидати факти тільки тому, що їх важко пояснити, або знайти для них практичне застосування. Справа в тому, що сутність нового в науці не завжди відкрита самому досліднику. Нові наукові факти та навіть відкриття тому, що їх значення погано розкрито, можуть довгий час залишатися в резерві науки та не використовуватися на практиці.

Дослідник не той, хто знає правильні відповіді, а той, хто прагне правильно поставити питання.

2.2 Організація творчої діяльності дослідника

Наукова діяльність є складним творчим процесом, який має власну логічну послідовність, вимагає відповідної організації праці дослідника. Наукову творчу діяльність дослідника можна класифікувати як якісне перетворення людських уявлень про навколишній світ. Творчість в науці, поряд із загальними рисами, має і суттєву відмінність від творчості в інших сферах діяльності людини. Наукова творчість в сучасних умовах можлива лише на основі володіння досить складними, точними і формальними методами.

Наукові дослідження проводяться насамперед в інтересах практики та для подальшого розвитку теорії. Вони також здійснюються з метою подолання певних труднощів у процесі наукового пізнання, пояснення раніше невідомих фактів або для виявлення неповноти існуючих способів пояснення відомих фактів.

Наукове дослідження пов'язано не тільки з виявленням і формулюванням проблеми, в процесі дослідження науковці постійно стикається з новими проблемами, оскільки вирішення однієї з них призводить до виникнення множини інших. Труднощі наукового пошуку найчастіше проявляються у так званих проблемних ситуаціях, коли існуюче наукове знання, його рівень і понятійний апарат недостатні для вирішення нових завдань пізнання та практики.

Рівень наукового дослідження здебільшого визначається тим, наскільки новими й актуальними є проблеми, над якими працює дослідник. Вибір і постановка таких проблем обумовлюються об'єктивними й суб'єктивними умовами.

Вирішення проблеми завжди передбачає вихід за межі відомого і тому не може знаходитися за допомогою наперед відомих правил і методів, що, однак, не виключає можливості та доцільності планування дослідження.

Наукову проблему часто характеризують як «усвідомлене незнання». Дійсно, наукова проблеми виникає разом із розумінням того, що наявні знання є неповними, і цю ситуацію можна виправити лише в результаті подальшого розвитку науки та практики. Отже, *наукова проблема* – це форма наукового мислення, зміст якої становить те, що ще не досліджено, але потребує пізнання.

Наукове дослідження являє собою процес, який охоплює два основні етапи – *постановку проблеми* та *її вирішення*. Вміння правильно поставити проблему – необхідна передумова її успішного вирішення.

Поставити наукову проблеми означає:

– розмежувати відоме й невідоме, описані факти, факти, що потребують пояснення, факти, що відповідають теорії та які їй суперечать;

– сформулювати питання, яке окреслює основний зміст проблеми, обґрунтувати його правильність і важливість для науки та практики;

– визначити конкретні завдання, послідовність їх вирішення, методи, які будуть застосовуватися.

Для формулювання проблеми необхідно не лише оцінити її значення для розвитку науки та практики, а й обрати найбільш раціональні методи й засоби її вирішення. По суті, вибір проблеми здебільшого визначає напрямок наукового пошуку, стратегію та тактику дослідження. Вибір, постановка і вирішення проблеми залежать як *від об'єктивних*, так *і суб'єктивних чинників*.

Об'єктивні чинники: ступінь зрілості та розвитку об'єкта дослідження; рівень і стан знань, теорій у певній галузі науки; потреби суспільної практики; наявність спеціальних технічних засобів, методів і методик дослідження.

Суб'єктивні чинники також суттєво впливають на постановку та вирішення проблем. Передусім – це наукові інтереси та практичний досвід дослідника, оригінальність мислення, наукова сумлінність, моральне задоволення, яке він отримує при дослідженні, тощо.

Перед початком дослідження необхідно провести попередню роботу з метою формулювання наукової проблеми та визначити шляхи її розв'язання. Орієнтовно така робота може бути організована таким чином:

1. Виявлення нових фактів та явищ, що не можуть бути пояснені існуючими теоріями, а також практичних проблем, які потребують наукового обґрунтування та вирішення. Попередній аналіз повинен розкрити характер та обсяг нової інформації, що спонукає дослідника до наукового пошуку і створення нових теорій.

2. Попередній аналіз та оцінка тих ідей і методів вирішення проблеми, які можна висунути на основі нових фактів та існуючих теоретичних передумов. Отже, відбувається висування, обґрунтування й оцінка тих гіпотез, з допомогою яких планується розв'язання проблеми. При цьому не ставиться завдання конкретної розробки однієї гіпотези, а проводиться порівняльна оцінка різних гіпотез, ступеня їх емпіричної та теоретичної обґрунтованості.

3. Визначення мети вирішення й типу проблеми, її зв'язок з іншими

проблемами. Більш повне і комплексне розв'язання проблеми передбачає наявність відповідної за обсягом та якістю емпіричної інформації, а також певного рівня розвитку теоретичних уявлень, тому досліднику дуже часто необхідно відмовитися від повного вирішенням проблеми й обмежуватися вужчим або частковим варіантом.

4. Попередній опис та інтерпретація проблеми. Після виконання попередніх етапів створюється можливість більш точного опису, формулювання та тлумачення проблеми за допомогою наукових понять, категорій, принципів і суджень. Дослідник повинен з'ясувати специфіку зв'язку між емпіричними даними, на яких базується проблема, і тими теоретичними гіпотезами й припущеннями, які висуваються для її вирішення.

Наукові дослідження умовно можна розподілити на *теоретичні* та *прикладні.* Перші спрямовані на розкриття нових властивостей, відношень і закономірностей реального світу, тобто досліджують проблеми, пов'язані з пізнанням властивостей, законів природи та суспільства. Другі здійснюють пошук та аналіз шляхів, засобів і методів наукового пізнання з метою їх втілення у практичну діяльність.

Кожний дослідник повинен знати специфіку наукової діяльності загалом і конкретної галузі знань зокрема. Ефективність наукового дослідження, оптимальне використання потенційних можливостей дослідника залежать від організації його праці. Чим вищий рівень організації наукового дослідження та праці дослідника, тим вагоміших результатів він зможе досягти за менший період часу, тим вищою буде якість та ефективність його наукової праці.

Основні принципи раціональної організації наукової діяльності – це творчий підхід до постановки та вирішення проблем, наукове мислення, плановість, динамічність, колективність, практичність, самоорганізація, самостійність, раціональність, креативність та ін.

Творчий підхід означає, що дослідник повинен прагнути до пояснення фактів, явищ і процесів реальної дійсності, намагатися внести щось нове у науку, тому для наукової діяльності характерною є постійна напружена розумова праця, спрямована на виявлення сутності та специфіки об'єкта і предмета дослідження. Дослідник має постійно розмірковувати про предмет дослідження, шукати шляхи розв'язання визначених наукових проблем.

Наукове мислення – це один з основних елементів наукової діяльності. Процес мислення відбувається у кожної людини по-різному, але значних результатів досягають лише ті дослідники, які постійно цілеспрямовано та наполегливо міркують, концентрують свою увагу на предметі дослідження, виявляють творчу ініціативу.

Плановість у науковій діяльності обумовлюється тим, що цей вид праці людини є складним, трудомістким, часто вимагає значних витрат часу та коштів. Отже, планова дисципліна допомагає запобігти невиправданим витратам часу й ресурсів, ефективно та результативно вирішувати наукові проблеми. Плановість у науковій діяльності реалізується шляхом розробки різноманітних планів і програм, календарних графіків, блок схем, індивідуальних планів тощо. Згідно з цими документами перевіряється хід

дослідження, його відповідність встановленим термінам, змісту етапів. За весь період дослідження може бути розроблено декілька планів з різним ступенем деталізації, початковий план уточнюється і коригується відповідно до отриманих на кожному етапі дослідження результатів.

Динамічність полягає в тому, що в процесі дослідження дослідник, не відступаючи від основних ідей і гіпотез, може змінювати методи дослідження, конкретизувати їх, постійно уточнювати тощо.

Колективність наукової діяльності полягає в тому, що дослідник є членом певного колективу. Він може звертатися за порадами та обговорювати одержані результати з членами цього колективу, з науковим керівником, виступати з доповідями і повідомленнями на семінарах, наукових конференціях тощо.

Практичність – це здатність безпосередньо, швидко і гнучко застосовувати свої знання і свій досвід у вирішенні практичних завдань.

Надзвичайно велике значення має **самоорганізація** праці дослідника, оскільки наукова діяльність підлягає обмеженій регламентації та нормуванню.

Самоорганізація передбачає:

– відповідну організацію робочого місця із забезпеченням оптимальних умов для високопродуктивної дослідницької праці;

– дотримання дисципліни праці;

– послідовність у накопиченні знань;

– систематичність у дотриманні єдиної методики та технології виконання наукового дослідження.

Самостійність – це здатність самостійно проводити наукові дослідження на відміну від навіюваності та «сліпого» копіювання інших дослідників.

Раціональність базується на певних правилах науково-дослідної роботи:

- постійно розмірковувати про предмет дослідження;
- працювати згідно з планом;
- при виконанні першочергової роботи відкидати другорядні справи;
- оптимально розподіляти сили та час;
- заздалегідь готувати все необхідне;
- не робити кілька справ одночасно;
- творчу роботу виконувати перед технічною, а складну – перед простою;
- доводити розпочате до кінця;
- постійно контролювати свою роботу;
- своєчасно вносити корективи;
- обмежувати ширину та глибину дослідження.

Креативність дослідника дає можливість створювати та реалізовувати нові ідеї, мислити, узагальнювати на основі недостатнього числа ознак, створювати нові поєднання використовуючи наявну інформацію.

Дослідницька діяльність – це такий вид діяльності людини, що складно передбачити або прогнозувати. Існують певні правила, яких доцільно дотримуватись у процесі досліджень, зокрема:

– поступове входження в роботу;

– ритмічність і рівномірність праці;

– планування роботи.

Наукова діяльність носить творчий характер, тому характеризується імпульсивністю, імпровізацією, потребує відповідного настрою. Успіх забезпечує насамперед систематична, ритмічна, ретельно спланована щоденна робота. Перед тим, як приступити до неї, необхідно її обміркувати, визначити найважливіші, термінові справи на поточний день. Слід також дотримуватися плану, складеного на день, тиждень, місяць тощо. Планування доцільно здійснювати за участю наукового керівника.

У плануванні роботи необхідно враховувати, що найсприятливіший час для виконання складних і творчих завдань – від 10 до 12 години, після цього настає деякий спад активності, яка поновлюється з 14 до 17 години, а потім починає різко спадати. Слід пам'ятати, що недоцільно працювати кілька годин поспіль, а потім робити тривалий відпочинок; краще чергувати роботу протягом 45 хвилин з перервою 15 хвилин, працювати за комп'ютером не більше 4-х годин на день. Робота упродовж тижня також повинна мати певний ритм. Понеділок є днем «входження» в роботу, тому в цей день не варто розпочинати важливі та складні справи, а робити це краще у вівторок і середу. До п'ятниці накопичується втома, тому в суботу та неділю краще відпочивати.

Для раціональної організації праці досліднику треба мати робочий блокнот, в якому фіксувати ті справи, які він планує зробити протягом дня. Можна використовувати спеціальні папки-гармошки, сторінки яких присвячені одному дню або тижню і в які вкладаються документи, записки-нагадування, доручення наукового керівника тощо.

Кожний дослідник повинен, враховуючи свої індивідуальні особливості, розробити власні прийоми «входження» в роботу, встановити її ритм і тривалість. Важливе значення для забезпечення високого рівня працездатності має належна організація робочого місця. Воно повинно правильно освітлюватися (зверху і зліва), утримуватись у робочому порядку. Комп'ютер слід розташовувати таким чином, щоб ним було зручно користуватися. На робочому місці доцільно тримати лише ті документи й матеріали, які необхідні в певний момент, усі інші – розташовувати у заведеному порядку в ящиках, шафах, картотеках. Дотримання звичного встановленого порядку на робочому місці полегшує працю, робить її раціональнішою, економить час на пошуки необхідних матеріалів, запобігає їх «зникненню».

У процесі наукового пошуку в дослідника накопичуються різні за змістом і формою матеріали (рукописи, ксерокопії, конспекти, вирізки, картотеки, дискети тощо), які по суті є персональним архівом. Окрім того, дослідник має книги, періодичні видання, інструкції та інші публікації, що створюють особисту бібліотеку. Ведення власного архіву для дослідника є дуже важливим. Матеріали необхідно систематизувати за тематикою, формою, характером і зберігати в окремих папках. Бажано вести картотеку матеріалів, в якій чітко вказувати їхній зміст і місце знаходження.

2.3 Основні етапи та порядок здійснення наукового дослідження

Наукове дослідження **–** процес пізнання об'єктивної діяльності, закономірностей і зв'язків між явищами реального світу. *Пізнання* – це

складний процес руху людської свідомості, людської думки від незнання до знання, від неповних або неточних знань до повніших і точніших знань, яке здійснюється за допомогою наукових досліджень.

Наукове дослідження, здійснюване в галузі прикладних наук і особливо техніки, проходить низку етапів, які і становлять структуру наукового дослідження. Зазвичай воно включає сім складових.

1. *Постановка проблеми*. Цей етап полягає не лише в пошуку проблеми, яку необхідно досліджувати, але і в точному, чіткому формулюванні завдання наукового дослідження. Надзвичайно важливо правильно сформулювати завдання дослідження, оскільки від цього значною мірою залежить його успішний результат. У постановку проблеми включається вкрай важлива робота зі збору й обробки вихідної інформації – даних про методи й засоби вирішення аналогічних завдань (якщо такі є), про результати інших досліджень у суміжних галузях. Збір інформації проводиться не лише на початку, але і в процесі всього дослідження.

2. *Висунення й обґрунтування первинної гіпотези*. У переважній більшості випадків вироблення робочої гіпотези здійснюється на основі чітко сформульованого завдання дослідження й критичного аналізу зібраної вихідної інформації. При цьому робоча гіпотеза може мати декілька варіантів, з яких треба обрати найбільш доцільний, не залишаючи в той самий час без уваги останні варіанти. Для уточнення робочої гіпотези інколи доводиться проводити попередні експерименти, які дозволили б більш глибоко вивчити досліджуваний об’єкт.

3. *Теоретичне дослідження.* У прикладних технічних дослідженнях теоретичне дослідження полягає в аналізі й синтезі закономірностей, отриманих у фундаментальних науках, стосовно досліджуваного об’єкта, а також у добуванні нових, невідомих ще закономірностей. Мета теоретичного дослідження – максимально повно узагальнити спостережувані явища, зв’язки між ними, отримати якомога більше результативності з прийнятої робочої гіпотези. Іншими словами, теоретичне дослідження аналітично розвиває прийняту гіпотезу й має обумовлювати розробку теорії досліджуваної проблеми, тобто сприяти формуванню науково узагальненої системи знань у межах досліджуваної проблеми. Ця теорія повинна володіти здатністю пояснювати й передбачати факт і явища, що відносяться до досліджуваної проблеми. І тут вирішальним чинником стає критерій практики.

4. *Експериментальні дослідження.* Експеримент, або науково-поставленийдосвід, технічно найбільш складний і трудомісткий етап наукового дослідження. Мета експерименту різна. Вона залежить від характеру наукового дослідження й послідовності його проведення. При «нормальному» розвитку дослідження експеримент проводиться після теоретичного дослідження. У цьому випадку експеримент підтверджує, а інколи й спростовує результати теоретичних досліджень. Проте часто порядок дослідження буває іншим: експеримент передує теоретичному дослідженню. Це характерно для пошукових експериментів, для випадків, коли відсутня достатня теоретична база дослідження. При такому порядку проведення теорія пояснює й узагальнює результати експерименту.

5. *Аналіз і зіставлення результатів*. Наслідком зіставлення результатів експериментального й теоретичного дослідження є остаточне підтвердження висунутої гіпотези й формулювання наслідків, які з неї витікають, або необхідність видозміни гіпотези. В окремих випадках можливий і негативний результат, коли гіпотезу потрібно відкинути.

6. *Завершальні висновки*. На цьому етапі підбиваються підсумки дослідження, тобто формуються отримані результати та їх відповідність поставленому завданню. Для суто теоретичних досліджень цей етап є завершальним.

7. *Освоєння результатів*. Це етап підготовки до реалізації отриманих результатів, розробка принципів їх реалізації.

Звичайно, розглянута структура наукового дослідження є схематичною та орієнтовною. Вона може коригуватися і видозмінюватися залежно від специфіки і завдань дослідження, проте описані вище етапи є ключовими і використовуються в будь-якому дослідженні.

Процес наукового дослідження – це сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення поставленої мети й отримання намічених наукових результатів.

Увесь процес наукового дослідження можна представити у вигляді таких послідовних дій:

1. Народження ідеї, виникнення задуму.
2. Визначення напряму дослідження.
3. Вибір наукової проблеми, у межах якої проводитиметься дослідження.
4. Розробка програми дослідження.
5. Пошук інформації.
6. Вивчення предмета дослідження та з’ясування стану його розробленості.
7. Обмеження предметної області дослідження.
8. Вибір об’єкта дослідження.
9. Формулювання теми дослідження, обґрунтування її актуальності.
10. Постановка мети та визначення завдань дослідження.
11. Вибір методів дослідження, розробка методики дослідження.
12. Складання попереднього плану.
13. Формулювання попередніх висновків, їх апробація та уточнення.
14. Оформлення першого варіанта роботи.
15. Перевірка методологічної витриманості роботи.
16. Коригування плану.
17. Обґрунтування новизни й достовірності результатів дослідження, корисності висновків та практичних рекомендацій.
18. Оформлення бібліографічного апарату.
19. Літературна обробка тексту.
20. Остаточне оформлення роботи.
21. Попереднє слухання (передзахист, попередня експертиза роботи).
22. Внесення уточнень у роботу.
23. Подання роботи до захисту та її захист.

У своїй органічній єдності ці складові створюють закінчений цикл дослідження.

Сформувати задум наукової роботи означає:

– чітко визначити мету, яка ставиться для дослідження (розв'язати завдання, розробити проєкт, продемонструвати свої знання в тій чи іншій сфері знань);

– визначити, на яке коло читачів вона розрахована (викладача, рецензента, екзаменаційну комісію, студентів);

– виявити, які матеріали повинні бути наведені в тексті та з яким ступенем деталізації;

– з'ясувати, чи потрібні теоретичні обґрунтування процесів та об'єктів дослідження;

– визначити, який практичний матеріал необхідний для того, щоб зробити роботу більш змістовною й переконливою.

Задум дослідження – це основна його ідея, яка визначає порядок проведення дослідження, його етапи з метою досягнення намічених результатів.

На основі опрацьованого матеріалу необхідно дати думкам час сформуватися, дозріти. Цей етап в обробці зібраних матеріалів називають *«виношуванням»*.

Виношування матеріалу – складний і досить тривалий процес, який потребує великого зосередження та напруження думки. Зазвичай на виношування матеріалу витрачається більше часу, ніж на написання тексту роботи. На цьому етапі кожен дослідник по-своєму вирішує два важливих завдання: по-перше, поглиблює й розширює пояснення питання самому собі; по-друге, на основі обраної методології дослідження розробляє власну точку зору на досліджуване питання.

Після формування задуму дослідження треба перейти до вивчення стану обраного об'єкта, здійснити організаційно-методичну підготовку дослідження.

Вивчення стану об'єкта дослідження передбачає конкретизацію теми й попереднє визначення теоретичного аспекту її дослідження. При конкретизації теми визначається її місце в науковій проблемі. Крім того, обов'язково встановлюється зв'язок між суміжними темами, які раніше були опрацьовані іншими дослідниками.

Правильно поставлене питання означає вирішення проблеми більш ніж наполовину; сформулювати наукову проблему – значить показати вміння виокремити головне від другорядного, з'ясувати те, що вже відомо, і що поки ще не відомо для науки. По суті, власне вибір проблеми визначає стратегію дослідження загалом та напрям наукового пошуку.

Після вивчення теорії питання, ознайомлення з існуючими джерелами інформації, аналізу сучасного стану проблеми, окреслення кола питань, що залишилися недослідженими, але мають значення для розвитку економічної науки, дослідник формулює й обґрунтовує власну гіпотезу. На цьому етапі треба висувати й обґрунтовувати гіпотези, які будуть відправним пунктом при визначенні перспектив подальшого вивчення проблеми та визначення методики дослідження. Гіпотеза повинна бути орієнтована на кінцевий результат наукового дослідження.

Необхідно також подбати і про створенням умов, необхідних для виконання досліджень. При цьому вирішується питання матеріально-технічної бази забезпечення обчислювальною технікою, інформаційною базою. Дослідник формує робочу картотеку літературних джерел, а також законодавчих і нормативно-правових актів за темою дослідження.

Далі інформація підлягає обробці, складається програма та план дослідження, обирається методика його дослідження.

Під методикою досліджень окремої теми розуміється конкретизація прийомів і способів виконання робіт відповідно до мети та плану дослідження. Зібрана інформація вивчається, доводяться гіпотези, недоведені відкидаються, висуваються нові; попередні висновки піддаються апробації, коригуються та оприлюднюються у фахових виданнях.

За кожним завданням дослідження може бути підготовлена публікація. Основні результати наукової роботи бажано публікувати у виданнях, затверджених ВАК України. Крім того, результати проведених досліджень можуть бути представлені на конференціях і семінарах із публікацією тез доповідей або більш повних матеріалів, що є свідченням апробації результатів та пріоритету розробки.

Реалізація наукового задуму полягає в досягненні якнайменше однієї із чотирьох можливих цілей:

– безпосереднє впровадження наукового результату в практику роботи підприємств;

– удосконалення будь-якої наукової теорії, яка знаходиться в ієрархічному відношенні до теорії, яка розробляється як власне дослідження;

– постановка більш складної проблеми, яка пропонує включення в предмет дослідження додаткових характеристик об’єкта, що вивчається;

– формування припущень існування таких закономірностей, які раніше в науці не розглядалися (перегляд встановленої системи поглядів на досліджений процес, перегляд застарілих уявлень у випадку отримання негативних результатів здавалося б достовірних істин або правдоподібних гіпотез; це можливе тоді, коли гіпотеза носить конструктивний характер, а процес дослідження організований і проведений із належною коректністю).

Реалізація наукового дослідження здійснюється в кілька стадій (табл. 2.3).

Відповідно до рівнів наукового дослідження (емпіричний та теоретичний) виділяють і етапи дослідження.

Емпіричний етап пов’язаний з отриманням та первинною обробкою початкового фактичного матеріалу, який поділяється на емпіричні й наукові факти.

Емпіричний етап передбачає:

– процес пошуку, отримання фактів, як наукових так і емпіричних, для їх подальшого осмислення та аналізу;

– первинну обробку та оцінку фактів у їх взаємозв’язку, а саме: осмислення та суворий опис отриманих фактів за допомогою наукових термінів; класифікацію фактів за різними ознаками та виявлення основних залежностей між ними.

Таблиця 2.3 – Стадії наукового дослідження

№ з/п	Стадії	Дії, етапи, процедури
1	Організаційна (початкова)	🕮 визначення напряму дослідження 🕮 вибір установи та наукового керівника 🕮 визначення наукової проблеми 🕮 складання програми дослідження
2	Безпосередньо дослідницька	🕮 пошук інформації 🕮 вивчення предмета досліджуваної теми 🕮 з'ясування стану дослідженості (розробленості) предмета 🕮 обмеження предметної сфери дослідження 🕮 вибір об'єкта дослідження 🕮 формулювання теми дослідження, обґрунтування її актуальності
		🕮 постановка мети та визначення завдань дослідження 🕮 вибір методів дослідження, розробка методики дослідження 🕮 складання попереднього плану 🕮 групування й систематизація матеріалів 🕮 формулювання попередніх висновків, їх апробація та уточнення 🕮 перевірка методологічної витриманості роботи 🕮 коригування плану 🕮 обґрунтування новизни й достовірності результатів, корисності висновків і практичних рекомендацій
3	Апробація	🕮 обговорення методики й результатів дослідження, виступи на семінарах і конференціях 🕮 публікація статей 🕮 спроби застосувати отримані результати в практиці роботи підприємств
4	Оформлення	🕮 оформлення бібліографічного апарату 🕮 літературна обробка тексту 🕮 остаточне оформлення роботи
5	Організаційна (заключна)	🕮 представлення роботи на засіданні підрозділу установи, де вона виконувалася 🕮 оформлення супровідних документів 🕮 підготовка до захисту 🕮 захист

Розроблено автором

Під час вивчення емпіричних і наукових фактів дослідник:

– проводить критичну оцінку та перевірку кожного факту, звільняючи його від випадкових та неіснуючих аспектів;

– описує кожен факт за допомогою наукових термінів;

– відбирає з усіх фактів типові, що часто повторюються, впливають на розвиток уявлення про предмет дослідження;

– проводить класифікацію фактів за видами явищ, що вивчаються, за їх суттєвістю; приводить їх в єдину систему;

– виявляє найбільш очевидні зв'язки між відібраними фактами, тобто на емпіричному рівні досліджує закономірності, які характеризують явища, що

вивчаються.

Емпіричні факти – це події, явища, які відбувалися або відбуваються насправді, це різні сторони, властивості, відношення об'єктів, що вивчаються.

Наукові факти – це відображені у свідомості факти дійсності, причому обов'язково перевірені, осмислені та зафіксовані науковою думкою у вигляді емпіричних суджень.

Теоретичний етап дослідження пов'язаний із глибоким аналізом фактів, з проникненням у суть досліджуваних явищ, з пізнанням та формулюванням в якісній та кількісній формі законів, тобто з поясненням явищ. Теоретичний етап включає в себе низку послідовних дій, у результаті яких наукове знання набуває відповідних форм, існуючи та розвиваючись у них та через них. Далі здійснюється прогнозування можливих подій або змін в явищах, що вивчаються, розробляються принципи дії, рекомендації щодо практичного впливу на ці явища.

Емпіричний та теоретичний етапи повинні бути пов'язані між собою. Це досягається за допомогою правильної постановки проблеми, а саме:

– визначення відомого та невідомого; фактів, що потребують пояснення; фактів, що відповідають теорії та суперечать їй;

– формулювання питань, що виражають основний зміст проблеми;

– обґрунтування їх правильності та важливості для науки;

– визначення конкретних завдань, послідовності їх вирішення та застосування при цьому загальнонаукових методів дослідження.

Отже, *наукове дослідження здійснює рух від емпіричного й теоретичного пізнання до практики.* Цей процес передбачає визначені стадії та характерні форми, в яких існує й розвивається наукове знання:

– отримання та опис фактів – постановка наукових проблем;

– висунення гіпотез нових ідей та положень;

– формування теорії, органічне включення до неї доведених положень.

Процес наукового дослідження залежить від характеру творчої діяльності дослідника. Кожний дослідник проводить наукові дослідження, зважаючи на власний досвід, світогляд, враховуючи надбання наукової школи, в умовах якої він формувався. Але сам процес наукового дослідження потребує формалізації, систематизації з метою раціональної його реалізації, особливо це актуально для науковців-початківців.

Контрольні запитання

1. Що являє собою наукове дослідження?
2. Назвіть основні рівні наукового дослідження.
3. Які існують категорії досліджень за характером наукової діяльності?
4. Назвіть основні відмінності між фундаментальними та прикладними дослідженнями.
5. Назвіть основні відмінності між експериментальними розробками та дослідженнями.
6. Назвіть характерні ознаки наукового дослідження.
7. Назвіть основні елементи наукового дослідження.
8. Що становить теоретичні основи наукового дослідження?

9. Охарактеризуйте логічну послідовність процесу наукового дослідження. Назвіть та охарактеризуйте основні етапи наукового дослідження.
10. Назвіть основні стадії наукового дослідження.
11. Що означає сформувати задум наукової роботи?
12. Охарактеризуйте емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження.

Питання для самостійного опрацювання

1. Актуальні напрямки наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку.
2. Дослідження облікових теорій та їх значення для бухгалтерської практики.
3. Наукова інтерпретація та розвиток методології бухгалтерського обліку.

Завдання для самостійної роботи

1. Оберіть пріоритетний для себе напрям для наукового дослідження у сфері бухгалтерського обліку. Обґрунтуйте свій вибір і актуальність наукової розробки обраної проблеми.

2. Візьміть до уваги той факт, що актуальність наукового дослідження визначається тим, чи будуть його результати сприяти вирішенню конкретних практичних завдань або усуненню існуючих теоретичних суперечностей у галузі бухгалтерського обліку загалом або в її окремих ділянках. Сформуйте задум наукового дослідження.

3. Окрім методів, у процесі здійснення дослідницького пошуку дослідник спирається на визначені ним принципи (від лат. *principium* – основа, засада). Традиційно виокремлюють такі основні принципи наукового дослідження: принцип науковості, принцип цілісності, принцип системності, принцип систематичності. Яких ще, на вашу думку, принципів має дотримуватися дослідник у своєму пошуку? Доповніть поданий перелік, ураховуючи розуміння важливості для науки достовірних результатів і чеснот дослідницького пошуку.

4. Здатність генерувати ідеї – одна з найцінніших якостей учених, дослідників і успішних людей взагалі. Результати наукової діяльності залежать не лише від поставлених завдань і характеру наукового пошуку, а й від рис особистості. Якими якостями творчого розуму, на вашу думку, мають володіти справжні вчені? Складіть перелік чеснот і здібностей, якими, на вашу думку, має володіти сучасний науковець.

5. Розробіть пам’ятку для науковця-початківця з порадами щодо раціональної організації наукового дослідження.

6. Підготуйте есе на одну із запропонованих тем:
– Етика та раціональність у науковому дослідженні.
– Розвиток творчих здібностей і конструктивного мислення дослідника.

ТЕМА 3
НАУКОВА ПРОБЛЕМА. ВИБІР ТЕМИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА І ПРЕДМЕТА. ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ Й ЗАВДАНЬ

Мета: набути уявлення про логіку початкового етапу наукового дослідження; усвідомити сутність наукової проблеми та її роль у визначенні напряму наукового пошуку; розглянути особливості формулювання тем наукових досліджень, рекомендації до вибору; ознайомитися з вимогами до визначення предмета й об'єкта наукового дослідження, до формулювання мети й завдань.

План

3.1 Поняття наукової проблеми.
3.2 Види тем наукового дослідження і методики їх формулювання.
3.3 Визначення предмета й об'єкта дослідження.
3.4 Мета та завдання дослідження.

Ключові терміни та поняття: науковий напрям, наукова проблема, інформаційна проблема, аналогова проблема, гіпотетичні проблеми, тема, актуальність теми, предмет дослідження, об'єкт дослідження, мета дослідження, завдання дослідження.

3.1 Поняття наукової проблеми

Науковий напрям – це найбільш відпрацьовані та визнані нові теорії або сукупність взаємопов'язаних теорій (методів), що стосуються одного об'єкта досліджень і розробок, але ґрунтуються на різних аксіоматичних доктринах і концептуальних засадах.

Під науковим напрямом розуміють сферу наукових досліджень, присвячених розв'язанню фундаментальних теоретико-експериментальних проблем у певній галузі науки. При цьому успіх наукової роботи та її ефективність залежить значною мірою від того, наскільки вдало обґрунтовано науковий напрям.

Структурними одиницями напряму є комплексні програми, проблеми, теми й питання, при цьому цільові комплексні програми є прямим орієнтиром у питаннях вибору актуальної тематики наукових досліджень. Тема – це не просто назва наукової роботи, а намічений результат дослідження, що спрямований на вирішення конкретної проблеми. Першим етапом при виборі теми є визначення проблеми. Будь-яке дослідження – і складне, і просте – повинно починатися з чітко сформульованої проблеми; тільки в такому випадку можна сподіватися на позитивний результат дослідження. У широкому розумінні проблема (від грец. *problema* – задача, завдання) – несприятливий стан у певній сфері діяльності, тобто розходження між очікуваним і фактичним станом речей, це складне теоретичне або практичне питання, яке потребує розв'язання. Проблема – це місток від відомого до невідомого, «знання про незнання».

Наукова проблема – питання, що потребує наукового вирішення; завдання для пошуку невідомого; сукупність нових діалектично складних теоретичних або практичних питань, які суперечать існуючим знанням або прикладним методикам у конкретній науці й потребують вирішення за допомогою наукових досліджень.

Проблема завжди виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність, а нове ще не набуло розвинутої форми. Отже, проблема в науці – це суперечлива ситуація, яка вимагає свого вирішення. Така ситуація найчастіше виникає в результаті відкриття нових фактів, які явно не вкладаються в межі закріплених теоретичних уявлень, тобто коли жодна з теорій не може пояснити щойно виявлені факти. Вирішення проблеми не міститься в існуючому знанні та не може бути отримане шляхом перетворення наявної наукової інформації. У бухгалтерському обліку наукові проблеми виникають закономірно під дією економічних законів, у зв'язку з розвитком господарських відносин. Часто для розв'язання наукової проблеми в бухгалтерському обліку потрібні зусилля великого колективу фахівців різного профілю (економістів, бухгалтерів, статистиків, математиків).

Правильна постановка та чітке формулювання нових проблем має не менше значення, ніж їх вирішення. Вирішуються наукові проблеми за допомогою методів, запропонованих наукою. По суті, саме вибір проблеми, якщо не цілком, то значною мірою визначає як стратегію дослідження взагалі, так і напрям наукового пошуку зокрема. Не випадково вважається, що сформулювати наукову проблему означає показати вміння відокремити головне від другорядного, виявити те, що вже відомо, від того, що поки не відомо науці з предмета дослідження; це означає вийти за межі відомого.

Отже, проблема є рушійною силою в розвитку економічної науки (рис. 3.1).

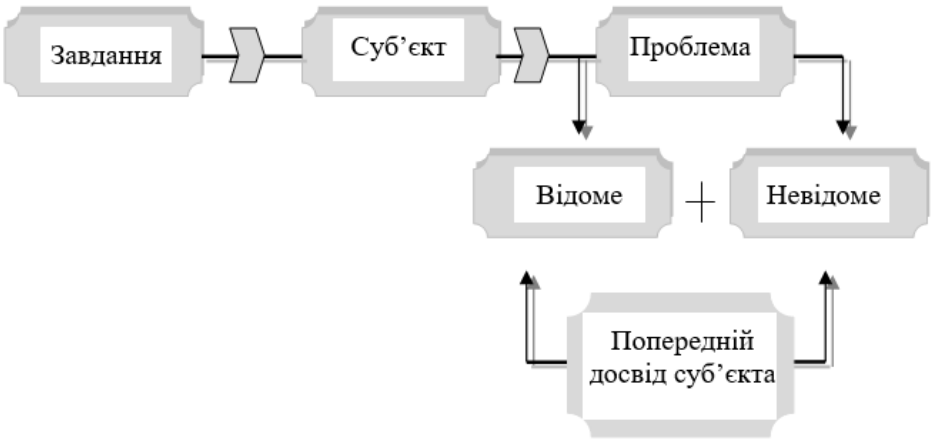


Рисунок 3.1 – Взаємодія відомого й невідомого у визначенні проблеми суб'єктом, [29]

У загальному вигляді всі проблеми в бухгалтерському обліку можна розподілити на два види залежно від характеру невідомого (рис. 3.2).

Залежно від способу вирішення всі проблеми можна розподілити на три типи: інформаційні, аналогові та гіпотетичні.

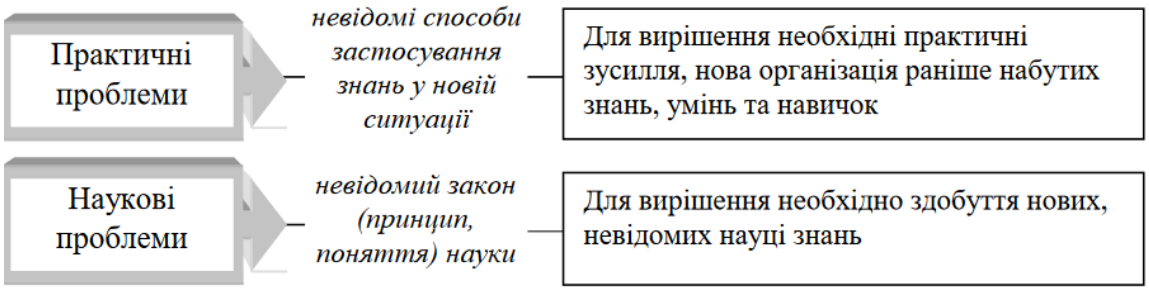


Рисунок 3.2 – Види проблем залежно від характеру невідомого, [29]

Інформаційна проблема характерна для проблемного викладення. Схематично шляхи вирішення інформаційної проблеми представлено на рисунку 3.3.

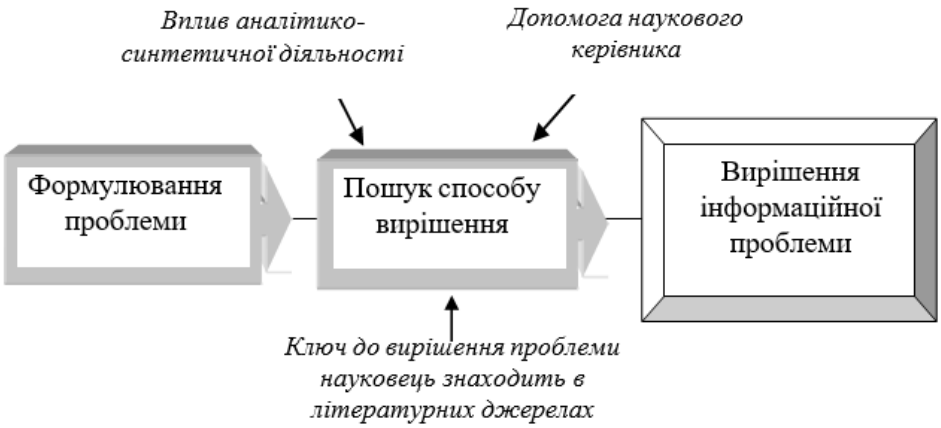


Рисунок 3.3 – Шляхи вирішення інформаційних проблем у наукових дослідженнях, [29]

Інформаційна проблема може бути вирішена не лише аналітико-синтетичним способом, але і шляхом винайдення шляху (ключа) до вирішення в літературних джерелах або за підказкою наукового керівника (консультанта).

Аналогова проблема (аналогічні способи вирішення) характерна для групи практичних проблем. Поставлена проблема цього виду не завжди потребує нового способу вирішення (навіть за умови існування нових фактів). Вирішення проблемних завдань за аналогією пов'язано з виникненням асоціацій, що є елементом аналітичного типу мислення. Водночас аналогова проблема може вирішуватися й евристичним шляхом (рис. 3.4).

Основне призначення аналогії в наукових дослідженнях полягає в побудові гіпотез; подальшому дослідженні можливих об'єктивних зв'язків; початку пошуку.

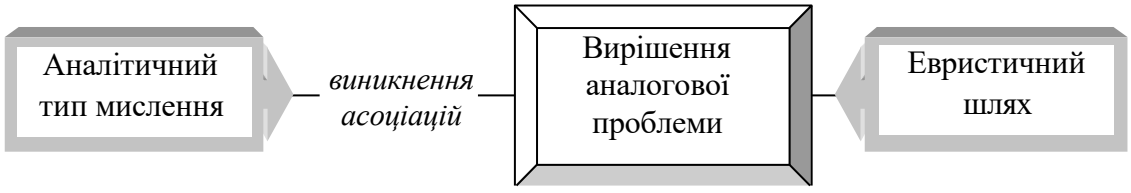


Рисунок 3.4 – Шляхи вирішення аналогових проблем у наукових дослідженнях, [29]

Гіпотетичні проблеми вирішуються шляхом суджень та умовиводів у ході висування припущень, гіпотез, їх перевірки та обґрунтування (рис. 3.5).

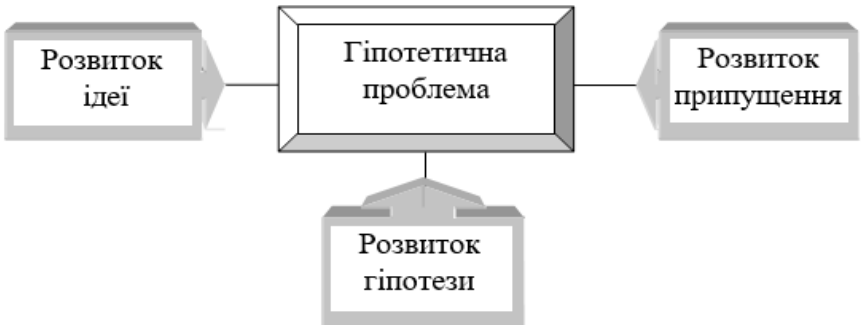


Рисунок 3.5 – Шляхи вирішення гіпотетичних проблем у наукових дослідженнях, [29]

Формування гіпотези у свідомості вченого – складне й малодосліджене питання. У психологічному плані поряд зі здібностями до конструювання й переконструювання знань значну роль відіграють проблемне бачення, альтернативне мислення, здібність до аналогій і перенесення, інтуїція.

Зазвичай джерелом проблеми є вузькі місця, ускладнення, конфлікти, що виникають на практиці. Виникає потреба їх подолання, яка втілюється в постановці практичних завдань. Щоб перейти від практичного завдання до наукової проблеми, необхідно:

а) визначити, які наукові знання необхідні для того, щоб вирішити дане практичне завдання;

б) встановити, чи є ці знання в науці.

Будь-яка наукова робота починається з формулювання проблеми, яку необхідно вирішити. Це важке й відповідальне завдання передбачає виконання цілого комплексу робіт і реалізується в декілька етапів:

– визначення мети (на основі вивчення планів науково-дослідних робіт; науково-дослідної тематики, передбаченої планами галузевих міністерств, відомств, академій наук; тем-завдань, замовлень на проведення досліджень; цільових комплексних, галузевих і регіональних науково-технічних програм, напрямів науково-дослідної роботи кафедр тощо);

– формулювання проблеми;

– розробка структури проблеми (її конкретизація);

– визначення актуальності проблеми.

Формулюванню проблеми передує вивчення літературних джерел в обраній галузі дослідження, з’ясування тих питань, які вже вирішені й на які потрібно буде дати відповідь. Важливо знати наукові роботи широкого профілю, які дають уявлення в цілому про галузь, що цікавить дослідника.

Постановка проблеми передбачає також визначення шляхів, методів її вирішення. У сформульованій проблемі вже міститься мета дослідження, яка в процесі дослідження може розвиватися, збагачуватися, але її сутність залишається тією ж, доки проблема не буде вирішена. Від правильності й

точності формулювання проблеми та цілей дослідження залежить і його результат. Іноді формулювання проблеми є тривалим процесом вивчення, пошуку, спостереження, що поступово прояснюють уявлення про її джерела, які ведуть до розчленування на більш окремі проблемні питання, що в процесі дослідження поступово отримують пояснення.

Одночасно з формулюванням проблеми визначається головний напрям дослідження, його провідна ідея. Провідна ідея є важливою категорією логіки наукового дослідження, що визначає, за яким напрямом будуватиметься дослідження проблеми і як буде сформульована гіпотеза.

Розробка структури проблеми передбачає її конкретизацію, виділення тем, підтем, питань.

Послідовність конкретизації передбачає:

– уточнення призначення (мети) дослідження, тобто чітке визначення завдань дослідження. Цей крок іноді виявляється набагато складнішим, ніж вирішення завдання. Через неправильну постановку завдання величезна праця, витрачена на його вирішення, може дати нульовий результат. А тому, щоб цього уникнути, необхідно конкретизувати проблему дослідження за допомогою постановки відповідних завдань;

– уточнення змісту проблеми. Для цього потрібно, по-перше, з’ясувати, які явища, предмети, процеси, закономірності охоплює проблема, по-друге, відмежувати дану проблему від суміжних із нею.

– конкретизація методів дослідження: треба встановити, як повинна виконуватися робота – лише на основі спостережень чи за допомогою експерименту; лише на основі літературних джерел і документів чи також на базі вивчення практики; лише шляхом вивчення сучасного досвіду чи з використанням історичних даних; лише на державному матеріалі чи з урахуванням зарубіжних джерел.

Вибір проблеми дослідження обґрунтовується насамперед її актуальністю. Проблема має бути чітко визначеною, актуальною й не суперечити економічним законам, що сприяють використанню її як істини для подальшого пізнання дійсності, вивчення і вирішення питань конкретної економіки.

Важливою умовою істинності проблеми є властивість її доказовості. У процесі дослідження достовірними вважають лише ті твердження, щодо істинності яких наведено обґрунтовані докази.

Проблема, істинність якої не просто стверджується, а й зазначаються при цьому підстави її вирішення, вважається доведеною. У постановці проблеми виокремлюються етапи (рис. 3.6).

Протиріччя, що міститься в проблемі, повинно прямо або непрямо знайти відображення в темі, формулювання якої одночасно фіксує й певний етап уточнення та локалізації (обмеження меж) проблеми.

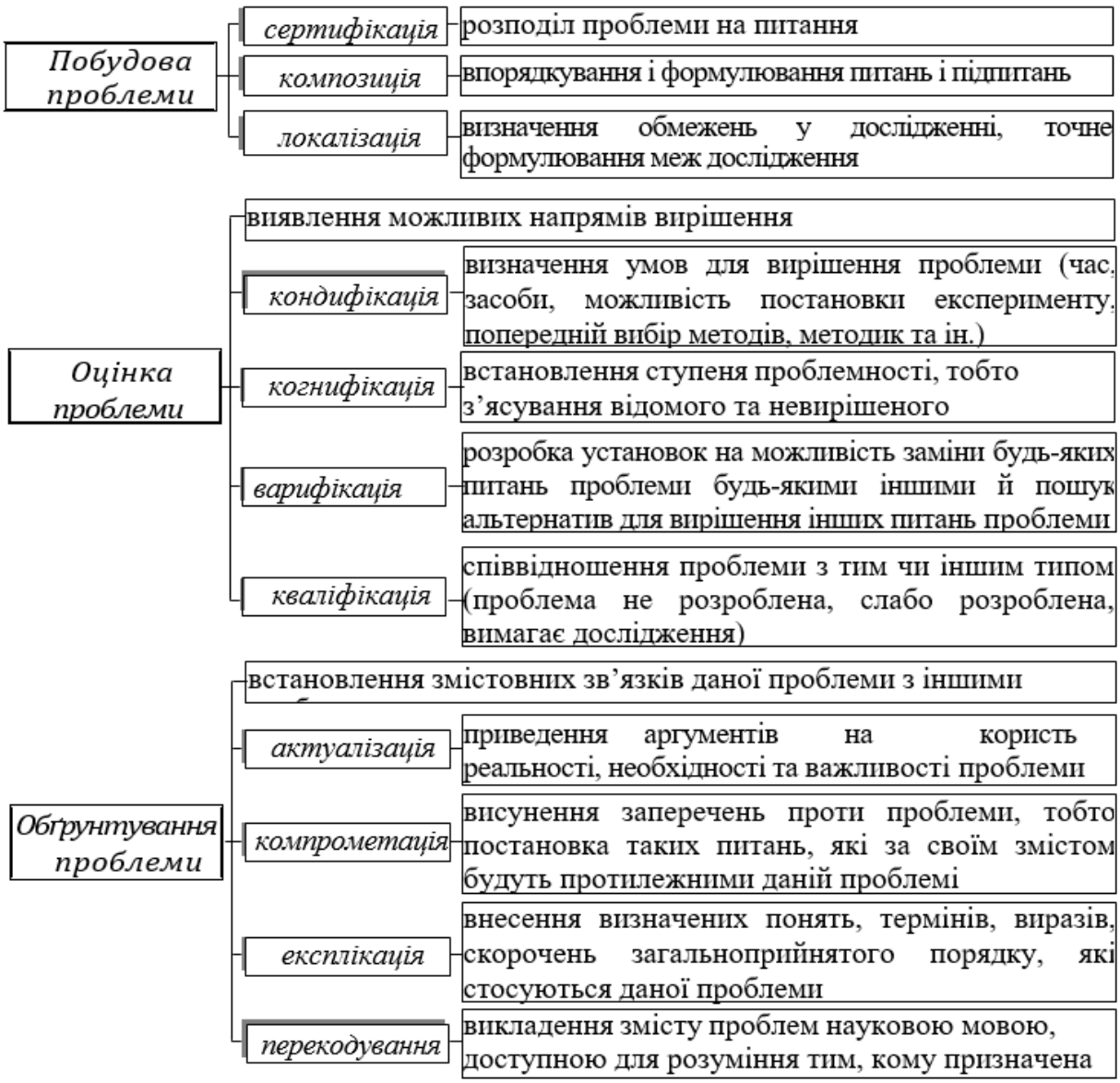


Рисунок 3.6 – Етапи постановки наукової проблеми, [1]

3.2 Види тем наукового дослідження та методика їх формулювання

Оскільки наукова проблема є сукупністю складних теоретичних або практичних питань, то в процесі наукового дослідження проблеми поділяють на складові компоненти – теми.

Тема (від грец. *thema* – основна думка, завдання, положення, яке необхідно розвинути) – частина наукової проблеми, яка охоплює одне або декілька питань дослідження. Тематика наукових досліджень визначається проблемами, що постали перед наукою на сучасному етапі. Наявність проблемної ситуації є необхідною умовою та мотивом вибору теми наукового дослідження.

Темами фундаментальних праць (монографій, кваліфікаційних робіт) повинні стати значні наукові проблеми. В інших видах праць теми повинні бути по можливості більш конкретними, прив'язаними до певних етапів та умов економічних процесів або пов'язаними з розкриттям певних аспектів загальних проблем. Для дослідників-початківців особливо корисно обмежити тему

межами конкретного об’єкта.

Виходячи з мети наукового дослідження, яка повинна передбачати розробку нових концепцій або напрямів розвитку певної науки, вдосконалення існуючої методології або розробку нових методик (рекомендацій) з окремих розділів економічної науки, дослідник обирає тему наукової роботи. Теми наукових досліджень із бухгалтерського обліку формуються в межах проблематики цієї науки. Їх розподіляють на теоретичні, методологічні й організаційні (рис. 3.7).

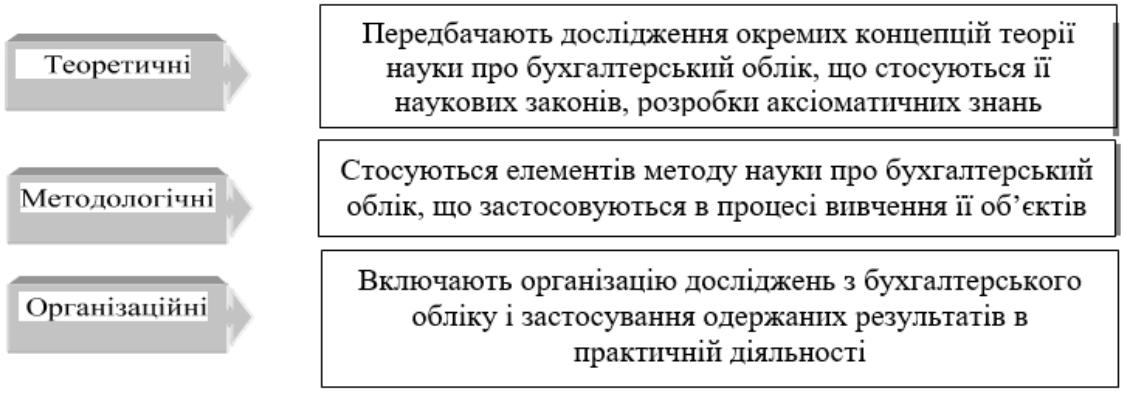


Рисунок 3.7 – Поділ тем наукових досліджень із бухгалтерського обліку, сформованих у межах проблем науки, [1]

За місцем виникнення розрізняють три види тем: теми, які виникають у результаті розвитку проблем, над якими працює певний науковий колектив; ініціативні теми; «теми на замовлення».

Ініціативні теми можуть виникати у двох взаємовиключних ситуаціях: або в результаті ґрунтовної наукової підготовки науковця, або ж при його недостатній орієнтації в проблемі, яку він збирається вирішувати.

Теми «***на замовлення»,*** як правило, пов’язані з планами науково-дослідних робіт у галузі або освітньому закладі. За актуальністю й народногосподарським значенням теми «на замовлення» мають низку переваг, тому їх, найперше, потрібно аналізувати з позиції реальності виконання й можливості створення теоретичної бази.

Вибір теми – перший, а тому визначальний етап дослідження. Тема повинна бути обрана свідомо, а інтерес до теми, прагнення вирішити поставлене наукове завдання повинні постійно супроводжувати дослідника.

Тема наукового дослідження визначається на основі аналізу літературних джерел, аналітичних оглядів і статей у спеціалізованих періодичних виданнях, раніше захищених кваліфікаційних робіт, досвіду практичної роботи, стану розвитку бухгалтерського обліку в країні й за її межами, а також бесід і консультацій з фахівцями-практиками, у процесі яких можна виявити важливі й актуальні питання підприємницької діяльності, ще недостатньо досліджені в теоретичному плані.

Дослідник повинен самостійно обрати тему дослідження, обґрунтувати її в частині передбачуваної наукової новизни (висунення гіпотези) і практичної

значимості результатів дослідження. Проте самостійний вибір теми не означає ігнорування досвіду наукового керівника, до порад і консультацій якого досліднику-початківцю необхідно прислуховуватися. При виборі теми наукового дослідження можна скористатися такими прийомами:

1) дослідити стан наукових розробок, що дає змогу усвідомити зміст теми, тобто її зв'язок із загальними тенденціями розвитку досліджуваного предмета, його об'єктами, загальними закономірностями науки, що його вивчає. Для цього необхідно виділити:

– знання, визнані науковцями й перевірені практикою;

– питання, які недостатньо розроблені й потребують наукового обґрунтування (дискусійні);

– нерозв'язані питання, що зафіксовані в літературних джерелах, запропоновані практикою або які виникли на стадії вибору теми.

2) ознайомитись із новими результатами досліджень у суміжних галузях науки й техніки, що дозволяє знайти нові й часто неочікувані рішення, адже наука тримається тими тісними зв'язками, які вона вміє встановлювати із суміжними дисциплінами, вмілим залученням методів інших наук;

3) оцінити стан розробки методів дослідження. При цьому потрібно звернути особливу увагу на можливість використання методів інших наук, що застосовуються в суміжних галузях, для вивчення «своєї» галузі знань;

4) здійснити перегляд відомих наукових рішень за допомогою нових методів, із нових теоретичних позицій, під новим кутом зору, на більш високому рівні з урахуванням нових, істотних фактів, виявлених дослідником.

Уточнення характеристик майбутньої роботи дає змогу більш чітко встановити її межі, скласти більш точний план, визначити терміни виконання робіт за етапами й окремими стадіями всередині етапів.

При виборі теми наукового дослідження треба враховувати такі критерії:

– актуальність теми;

– ефективність розробки, яка передбачається;

– новизна й перспективність;

– наявність теоретичної бази;

– відповідність профілю навчання студентів;

– здійсненність розробки теми в умовах університету;

– ступінь відповідності теми науковому напряму кафедри (наукового відділу).

Обґрунтування актуальності обраної теми – початковий етап будь-якого дослідження.

Під ***актуальністю теми*** розуміється її значимість, тобто необхідність та невідкладність її розгляду для потреб розвитку економіки держави, галузі, підприємства. У цьому контексті велику роль відіграє система пріоритетів у наукових дослідженнях.

Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Достатньо декількома реченнями висловити головне – сутність проблеми, з якої і випливатиме актуальність теми.

Обґрунтування вибору теми дослідження визначають за такими

критеріями: загальноекономічною ефективністю, відповідністю профілю закладу, забезпечення фінансування і впровадження результатів дослідження (рис. 3.8).



Рисунок 3.8 – Критерії вибору теми дослідження, [3]

Для визначення загальноекономічної (загальнодержавної) ефективності теми необхідно з'ясувати її актуальність і наукову новизну для розвитку певних знань, спрямованих на вирішення практичних питань конкретної економіки. Тому при виборі теми необхідно з літературних джерел вивчити ступінь і рівень розробки дослідження, узагальнити передовий досвід підприємств і організацій.

Важливо при цьому ознайомитися також із планами науково-дослідних закладів, які розробляють аналогічні теми, а при можливості вивчити їх звіти з виконаних науково-дослідних робіт. Із цією метою потрібно використовувати як джерела інформації реферативні збірники, літописи, періодичні видання.

Чіткого критерію для встановлення ступеня актуальності поки що немає. Стосовно прикладних наукових розробок найактуальнішою є та тема, яка забезпечить найбільший економічний ефект.

Тема повинна задовольняти таку вимогу, як наукова новизна, сприяти розвитку науки. Це означає, що тема в такій постановці ніколи не розроблялася й не розробляється зараз, тобто дублювання виключається. Дублювання можливе лише в тих випадках, коли для розв'язання дуже важливих державних проблем за максимально короткий час двом колективам-конкурентам дається завдання на розробляння однакових тем.

При виборі теми наукового дослідження важливо врахувати, яким буде

характер роботи. Тут можливі два варіанти:

– у роботі запропоновано нове вирішення завдання, що має суттєве значення для відповідної галузі знань;

– у роботі науково обґрунтовані технічні, економічні або технологічні розробки, що забезпечують вирішення важливих прикладних завдань.

Залежно від цього потрібно визначити структуру роботи, сформулювати тему кваліфікаційної роботи.

Окрім того, при виборі теми дослідження необхідно враховувати низку чинників, серед яких важливе місце належить позиції наукового керівника та пріоритетам студента (рис. 3.9).



Рисунок 3.9 – Чинники, які впливають на вибір теми дослідження, [3]

Тема не повинна бути занадто широкою й охоплювати велику кількість значних за обсягом питань. Обравши таку тему, дослідник у результаті отримує «вузьке дослідження». Для успішного дослідження необхідно обирати більш вузьку тему, не втрачаючи однак зв’язку із загальною науковою проблемою, до якої вона входить. Як правило, обравши саме таку тему, можна розглянути поставлені питання і широко, і глибоко. Іноді дослідники бояться, що не зможуть розкрити вузьку тему, що в роботі не буде що розглядати. Але такий страх є невиправданим.

При виборі теми потрібно враховувати досвід в обраному напрямі знань, попередні напрацювання, складання іспитів, наявність власних творчих ідей, досвід виступів у наукових гуртках або на зборах фахівців із науковими повідомленнями, знання іноземних мов, а для досліджень із бухгалтерського обліку – також зв’язок із підприємствами, діяльність яких стане об’єктом майбутнього дослідження.

Важливе значення має відповідність теми спеціалізації наукового колективу, членом якого є даний дослідник. Кожний науковий колектив (заклад

вищої освіти, науково-дослідний інститут, кафедра), як правило, спеціалізується на розробці проблем певної тематики.

Відповідність профілю (закладу) установи – критерій вибору теми дослідження, який включає в себе спеціалізацію наукової установи чи освітнього закладу, наявність кадрів за профілем роботи, матеріально-технічної бази. Така спеціалізація сприяє накопиченню колективного досвіду, підвищенню теоретичного рівня, якості та економічній ефективності розробок, скороченню термінів виконання дослідження.

Отже, на стадії обґрунтування теми дослідження вивчають усі критерії її вибору, після чого приймається рішення про доцільність її розробки. Враховуючи основні напрями наукових досліджень, визначені критерії вибору теми, вивчення літератури для визначення теоретичних основ і генезису питання, конкретизації призначення і змісту досліджень остаточно формується тема.

Тема роботи, як певне ядро, звичайно, не змінюється протягом усього періоду, на відміну від її назви, що нерідко остаточно формується наприкінці дослідження.

На стадії формування теми наукового дослідження визначають її назву – змістовий заголовок. Назву наукової роботи можна представити за допомогою формули (рис. 3.10)

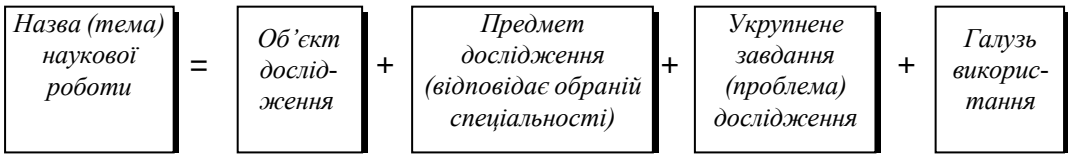


Рисунок 3.10 – Структура назви наукової роботи, [5]

Формулювання назви досить відповідальна робота. Тому необхідно відшліфовувати назву, уникаючи двозначних і навіть зайвих слів і словосполучень.

Наведемо декілька не зовсім коректних формулювань тем реальних кваліфікаційних робіт: «Облік виробництва продукції тваринництва в умовах ринку». Можна зрозуміти, що хтось в Україні досліджує облік не в умовах ринку. Або: «Бухгалтерський облік товарних операцій організацій». Тут виникає питання: Яких організацій?

При формулюванні теми наукової праці необхідно уникати таких недоліків (рис. 3.11).

Для формування теми потрібно скласти перелік питань, що будуть основою змісту теми дослідження й розподілити їх на такі групи:

а) питання, розробка яких у літературі отримала загальне визнання наукових та практичних працівників;

б) питання, що розроблені недостатньо й потребують подальшого опрацювання;

в) нерозроблені питання, що з'явилися в порядку їх постановки або випливають із висновків проведених досліджень.

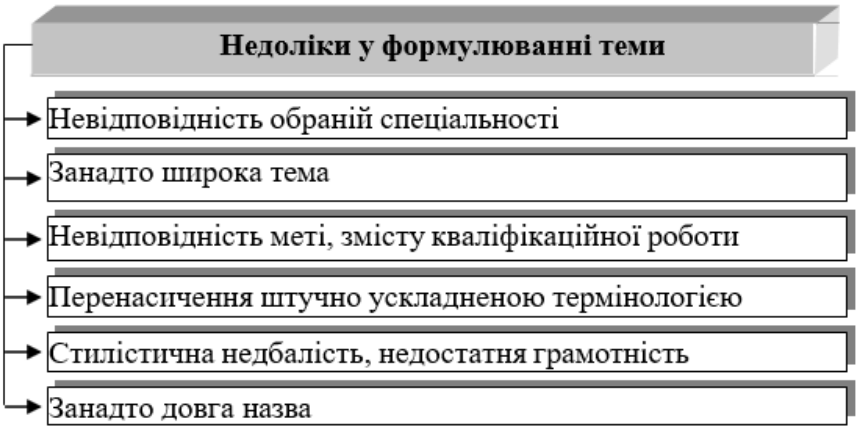


Рисунок 3.11 – Недоліки у формулюванні теми наукової роботи, [5]

На підставі групування питань формулюються ключові питання теми, розділи роботи, а потім і сама тема.

3.3 Визначення предмета та об’єкта дослідження

На початковому етапі наукового дослідження необхідно визначити, обрати його об’єктну область. Такою об’єктною областю може бути або сфера практичної діяльності, або її відображення у сфері наукової проблематики. Вибір об’єктної області визначається такими чинниками, як її актуальність, новизна та перспективність, а також суб’єктивними чинниками: освітою, життєвим досвідом, здібностями, інтересами, складом розуму дослідника, його зв’язком із тим або іншим науковим колективом та керівником, характером професійної діяльності.

У методології наукових досліджень розрізняють поняття «об’єкт» і «предмет» пізнання. Згідно із тлумачними словниками об’єкт (від лат. *objectus* – предмет) – матеріальний предмет пізнання та практичного впливу з боку людини (суб’єкта); будь-який предмет думки, дослідження, художнього відображення тощо.

Об’єктом пізнання прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника, процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію, обрану для дослідження. Відповідно, це та сукупність зв’язків, відношень та властивостей, яка існує об’єктивно в теорії та практиці і слугує джерелом необхідної для дослідника інформації.

Для кожного об’єкта можна виділити декілька предметів пізнання.

Предмет пізнання – досліджувані з певною метою властивості об’єкта. Наприклад, усі суспільні науки пізнають один об’єкт – суспільство, але мають різні предмети: політична економія – систему виробничих відносин, економічна статистика – кількісну сторону економічних явищ; бухгалтерський облік – діяльність суб’єктів господарювання тощо.

При визначенні предмета й об’єкта дослідження необхідно з’ясувати: предмет і об’єкт дослідження є новими чи традиційними. Відповідно, можливі такі комбінації новизни предмета й об’єкта дослідження:

а) новий предмет – новий об’єкт;

б) новий предмет – традиційний об’єкт;

в) традиційний предмет – новий об’єкт;

г) традиційний предмет – традиційний об’єкт.

Об’єкт та предмет пізнання не одне й те ж, хоча нерідко їх неправомірно ототожнюють. Об’єкт пізнання виступає як задане, предмет – як те, що відшукується, встановлюється.

Один і той же об’єкт науки може бути предметом різних досліджень. До предмета окремого дослідження включаються лише ті елементи, зв’язки, відношення об’єкта, які підлягають вивченню в даній роботі. Визначення предмета тому й означає визначення «ракурсу» розгляду, встановлення меж пошуку, пропозиції про найбільш суттєві в поставленій проблемі зв’язки і припущення про можливості їх тимчасового вилучення й об’єднання в одну систему.

Отже, предмет дослідження – це пояснення явищ та визначення залежностей між ними.

Об’єкт та предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне та часткове (рис. 3.12).

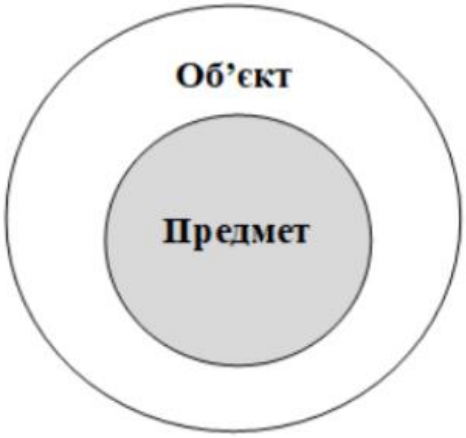


Рисунок 3.12 – Співвідношення між об’єктом і предметом наукового дослідження, [5]

У визначенні об’єкта виділяється та його частина, яка виступає предметом дослідження. Саме на нього спрямовується основна увага дослідника. Предмет дослідження визначає тему наукової роботи, окреслює її межі.

Отже, об’єкт варто розглядати як об’єктивно існуючу частину матеріального світу, а предмет – як кут зору на об’єкт, вивчення певних його якостей, властивостей, можливостей використання.

Дослідникам необхідно пам’ятати, що *предмет наукового дослідження є поняттям більш вузьким, ніж об’єкт*, та включає тільки ті зв’язки та відношення, які підлягають вивченню в даній роботі, встановлюють межі наукового пошуку.

Виходячи із наведених вище вимог, у структуру предмета дослідження включається: історія розвитку об’єкта і вчень про нього; суттєві властивості,

якості й закони розвитку об’єкта; логічний апарат і методи, необхідні для формування предмета. Предмет дослідження, таким чином, формується на об’єктивній основі й у світлі наукових уявлень самого дослідника. Ці чинники разом із прийнятими науковцем основоположними концепціями надають визначенню предмета дослідження певне тлумачення й логічну форму вираження.

При виборі об’єкта дослідження найбільш типовими помилками, що допускають деякі дослідники є: а) взаємозаміна об’єкта дослідження предметом, викривлення в розумінні їх суті; б) розуміння об’єкта як категорії більш вузької, ніж предмет; в) об’єднання об’єкта і предмета дослідження в єдине ціле; г) властивості предмета є надмірними, вони виходять за допустимі межі об’єкта наукового дослідження; д) змішування категорій «об’єкт дослідження» і «об’єкт бухгалтерського обліку». Крім того, неприпустимим є дослівне копіювання об’єкта та предмета з іншої, уже захищеної наукової роботи. Наукове дослідження повинно бути унікальним, а не запозиченим, у тому числі і формулювання об’єкта та предмета.

У наукових дослідженнях «Облік і аудит»:

– об’єктом дослідження може виступати господарська діяльність підприємств певної галузі (але не самі підприємства), порядок та побудова бухгалтерського обліку й особливості проведення аудиту звітності таких підприємств, сукупність операцій, що утворюють той чи інший вид діяльності тощо;

– предметом дослідження може бути сукупність теоретичних, методологічних та практичних питань (проблем), пов’язаних з об’єктом дослідження.

Досліджувати можна як емпіричні об’єкти (організація роботи облікового апарату, собівартість виробів тощо), так і теоретичні (дія закону вартості, подвійності фактів господарського життя тощо).

Залежно від ступеня складності виділяють прості, які складаються із декількох елементів та складні, до яких відносять об’єкти з невизначеною структурою, яку необхідно дослідити, а потім ці складні об’єкти пропонується вивчати за допомогою методу «чорної скриньки», який передбачає пошук взаємозв’язку між подібними вихідними діями та реакцією об’єкта на них.

Після вибору об’єкта і предмета дослідження необхідно вивчити чинники, які впливають на стан об’єкта.

Кожен об’єкт дослідження не існує ізольовано, а функціонує разом з іншими об’єктами, оточений середовищем, з яким він взаємодіє. Під середовищем розуміють усе те, що оточує об’єкт дослідження або його елементи і впливає на них. Розрізняють матеріальні, енергетичні та інформаційні чинники впливу. На дослідження конкретних економічних наук суттєво впливає також інформація, пов’язана з матеріальними елементами виробництва, його технологією та реалізацією продукції на ринку. Відповідно, завдання дослідника полягає у визначенні чинників, які впливають на об’єкт дослідження, відборі й зосередженні зусиль на найсуттєвіших із них. Критеріями відбору суттєвих чинників є мета дослідження та рівень накопичених знань у цьому напрямі. Якщо рівень знань про вплив чинників на поведінку об’єкта дослідження недостатній, то це може бути підставою для

віднесення цих факторів до групи суттєвих.

Обравши об’єкт дослідження, його предмет і чинники, які впливають на причинно-наслідкові результати стану об’єкта, визначають його параметри, тобто повноту вивчення об’єкта відповідно до мети дослідження. Для забезпечення повноти вивчення об’єкта здійснюють його класифікацію.

Класифікація – це розподіл різних явищ, предметів на групи за певними ознаками, з метою їх вивчення та наукового узагальнення.

В основу класифікації об’єктів дослідження покладені принципи логіки, які передбачають групування їх за певною методикою. Мета класифікації полягає в розкритті всієї сукупності понять про об’єкт, тому основою для розподілу має бути не довільно взята, а суттєва ознака об’єктів, які класифікують.

Для більш ефективного вивчення об’єктів у процесі дослідження, з метою розкриття всієї сукупності понять про об’єкти, необхідно обрати критерії їх класифікації.

Основою для розподілу має бути не довільно взята, а суттєва ознака об’єктів. Логічно розроблена класифікація повинна відповідати таким вимогам:

– бути розмірною, тобто не дуже вузькою й не широкою;

– виконуватися за однією основою, яка має бути не довільним поняттям, а стосуватися суті поділу цілого;

– виключати несумісність понять.

Науковець повинен чітко визначити предмет і об’єкт свого дослідження. Із предмета дослідження випливають його мета та завдання.

3.4 Мета та завдання дослідження

Виходячи з назви наукової роботи, визначеного об’єкта та предмета формулюється мета дослідження, яка характеризує найбільш важливу проблему чи завдання.

Мета дослідження – це запланований результат. Результат має бути конструктивним, тобто спрямованим на вироблення суспільно корисного продукту з кращими, ніж було раніше, показниками якості або процесу її досягнення.

Метою дослідження проблем із бухгалтерського обліку можуть бути: створення нових концепцій; розробка нових методик організації обліку на окремих ділянках; вирішення тих чи інших завдань теорії та практики бухгалтерського обліку тощо.

Отже, мета дослідження полягає у вирішенні наукової проблеми шляхом удосконалення обраної сфери діяльності конкретного об’єкта.

Мета формулюється лаконічно, вона повинна точно відображати те основне, що намагається зробити дослідник, і конкретизується та розвивається в ***завданнях дослідження.***

Завдання дослідження визначають для того, щоб більш конкретно реалізувати його мету.

Завдання можна поставити лише на основі теоретичного й емпіричного аналізу облікових проблем та питань.

Поставивши завдання й намітивши коло питань, дослідник повинен здійснити «прорив» (а якщо проблем багато, то не один) у недосліджену галузь, передбачити результат, визначити в основних рисах результат роботи, а всі наступні логічні етапи будуть представляти ступені руху до цього передбаченого результату, його перевірку, уточнення й конкретизацію.

Найбільш правильно сформулювати основні завдання дослідження можна завдяки попередньому аналізу літератури та вивченню досвіду.

Завдання дослідження повинні логічно витікати із його загальної мети й розглядатись як основні етапи роботи магістранта. Частіше за все формулювання таких завдань здійснюється у вигляді певного набору підпитань. Наприклад,

«Виходячи із вказаної мети дослідження, його основними завданнями є: 1) виявити…, 2) розробити…, 3) експериментально перевірити…» тощо.

Єдиного стандарту формулювання завдань бути не може, але, частіше за все, перше із завдань, що ставиться, пов'язане з виявленням змісту, природи, структури, законів функціонування й розвитку об'єкта, що вивчається; друге завдання націлене на розкриття загальних способів перетворення об'єкта, на побудову його моделей; третє завдання – на створення, розробку конкретних методик бухгалтерського обліку, практичних рекомендацій і т.д.

Необхідно пам'ятати, що завдання дослідження повинні бути оцінені за своєю значимістю. І не треба захоплюватися кількістю завдань – це зазвичай призводить до громіздкої роботи, неповного вирішення поставлених завдань.

Отже, формулювання мети й визначення завдань наукового дослідження – один із найважливіших творчих етапів розв'язання проблеми. Мета й завдання дослідження повинні бути чітко викладені, передбачати розробку нових концепцій (напрямів) розвитку або вдосконалення існуючої методології чи створення нових методик, рекомендацій з окремих розділів бухгалтерського обліку.

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність понять «науковий напрям» та «наукова проблема».
2. Назвіть види проблем залежно від характеру невідомого.
3. Назвіть види проблем залежно від способу їх вирішення.
4. Назвіть шляхи вирішення інформаційної проблеми в наукових дослідженнях.
5. Назвіть шляхи вирішення аналогових проблем у наукових дослідженнях.
6. Назвіть шляхи вирішення гіпотетичних проблем у наукових дослідженнях.
7. Назвіть етапи постановки наукової проблеми.
8. На які групи розподіляються теми наукових досліджень із бухгалтерського обліку?
9. Якими прийомами можна скористатися при виборі теми наукового дослідження?
10. Які критерії треба враховувати при виборі теми наукового

дослідження?

11. Назвіть чинники, які впливають на вибір теми дослідження.

12. Наведіть формулу, за допомогою якої можна представити назву наукової роботи.

13. Яких недоліків необхідно уникати при формулюванні теми наукової праці?

14. Що є предметом та об'єктом пізнання? Охарактеризуйте їх взаємозв'язок

15. Чи можна не визначати в науковій роботі об'єкт і предмет? Відповідь обґрунтуйте.

16. Чи можна сформулювати об'єкт і предмет після написання наукового дослідження? Відповідь обґрунтуйте.

17. Чи можуть співпадати об'єкт та предмет дослідження? Відповідь обґрунтуйте.

18. Окресліть сутність мети та завдань дослідження.

Питання для самостійного опрацювання

1. Вплив економічних законів на наукові проблеми в бухгалтерському обліку.

2. Стан та перспективні напрями наукових досліджень з обліку і аудиту.

3. Тенденції наукових досліджень з бухгалтерського обліку в Україні та зв'язок їх зі стратегічними цілями країни.

4. Взаємозв'язок предмета і об'єкта в обліку та аудиті.

5. Основні напрями науково-дослідної роботи студентів економічного факультету.

Завдання для самостійного виконання

1. Наведіть 3-4 приклади формулювання сучасних наукових проблем обліку і аудиту. Спрогнозуйте позитивні наслідки їх вирішення. Запропонуйте власний варіант розв'язання однієї з цих наукових проблем.

2. Запропонуйте 2-3 теми наукових досліджень з урахуванням методики формулювання, своїх наукових пріоритетів і принципу загальноекономічної ефективності. За кожною темою сформулюйте мету та передбачувані наукові результати дослідження. Обґрунтуйте актуальність для сьогодення та практичну значущість дослідження, вкажіть можливі зацікавлені організації та особи.

3. Виділіть об'єкт і предмет дослідження, орієнтуючись на запропоновані теми:

Тема наукового дослідження	Об'єкт наукового дослідження	Предмет наукового дослідження
Формування облікової політики підприємства – важлива складова бухгалтерського обліку		

Роль бухгалтерського обліку в системі управління промисловим підприємством		
Проблеми та перспективи розвитку аудиту в Україні та підвищення якості аудиторської діяльності		
Шляхи вдосконалення організації обліку виробничих запасів підприємства з використанням сучасних інформаційних систем		

4. Зазвичай завдання наукового дослідження робляться у формі перерахування, починаючи зі слів дії.

Наприклад, *дослідити, порівняти, встановити взаємозв'язок* тощо. Продовжте цей перелік, занотуйте його, щоб використати його згодом у своїй кваліфікаційній роботі.

ТЕМА 4
ПРОГРАМА І ПЛАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. СТРУКТУРА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Мета: ознайомитися з особливостями формування програми наукового дослідження; засвоїти правила складання плану наукового дослідження; розглянути композицію кваліфікаційної роботи.

План

4.1 Програма наукового дослідження – основа складання плану.
4.2 План наукової роботи. Види планів.
4.3 Загальні вимоги до змісту та структури кваліфікаційної роботи.

Ключові терміни та поняття: програма наукового дослідження, план наукової роботи, попередній план, остаточний план, план-проспект, кваліфікаційна робота, структура кваліфікаційної роботи.

4.1 Програма наукового дослідження – основа складання плану.

На перших етапах реалізації наукового дослідження розроблюється його програма. ***Програма дослідження*** визначає проблему, гіпотезу, мету та завдання, методи їх вирішення, обсяг робіт і термін виконання, а також основні шляхи та форми впровадження в практику очікуваних результатів.

Розробка програми розпочинається вже на етапі визначення загального задуму й основної ідеї дослідження.

Програма дослідження повинна включати:

✓ тему;

✓ загальні та конкретні завдання дослідження (цільова установка);

✓ стан розробленості питання й обґрунтування обраного напряму дослідження;

✓ зміст, об’єкти та предмет дослідження;

✓ методи дослідження (визначається послідовність застосування цих методів, порядок реєстрації, накопичення й узагальнення практичного матеріалу);

✓ етапи роботи із зазначенням змісту та строків завершення кожного етапу (календарний план роботи);

✓ виконавців із зазначенням виду та змісту роботи кожного з них;

✓ форму представлення результатів дослідження та їх впровадження.

Програма дослідження після обговорення узгоджується з науковим керівником і визначає шлях подальшої наукової роботи.

Замість формулювання проблеми можна скласти список питань, на які необхідно відповісти в процесі дослідження. Питання програми необхідно формулювати чітко та лаконічно.

Правильне й ефективне складання програми дослідження вимагає дотримання таких умов, що дозволить отримати достовірні наукові результати:

1) з’ясування, у яких умовах знаходиться (функціонує) об’єкт, що вивчається;

2) визначення співвідношення методів дослідження з різноманітними проявами досліджуваного об’єкта.

Після розробки програми дослідження визначаються відповідні завдання кожного дослідницького етапу, методи та процедури їх розв’язання. При цьому недостатньо просто скласти перелік методів, що застосовуватимуться. Необхідно приділити увагу конструюванню методик, доказовості їх достатності, раціональності, адекватності предмету та завданням дослідження.

Сукупність і послідовність прийомів і методів, що забезпечуватимуть повне й достовірне вирішення поставлених завдань, визначається для кожного етапу дослідження.

Сукупність дослідницьких прийомів і методів складає методику, використовуючи яку дослідник перевіряє й уточнює гіпотезу.

4.2 План наукової роботи. Види планів

Тільки заплановане дослідження дозволяє насправді глибоко розкривати нові об’єктивні закономірності існування об’єкта дослідження. Саме тому наукове дослідження не може проводитися без плану, який повинен базуватися на програмі дослідження.

План – це «скелет» роботи, який стисло відображає послідовність викладення матеріалу. *Планом* є складений у визначеному порядку перелік підрозділів (параграфів) та розширений перелік питань, які повинні бути висвітлені в кожному розділі.

Правильно побудований план роботи є важливою передумовою успішного дослідження, що допомагає організувати роботу над темою, систематизувати матеріал, забезпечити послідовність його викладення. У

цілому план наукового дослідження повинен розкрити найважливіші сторони змісту роботи, виявити, у якому саме напрямі намічаються пошуки вирішення поставлених завдань, підказати рішення щодо формулювання теми та її основних частин (розділів, параграфів тощо).

План роботи науковець повинен складати самостійно, з урахуванням задуму та індивідуального підходу. Однак з урахуванням усієї багатоманітності індивідуальних підходів необхідно пам'ятати, що до складу будь-якої наукової роботи повинні входити:

– визначення актуальності теми дослідження, її мети та завдань, предмета та об'єкта досліджень;
– стан висвітлення проблем у науковій літературі;
– опис методів дослідження;
– результати досліджень;
– обґрунтування результатів;
– висновки та пропозиції;
– список використаних літературних джерел;
– додатки.

Основні положення плану формулюються таким чином, щоб були зрозумілими ідейна спрямованість дослідження, початкові позиції дослідника та структура роботи.

Структура роботи повинна бути простою, прозорою та забезпечувати пропорції між окремими її частинами, що полегшує написання роботи, групування зібраних матеріалів.

На основі опрацьованого таким чином плану зібраний матеріал поділяють на окремі розділи та підрозділи (параграфи). При цьому групування зібраного матеріалу полегшує збирання нотаток та матеріалів до папок, підписаних як окремі частини наукової роботи.

Якщо робота виконується за допомогою комп'ютера, групування інформації та чітке її впорядкування є дуже важливим. Таке впорядкування ще перед початком написання допомагає у використанні всієї кількості накопиченого матеріалу.

При розробці плану потрібно дотримуватися таких принципів логічного розміщення матеріалу:

✓ *повнота* – передбачення в роботі всіх важливих та уникнення зайвих елементів;

✓ *підпорядкованість* – кожна частина роботи повинна випливати з теми та мети, а також загальної концепції вирішення поставлених завдань: кожна наступна частина роботи повинна становити продовження її попередньої частини й одночасно бути основою наступної;

✓ *виключення* – окреме питання не можна розглядати декілька разів у різних місцях роботи.

Дотримуючись цих принципів, доцільно заздалегідь скласти два-три варіанти плану, використовуючи при цьому різну методику розміщення питань:

✓ розділи, які будуть хронологічно та послідовно один за одним розкривати суть проблеми;

✓ питання, що охоплюють окремі сторони проблеми;

✓ передумови, хід дій, результати або чинники (позитивні та негативні), аргументи «за» і «проти» в проблемі (явища, події).

Розкладаючи матеріали в тій чи іншій послідовності, можна визначити переваги та недоліки кожного варіанта плану і, таким чином, обрати найбільш правильну послідовність у викладенні; з'ясувати, якими даними слід доповнити наявні матеріали.

Досвід дослідників свідчить про те, що складання плану дослідження – процес тривалий. Розробка плану – одне із найважчих завдань. Доки не складено план майбутньої роботи, вибір назви теми і формулювання її назви не можна вважати закінченим.

Окрім того, організуюча роль плану в науковому дослідженні проявляється в цілеспрямованому пошуку наукових висновків.

Необхідно відмітити, що ефективним при складанні будь-якого з видів плану й у подальшому процесі дослідження є консультування з науковим керівником із приводу змісту майбутньої роботи та її структури.

Написання відповідного підрозділу треба також планувати, виходячи з його назви, сутності, місця в науковій роботі, зв'язку з іншими розділами, відповідності темі кваліфікаційної роботи і проблемі, що вирішується. Його умовну структуру формулюють у вигляді кола питань, що розглядаються. Серед таких питань можуть бути такі:

✓ висвітлення предмета даного підрозділу в літературних джерелах, у попередніх частинах роботи, місце в загальному задумі кваліфікаційної роботи;

✓ власна позиція стосовно предмета, що випливає із загальної концепції роботи;

✓ аргументи на користь позиції, що відстоюється, обраного варіанта, висловлених тверджень;

✓ факти та наукові положення, які можна обґрунтувати з точку зору підходу, що пропонується;

✓ можливі заперечення, сумніви з приводу положень, що наводяться, шляхи їх заперечення;

✓ внесок змісту даного підрозділу у вирішення загальної наукової проблеми, що розглядається у кваліфікаційній роботі;

✓ складові предмета даного підрозділу, які потрібно висвітлити детальніше, зважаючи на їх значний вплив на результати роботи та висновки, що випливають із дослідження;

✓ вплив положень, викладених у даному підрозділі на наступні розділи роботи, на напрям продовження лінії дослідження;

✓ інформація, яку обов'язково треба відобразити в підрозділі для забезпечення повноти його змісту, відповідності назві;

✓ висновки на основі матеріалів, викладених у даному підрозділі.

У плані роботи потрібно передбачити місце для обговорення результатів власних досліджень. Вони повинні бути висвітлені в логічному поєднанні з вивченням поглядів інших авторів у конфронтації з іншими дослідженнями, які стосуються проблеми, що розглядається.

У науковому дослідженні план завжди носить динамічний, рухливий характер і не повинен стримувати розвиток ідеї та задум дослідника, зберігаючи чітко визначений науковий напрям роботи.

У процесі складання плану наукової роботи треба виділяти два головні етапи – складання попереднього плану та складання остаточного плану. Слід відмітити, що при складанні будь-яких планів потрібно враховувати реальні можливості виконавця, а бажане не повинно замінювати дійсне.

Попередній план роботи складається на початку будь-якого дослідження і є конкретизацією роботи за обраною темою. Цей план є орієнтовним і буде неодноразово уточнюватися. Попередній план має довільну форму.

Як правило, це план-рубрикатор, що складається з переліку розміщених у стовпчик рубрик, пов'язаних внутрішньою логікою дослідження даної теми. Такий план дозволяє «ескізно» представити проблему, що досліджується, у різних варіантах. У ньому необхідно визначити тип, характер і послідовність викладення матеріалу; узагальнено зазначити основні розділи дослідження й детально викласти матеріали розділів, які є зрозумілими й відомими вже на початку роботи.

Завданням, яке потрібно розв'язати за допомогою попереднього плану, є дотримання логічного зв'язку між окремими частинами роботи. Попередній план є тільки поштовхом до дії, а тому не варто одразу намагатися встановити жорстку фіксацію змісту й обсягу розділів.

Попередній план складається після того, як дослідник добре оволодів темою, уточнив її теоретичні передумови, ознайомився з основами питання, вивчив літературу та проблеми практики. Як допоміжний матеріал для складання плану важливе значення має ознайомлення зі змістом попередніх досліджень цієї теми науковцями, зі структурою досліджень, формулюванням теми, розділів, параграфів.

Ознайомлення з джерелами дослідження забезпечує з'ясування його суті, формування в основних рисах уявлення про напрям розробки теми, дозволяє розподілити тему на окремі складові частини (розділи та підрозділи).

Після попереднього ознайомлення з основною та допоміжною літературою з досліджуваного питання складається перелік питань, які повинні висвітлювати суть окремих розділів.

Потім цей список упорядковується, питання групуються в певному логічному зв'язку та послідовності.

Надалі, у процесі опрацювання зібраних матеріалів, з'являються нові проблеми, які варто врахувати в плані роботи, нові міркування, що доповнюють і розвивають цю ідею, а уявлення про план майбутньої роботи стає виразнішим.

Окрім назв розділів, пунктів, підпунктів у попередньому плані корисно зазначати ще і приблизну кількість сторінок, що допоможе визначити, яким чином треба розподілити матеріал.

При виконанні дослідження не потрібно боятися, що окремі розділи збільшуватимуться, а інші, навпаки, стануть менш важливими і, навіть недоцільними. Це звичайний процес, адже у ході написання наукової роботи попередній план підлягає багаторазовому уточненню.

Однак не можна перебільшувати з коригуванням першого варіанта плану та принципово змінювати структуру роботи, тому що це може призвести до відхилення від наміченої мети та основної ідеї дослідження, що завжди призводить до додаткових витрат часу та зусиль.

Попередній план лише в основних рисах характеризує предмет дослідження та постійно уточнюється. Однак основне завдання, що стоїть перед роботою в цілому, повинно залишатися незмінним.

У попередньому плані бажано відмітити строки найближчих робіт і виділити серед них найважливіші. Крім того, у плані потрібно відмічати побажання щодо подальшої роботи. Доцільно для більшої наочності терміни виконання окремих робіт та побажання відображати у вигляді приміток до плану.

Усе вищевикладене свідчить про те, що попередній план відіграє важливу роль у науковому дослідженні. За наявності плану стає зрозумілим, яким чином та який саме матеріал потрібно підбирати. У процесі роботи над науковою працею план розвивається, уточнюється, деталізується.

Остаточний план розробки теми – результат найбільш повного з'ясування питань, що вивчаються; результат тривалого процесу вдосконалення попереднього плану розробки теми на всіх рівнях дослідження, включаючи час і стадію написання тексту роботи. Написання такого плану – важлива частина роботи, яку треба проводити спільно з керівником.

Саме в процесі збору, обробки та вивчення матеріалу виникають такі варіанти дослідження, ідеї, про які дослідник раніше не мав жодного уявлення. Тому в остаточному плані цілком можливі не лише уточнення або зміни, але й поява нових підпунктів, а інколи й нових розділів.

Удосконалюючи структуру майбутньої роботи, одночасно слід уявити її кінцеву мету.

Назви розділів, пунктів і підпунктів повинні бути прості, точні, виразні та складені з ключових слів. Ураховуючи досвід багатьох науковців-попередників, згадані назви потрібно складати з п'яти, шести слів і менше. Але при цьому потрібно підібрати такі ключові слова, зміст понять яких відповідав би змісту та ідеї теми, розділу або параграфу. Тут необхідна виключна точність, інколи образність, дуже вдумливий підхід до підбору кожного слова. Це можна порівняти з пошуком заголовків – назв до творів.

Формулювання тем, розділів і підрозділів повинно відповідати певним вимогам: конкретності, відсутності двозначності, лаконічності. Проте назва теми і формулювання будь-якого з її розділів не повинні співпадати. Розділ не може замінити тему, оскільки він складає лише її частину, а частина ніколи не дорівнює цілому. Розділ повинен висвітлювати окрему частину теми і відповідно до цієї частини мати свою назву.

Такі ж вимоги стосуються й кожного пункту, назва якого не може замінити заголовок розділу. Пункт – частина розділу. Формулювання його повинно відповідати змісту певної частини розділу. Окрім попереднього та остаточного планів, дослідникам доцільно складати ще один вид плану – план-проспект, тобто розгорнутий попередній план із тезами.

Як правило, перші пропозиції досягають своєї мети, оскільки припущення та гіпотези, на яких вони базуються, бувають порівняно неглибокими, неповними та недостатньо обґрунтованими. З першої спроби важко оцінити складність проблеми, засоби й методи, що пропонуються для її вирішення.

Є дослідники, які протягом двох років змінюють план дослідження десятки разів. Правда, це не означає, що вони повністю змінюють напрями дослідження. Поправки стосуються окремих термінів, назв параграфів, об'єднання або виділення параграфів, перенесення підпунктів з одного розділу в інший тощо. Це нормальна дослідницька робота, свідчення прогресу в наукових пошуках.

План-проспект є реферативним викладенням розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися весь зібраний матеріал. Доцільність складання плану-проспекту визначається тим, що шляхом систематичного включення до такого плану більш нових даних, його можна довести до кінцевої схеми наукової роботи.

Його характерною рисою є розкриття змісту коротких назв розділів та параграфів у формі тез. Це дає більш повне уявлення про зміст розділу (підрозділу), що, своєю чергою, дає змогу сформувати загальний зміст наукової праці, робота над якою ще не завершена.

Групування питань, виявлених у результаті ознайомлення з відповідними джерелами шляхом виділення основних та пояснювальних питань, – перший етап складання такого плану. Ключові питання використовуються для формування розділів, а пояснювальні – для параграфів майбутньої наукової праці.

Зміст розділів може включати:

✓ критичний аналіз зібраного матеріалу;

✓ розгляд окремих питань на основі опрацьованого матеріалу та результатів власних досліджень автора;

✓ порівняння результатів власних досліджень із поглядами на те чи інше питання, що висловлювались іншими дослідниками до цього часу, а також критику цих поглядів;

✓ оцінку зібраних матеріалів і результатів власних досліджень.

Послідовність викладення в плані частин, які складають структуру роботи, не повинні співпадати з послідовністю їх опрацювання. Найчастіше послідовність написання така: спочатку основна частина роботи, а вже потім – вступ і висновки до неї.

Така послідовність пояснюється тим, що вже в ході опрацювання теми може виявитися нова проблема, що вимагає повторного дослідження та обговорення і яку також необхідно враховувати у вступі.

Отже, план-проспект являє собою розгорнутий план наукового дослідження, розроблюючи який потрібно дати відповіді на низку важливих питань (рис. 4.1).

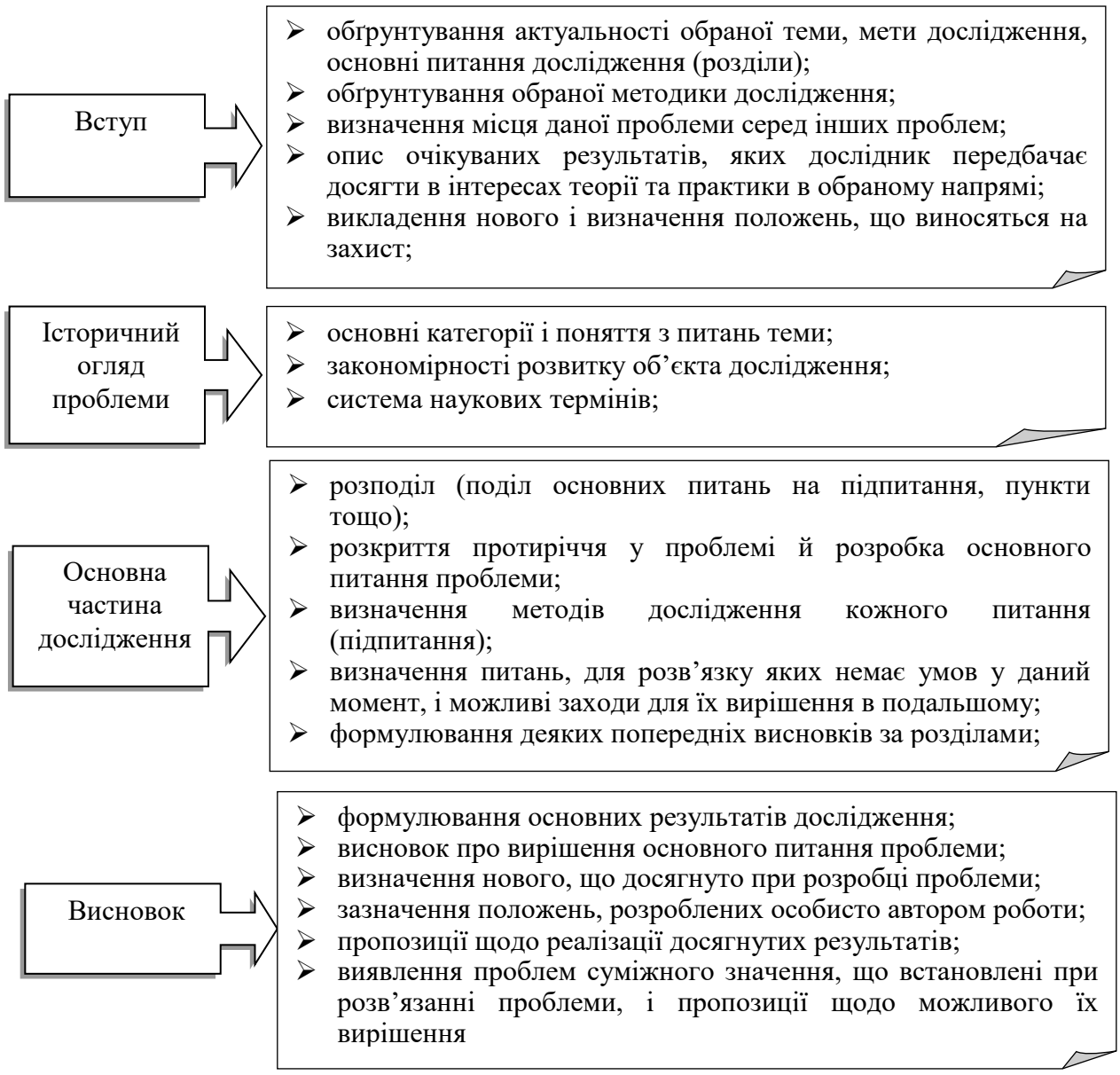


Рисунок 4.1 – Змістовно-дослідницькі питання при розробці плану-проспекту

Розроблено автором

4.3 Загальні вимоги до змісту та структури кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна робота слугує засобом діагностики ступеня сформованості компетентностей здобувача освіти щодо вирішення типових завдань діяльності згідно з вимогами стандартів вищої освіти.

Основна вимога до змісту кваліфікаційної роботи магістра – це її достатньо високий теоретико-методологічний рівень, використання новітніх досягнень науки у сфері дослідження, фактичного матеріалу, адже факти дають можливість шляхом їх вивчення та порівняння сформулювати ту чи іншу ідею, висновок.

Кваліфікаційна робота магістра має являти собою самостійне наукове дослідження, докладну розробку обраної теми.

Загальні вимоги до кваліфікаційної роботи магістра:

– робота повинна відповідати сучасному рівню розвитку науки і

техніки, а її тема – бути актуальною;

– робота має подаватися у вигляді, який дозволяє судити, наскільки повно відображені й обґрунтовані положення, що становлять її зміст, висновки та рекомендації.

– сукупність отриманих у роботі результатів повинна свідчити про наявність у її автора первісних навичок наукової роботи в обраній галузі професійної діяльності;

– робота має відображати як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання, правомірність використання яких усебічно обґрунтовується у кожному конкретному випадку їх використання;

– зміст роботи має характеризуватися оригінальністю, неповторністю наведених даних, принципово новим матеріалом, що включає опис нових фактів, явищ і закономірностей або узагальнення раніше відомих положень з інших наукових позицій або у зовсім іншому аспекті;

– робота повинна передбачати елементи наукової полеміки;

– виклад матеріалу має характеризуватися аргументованістю суджень і точністю наведених даних.

У наукових роботах не прийнято давати оцінку матеріалу, що викладається. Норми наукової комунікації реґламентують характер викладу наукової інформації, вимагаючи уникати висловлення особистої думки у чистому вигляді.

Відтак автор кваліфікаційної роботи магістра повинен використовувати мовні конструкції, які виключають вживання особового займенника «я». Мова науки передбачає використання займенника «ми» та його форм, що дозволяє авторові представити свою думку як думку певної групи людей, наукової школи, наукового напрямку, оскільки сучасну науку характеризують такі тенденції, як інтеграція, колективна творчість, комплексний підхід до вирішення проблем.

Обов’язковими структурними складовими кваліфікаційної роботи магістра мають бути зміст, вступ, основна частина (три розділи), висновки, перелік використаних джерел, додатки.

Відповідно до структури розподіляється й обсяг матеріалу:

✓ вступ – 3-4 сторінки;

✓ основний зміст роботи – 80-90 сторінок;

✓ висновок – 3-4 сторінки;

✓ список використаних джерел (пріоритет має надаватися джерелам, виданим за останні 5 років).

За змістом кваліфікаційна робота має носити навчально-дослідницький характер. Вона повинна засвідчити обізнаність студента з новітніми джерелами, методичною літературою, працями публіцистичного стилю, виявити його здатність до теоретичного аналізу.

Вирішенню кожного поставленого завдання, як правило, присвячується один розділ роботи. Розділ повинен закінчуватися висновками або констатацією підсумків проведеного дослідження.

Композиція кваліфікаційної роботи повинна сприяти розкриттю обраної

теми та окремих її питань. Усі частини кваліфікаційної роботи повинні викладатися в суворій логічній послідовності та взаємозалежності. Наприкінці роботи подаються загальні висновки, зроблені за розділами, вказуються невирішені проблеми. Структура роботи – це фактично зміст роботи, що відображає сутність поставленої проблеми та логіку дослідження. Порядок розташування обов'язкових елементів подано на рисунку 4.2.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
РЕФЕРАТ
SUMMARY
ЗМІСТ
ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ
ВСТУП
РОЗДІЛ 1 НАЗВА ПЕРШОГО РОЗДІЛУ
1.1 Назва першого підрозділу 1-го розділу
1.2 Назва другого підрозділу
1.3 Назва третього підрозділу
РОЗДІЛ 2 НАЗВА ДРУГОГО РОЗДІЛУ
2.1 Назва першого підрозділу 2-го розділу
2.2 Назва другого підрозділу
2.3 Назва третього підрозділу
РОЗДІЛ 3 НАЗВА ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ
3.1 Назва першого підрозділу 3-го розділу
3.2 Назва другого підрозділу
3.3 Назва третього підрозділу
ВИСНОВКИ
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
ДОДАТОК А Назва додатка

Рисунок 4.2 – Орієнтовна структура кваліфікаційної роботи магістра
Розроблено автором

Побудова кваліфікаційної роботи магістра максимально наближена до класичної структури наукової роботи. І загалом кваліфікаційна робота магістра має засвідчити, що її автор навчився самостійно вести науковий пошук, бачити професійні проблеми і застосовувати найбільш оптимальні методи та прийоми їх вирішення.

Контрольні запитання

1. Що являє собою програма наукового дослідження? Поясніть її призначення.
2. Які питання повинна включати програма наукового дослідження?
3. Яких принципів потрібно дотримуватися при розробці плану наукового дослідження?
4. Яка методика складання плану наукового дослідження?
5. Який порядок складання плану кваліфікаційної роботи магістра?
6. Які проблеми можуть виникати при складанні плану наукової роботи?
7. Охарактеризуйте структуру кваліфікаційної роботи магістра.

8. Окресліть загальні вимоги до кваліфікаційної роботи магістра.

Питання для самостійного опрацювання

1. Магістерська робота як кваліфікаційне дослідження.
2. Методика написання кваліфікаційної роботи магістра.
3. Змістове наповнення структурних складових кваліфікаційної роботи магістра.
4. Напрями наукового пошуку, стратегія і тактика наукових досліджень у сфері обліку і аудиту.
5. Завдання автора кваліфікаційної роботи, який навчається за освітньо-професійною програмою «Облік і аудит» другого (магістерського) рівня.

Завдання для самостійного виконання

1. Ознайомтесь із вимогами ДСТУ 3008:2015. Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання (URL: https://library.znu.edu.ua//site/obyavlenia/3659_3008-2015.pdf).

2. Згідно з обраною вами тематикою кваліфікаційного дослідження здійсніть постановку наукової проблеми, окресліть загальний задум і сформулюйте робочу гіпотезу. Укладіть перелік питань, на які необхідно відповісти в процесі дослідження. Складіть попередній план розробки теми, враховуючи реальні можливості його виконання.

3. Здійсніть пошук (через Google Академія, сайт Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського) наукових праць із досліджуваної тематики. Сформуйте архів публікацій за останні 5 років

4. Знайдіть цитати і подайте в таблиці визначення або трактування сутності облікової категорії за темою наукового дослідження. У кінці таблиці зробіть короткий висновок.

Рік публікації	Автор (-и)	Визначення досліджуваної облікової категорії
…		

5. Здійсніть аналіз нормативно-правової бази, що регулює питання з теми дослідження. Проаналізуйте чинні постанови, розпорядження, кодекси, накази тощо і, використовуючи комбінацію клавіш *CTRL+F,* здійсніть по тексту пошук ключового терміну (об’єкта дослідження).

Для пошуку використовуйте офіційний вебпортал парламенту України (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/a#Find)

ТЕМА 5
МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мета: усвідомити сутність методології як фундаментальної основи наукового дослідження; набути уявлення про засоби проведення наукового дослідження; ознайомитися з методами наукового дослідження, розглянути їх класифікацію; засвоїти критерії вибору методів дослідження.

План

5.1 Поняття про методологію й методи наукових досліджень.
5.2 Характеристика методів наукового дослідження.
5.3 Вибір методів дослідження.

Ключові терміни та поняття: методологія, метод, спостереження, порівняння, аналогія, моделювання, вимірювання, експеримент, абстрагування, конкретизація, аналіз, синтез, індукція, дедукція, історичний метод, історична деталізація, опитування, анкетування, монографічний метод, системний підхід.

5.1 Поняття про методологію й методи наукових досліджень

Методологія (від грец. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – вчення) – вчення про систему методів, теорія методів.

Успішне проведення наукових досліджень, постановка завдань, проведення науково-дослідницької роботи прямо залежить від правильного використанням методології наукового дослідження.

Методологія наукового дослідження – це теорія пізнання, орієнтована на конкретні етапи розвитку наукового знання. Вона досліджує пізнавальні процеси, що відбуваються в науці, методи та форми наукового пізнання.

Головною метою методології є вивчення засобів, методів і прийомів дослідження, за допомогою яких нове знання закріплюється в науці. Предмет її вивчення – це поняття й методи самої науки, їх сфера застосування, обґрунтованість наукових результатів, осмислення досягнень науки з погляду філософської та суспільної культури. Розвиток науки нерозривно пов'язаний зі створенням методології, яка втілює властиві їй принципи. Подібно до поділу об'єктивних законів на загальні й окремі, пов'язані з розвитком тих або інших окремих галузей знання, методологія науки також може бути загальною й конкретно-науковою. Загальна методологія науки досліджує закони розвитку наукового пізнання загалом. Водночас методологія ґрунтується на законах наук, особливостях пізнання конкретних процесів і проявляється у формуванні, з одного боку, теоретичних узагальнень, принципів окремих наук, а з іншого – методів дослідження. Розвиток методології науки пов'язаний із розвитком методів наукового пізнання дійсності, загальними законами розвитку наукового знання, теорії та мови науки, перевіркою будь-якої теорії практикою.

Метод (від грец. *methodos* – дослідження, спосіб пізнання) – це:

✓ спосіб дослідження явищ, який визначає планомірний підхід до вивчення їх наукового пізнання та встановлення істини;

✓ методи дії вченого; ці методи дослідницькі, оскільки перед вченим завжди стоїть ніким не вирішена проблема;

✓ спосіб пізнання дійсності та її відтворення в мисленні;

✓ спосіб, прийом або система прийомів для досягнення будь-якої мети, для виконання певної операції;

✓ форма практичного й теоретичного освоєння дійсності згідно із законами руху об'єкта;

✓ спосіб вивчення предмета, що досліджується, поступового руху від незнання до знання;

✓ свідомий спосіб досягнення визначеної мети згідно зі встановленими принципами.

Щодо наукового дослідження метод визначається як прийом або система способів пізнання певного суб'єкта чи явища. Метод повинен відповідати своєму предмету, «виростати» з нього таким чином, що при зміні предмета змінювався і метод.

Метод має дві нерозривно пов'язані сторони:

– *формально-логічну* – це способи і прийоми організації та проведення дослідження, збору й обробки матеріалів, які характеризують дійсність, що вивчається;

– *змістово-генетичну (сутнісно-генетичну)* – передбачає необхідність теоретичних узагальнень із використанням системи законів, категорій і принципів діалектики даної науки.

Метод дослідження застосовується в науці свідомо, дотримання умов його застосування є необхідною умовою для досягнення мети. Спираючись на метод, учений отримує відповідь на те, з чого потрібно починати дослідження, яким чином групувати об'єкти й давати оцінку фактам, що вивчаються.

Із розвитком методології тісно пов'язаний розвиток *наукової теорії* – системи наукових достовірних знань у формі тверджень і доведень. Теорія є самостійною формою знання. Вона може саморозвиватися, причому перехід від одного теоретичного твердження до іншого відбувається без безпосереднього звернення до досвіду. Основні відмінності між теорією та методом подано в табл. 5.1.

Таблиця 5.1 – Критерії відмінностей теорії й метода, [13]

Критерії відмінності	Теорія	Метод
Сутність	Результат попередньої діяльності	Вихідний пункт і передумова наступної діяльності
Функції	Пояснення й передбачення з метою пошуку істини, законів тощо	Регуляція й орієнтація діяльності
Зміст	Система ідеальних образів, що відображають сутність, закономірність об'єкта	Система регулятивів, що виступають як засоби подальшого пізнання та зміни дійсності
Мета	Націлена на розв'язок проблеми – що собою являє даний предмет	Націлений на виявлення способів і механізмів дослідження та перетворення предмета

Таким чином, теорія тісно пов’язана з методом. Науковий метод розроблюється на основі певної теорії; теорія й метод у своїй єдності є відображенням реальної дійсності. Метод задає спосіб дій із даними, фактами, значимість яких визначається теорією. Теорію також називають функцією методу.

Кожна наука включає в себе один або декілька окремих методів дослідження, наприклад, документальне спостереження, абсолютні, відносні та середні величини, подвійне відображення на рахунках, балансове узагальнення.

Методи окремих наук – це сукупність способів та принципів пізнання, прийомів і процедур дослідження, що застосовуються в тій чи іншій науці.

Загальні методи суворо не регламентовані, це система принципів, прийомів, що носять всезагальний, універсальний характер, є абстрактними, не піддаються формалізації та математизації; загальні методи визначають загальні регулятиви дослідження, його стратегію й не замінюють спеціальних методів (методів окремих наук). Методи дослідження можна визначити залежно від рівнів пізнання (емпіричний, теоретичний), на яких вони застосовуються (рис. 5.1).

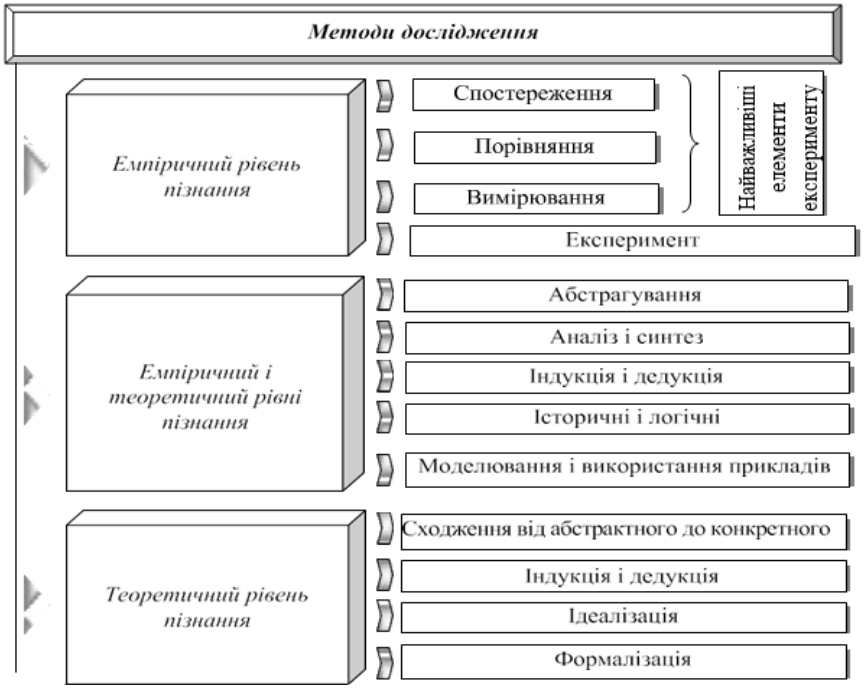


Рисунок 5.1 – Методи дослідження, [14]

5.2 Характеристика методів наукового дослідження

Спостереження є активним первинним та елементарним пізнавальним процесом емпіричного рівня наукового пізнання, який ґрунтується, насамперед, на роботі органів чуття людини та його предметній і матеріальній діяльності, завдяки чому людина отримує первинну інформацію про навколишнє середовище. Цей метод виступає, як правило, як один з елементів у складі інших емпіричних методів і дає первинну інформацію про світ.

Під спостереженням також розуміють апробацію, обґрунтування висунутих гіпотез або проміжних результатів дослідження з використанням аксіоматичних знань про об’єкт, а також практики його функціонування.

Спостереження може бути науковим та ненауковим, залежно від мети та завдань, які переслідуються суб'єктом пізнання.

За обсягом одиниць сукупності, що досліджується, спостереження може бути суцільним і несуцільним. При *суцільному спостереженні* інформація надходить від усіх одиниць сукупності. При *несуцільному спостереженні* інформація збирається лише від раніше встановленої частини одиниць сукупності. Несуцільне спостереження може бути проведене в більш стислі терміни та з меншими затратами праці та коштів, ніж суцільне спостереження, адже обстеженню підлягає лише частина одиниць сукупності.

Різновидом несуцільного спостереження є *вибіркове спостереження,* яке базується на принципі випадкового відбору порівняно невеликої частини одиниць сукупності для їх обстеження. До несуцільного спостереження відноситься також монографічне, при якому детально вивчається конкретний об'єкт.

Наукове спостереження характеризується такими особливостями:

– пов'язане з вирішенням визначеної наукової проблеми чи завдання;

– надає певний фактичний матеріал, який дозволяє посилити або спростувати ту чи іншу гіпотезу;

– відрізняється особливим характером мети дослідження.

Крім того, спостереження повинно відповідати таким вимогам:

– планомірності;

– цілеспрямованості;

– активності;

– систематичності.

Учений використовує спостереження з метою збору фактів для винайдення способу вирішення проблеми (висування та доведення гіпотези), молодий науковець – для наочного підтвердження висновків науки.

Найбільш поширеними в економічних науках є статистичне та бухгалтерське спостереження.

Статистичним спостереженням називають планомірний, науково-організований збір масових даних про явища і процеси суспільного життя.

Бухгалтерське спостереження – це збирання первинної інформації про факти господарського життя та її реєстрація в документах. Інформацію про кожний факт або групу однотипних фактів обов'язково реєструють на двох різних рахунках. Різновидом бухгалтерського спостереження є інвентаризація – перервне, переважно періодичне, спостереження, яке доповнює поточне. Реєстрація (фіксація) – це закріплення даних про предметну сутність (властивість) факту господарського життя – об'єкта обліку, одиниць його вимірювання та інших характеристик на носії інформації в момент здійснення цього факту (документація) або у звітному періоді (інвентаризація).

Спостереження необхідне для наукового пізнання, адже без нього наука не могла б отримувати первинну інформацію, не володіла б фактами та емпіричними даними, без яких було б неможливим і теоретичне знання. Однак наука не може обмежуватися лише спостереженням.

Порівняння – один із найбільш розповсюджених методів пізнання, яке

дозволяє встановити подібність та розбіжність предметів та явищ. Недарма говорять, що «все пізнається в порівнянні». У результаті порівняння виявляється те загальне, що притаманне низці об'єктів.

При проведенні порівняння необхідно дотримуватися двох основних вимог:

– порівнюватися повинні лише такі явища, між якими може існувати визнана об'єктивна єдність;

– для пізнання об'єктів їх порівняння повинно здійснюватися за найбільш важливими, суттєвими (в плані конкретного пізнавального завдання) ознаками.

Метод порівняння ґрунтується на співставленні одних показників з іншими: плановими, середніми, галузевими, за минулі періоди тощо. Потрібно враховувати, що порівняння з даними попередніх періодів потребує забезпечення умов зіставленості. Цей метод активно застосовується в усіх методиках окремих наук, адже порівняння дає можливість виявляти спільні та відмінні риси з метою подальшого узагальнення, через яке наука проникає в сутність явища.

Різновидом порівняння є аналогія.

Аналогія (від грец. *analogia*) – відповідність, схожість або пропорція між двома величинами за визначеними ознаками, метод наукового дослідження, завдяки якому досягається пізнання одних предметів і явищ на основі їх подібності з іншими.

Відповідно метод аналогії ґрунтується на подібності деяких аспектів різних предметів та явищ. Одержані результати поширюються на всі аналогічні явища. Далеко не всі аналогії є логічними, через це вони повинні піддаватися перевірці. Існують два способи перевірки аналогій:

✓ перший спосіб – чи дійсно доречним є порівняння явищ?

✓ других спосіб – чи немає істотної різниці між цими явищами?

Аналогія як форма мислення в науці забезпечує перехід від емпіричного пізнання до теоретичного шляхом перенесення відомого способу вирішення проблеми на нову ситуацію, але за умови, що ця ситуація є аналогом тієї, що досліджувалася. Історія розвитку науки підтверджує, що аналогія була основою для багатьох наукових та технічних відкриттів. Особлива роль належить висновку, зробленому на основі методу аналогії, у загальноісторичних науках, набуваючи нерідко значення єдино можливого методу пізнання.

У наукових дослідженнях аналогія має важливе значення для збагачення наукових знань. Одним із різновидів методу аналогій є метод моделювання.

Моделювання – метод наукового пізнання, що ґрунтується на заміні предмета або явища, що досліджується, на його аналог, модель, що містить істотні риси оригіналу. В економічних дослідженнях широко застосовується економіко-математичне моделювання, коли модель та його оригінал описуються тотожними рівняннями й досліджуються за допомогою комп'ютерних технологій.

Метод моделювання також забезпечує перехід від емпіричного рівня пізнання до рівня теоретичного. У бухгалтерському обліку цей метод набуває

все більшого поширення у зв'язку з використанням комп'ютерних технологій для обробки облікових даних.

Вимірювання **–** це метод дослідження, за допомогою якого визначається числове значення деякої величини з використанням одиниці вимірювання об'єкта. Цінність вимірювання полягає в тому, що воно дає точну, кількісно визначену інформацію про явища і процеси, які утворюють господарську діяльність.

Найважливішим показником якості та наукової цінності вимірювання є точність**,** яка залежить від наполегливості вченого, від методів, які він застосовує в процесі дослідження, а також від вимірювальних пристроїв, які використовуються. У бухгалтерському обліку вимірювання (оцінювання) – це вираження об'єкта обліку в певних одиницях вимірювання (натуральних, трудових абогрошових) способом оцінки або калькуляції.

Окремим випадком спостереження є ***експеримент*** (від лат. *experimentum* – проба, дослід) – науково поставлений дослід відповідно до мети дослідження для перевірки результатів теоретичних досліджень. Цей метод передбачає втручання в природні умови існування предметів та явищ або відтворення окремих аспектів предметів та явищ у спеціально створених умовах із метою вивчення їх без супутніх обставин, що ускладнюють процес.

Експеримент провадиться в умовах, які дають змогу відтворювати явище та спостерігати за його станом і змінами в природних умовах. Наприклад, проведення експерименту в окремій галузі економіки або на окремому підприємстві щодо впровадження конкретної комп'ютерної програми з бухгалтерського обліку. Експеримент як метод наукового дослідження застосовується на основі визначених уявлень, гіпотез. Уявлення виникають у вченого в процесі розумового пошуку. У науковому дослідженні експеримент пов'язаний не лише з чуттєво-практичними, але й з абстрактно-теоретичними формами пізнання.

Характеризуючи експеримент як метод емпіричного дослідження, можна виділити його характерні ознаки (рис. 5.2).

Експеримент і спостереження є основними та вихідними видами пізнавальної діяльності, що спрямована безпосередньо на вивчення об'єкта.

Експериментальне вивчення об'єктів у порівнянні зі спостереженням має такі переваги:

– у процесі експерименту стає можливим вивчення того або іншого явища в «чистому вигляді»;

– експеримент дозволяє досліджувати властивості об'єктів дійсності в експериментальних умовах;

– найголовнішою перевагою експерименту є його повторність.

Без спостереження й експерименту не може відбуватися наукове пізнання. Емпірична діяльність є основою наукового пізнання, джерелом наукових ідей, гіпотез і теорій; вона значною мірою пронизана поняттями, ідеями, принципами й науковими законами, знання та використання яких уже належить до теоретичного рівня пізнання.

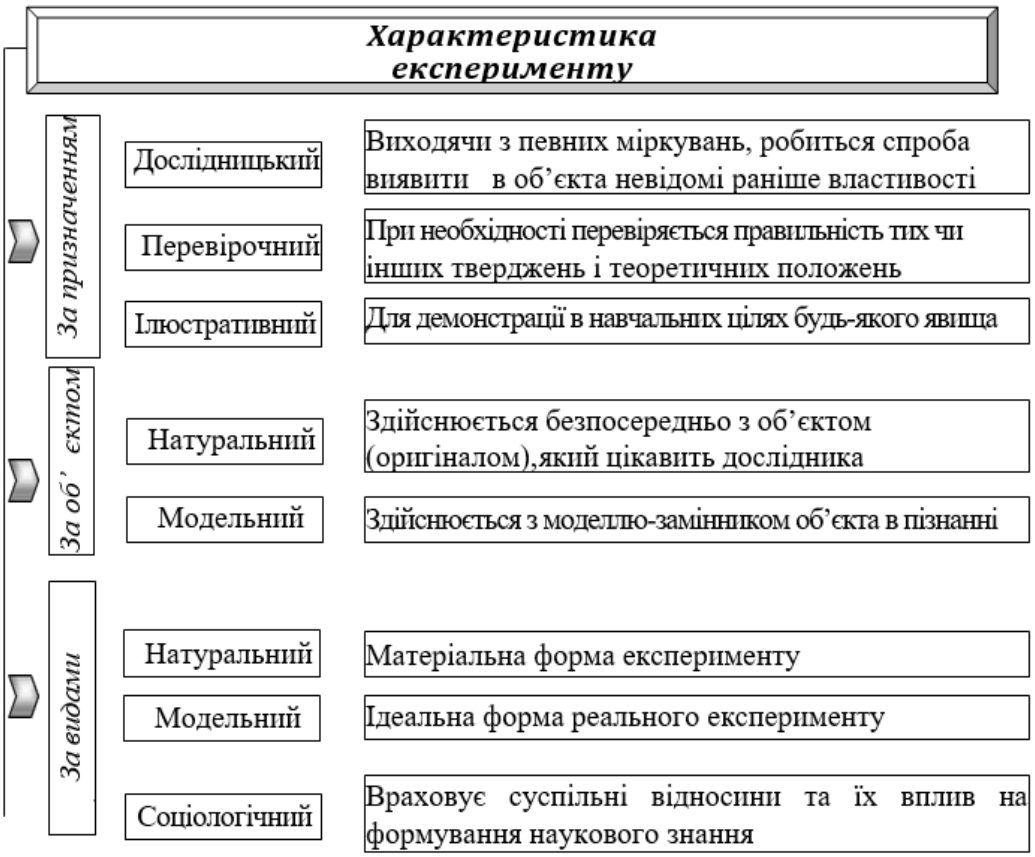


Рисунок 5.2 – Характерні ознаки експерименту як методу емпіричного дослідження, [14]

Абстрагування (від лат. *abstrahere* – відволікати) – метод, який дає змогу переходити від конкретних питань до загальних понять і законів розвитку.

Абстрагування носить універсальний характер, оскільки сама думка науковця пов'язана з цим процесом або з використанням одержаних результатів. Зміст цього методу полягає в суттєвому відволіканні від несуттєвих властивостей, зв'язків, відносин, предметів та в одночасному виділенні, фіксації певних сторін цих предметів, що цікавлять дослідника.

Конкретизація (від лат. *concretus* – густий, твердий) – метод дослідження предметів у всій їх різноманітності, в якісній багатогранності реального існування на відміну від абстрактного вивчення предметів. При цьому досліджується стан предметів у зв'язку з певними умовами їх існування та історичного розвитку. Так, перспективи розвитку підприємства можуть бути визначені на підставі конкретних розрахунків основних показників його діяльності.

Важливим моментом конкретизації є обмеження кола досліджуваних об'єктів.

Сходження від абстрактного до конкретного є всезагальною формою руху наукового пізнання, це відображення дійсності в мислені. Згідно з цим методом процес пізнання ніби розпадається на два відносно самостійні етапи:

– перший етап – від чуттєво-конкретного до його абстрактних визначень єдиний об'єкт розчленовується, описується за допомогою багатьох понять і

мислень. Він ніби «випаровується», перетворюючись у сукупність зафіксованих мисленням абстракцій, односторонніх визначень;

– другий етап – сходження від абстрактного до конкретного. Сутність його полягає в русі думки від абстрактних визначень об'єкта, тобто від абстрактного до конкретного в пізнанні. На цьому етапі ніби відтворюється первинна цілісність об'єкта, він постає в усій своїй багатогранності – але в мисленні.

Обидва етапи пізнання є взаємопов'язаними. Сходження від абстрактного до конкретного неможливо здійснити без попереднього розчленування об'єкта думкою, без сходження від конкретного в дійсності до абстрактних його визначень. Можна сказати, що цей метод дослідження є процесом пізнання, згідно з яким мислення сходить від конкретного в дійсності до абстрактного в мисленні, і від нього – до конкретного в мисленні.

Метод сходження від абстрактного до конкретного вважається важливою формою теоретичного пізнання, що зумовлює розкриття через систему абстрактних понять сутності об'єкта, що досліджується.

Процес абстрагування в системі логічного мислення тісно пов'язаний з іншими методами дослідження, передусім з аналізом та синтезом.

Аналіз (від грец. αναλυσις – розкладання) – метод дослідження, що полягає в мисленому або практичному розчленуванні цілого на складові частини, (протилежне – синтез), кожна з виділених частин аналізується окремо в межах єдиного цілого; уточнення логічної форми (будови, структури) міркування засобами формальної логіки. При аналізі необхідно показати характерні риси явища, яке вивчається, та властиві йому закономірності розвитку.

Аналіз трактує дійсність як сукупність одиночних властивостей і явищ. Здійснення за цим методом дослідження полягає в розкладанні предмета дослідження на частини й дослідженні кожної з них окремо або розкритті складових цього предмета. Недоліком аналітичного методу є надмірна увага до деталей, що може призвести до втрати з поля зору цілого предмета дослідження.

У наукових дослідженнях використовуються такі види аналізу: елементарний та причинно-наслідковий. Елементарний аналіз полягає в розкладанні предмета дослідження на частини без передбачення між ними будь-яких відношень і зв'язків. Такий аналіз має характер опису. Найчастіше в наукових дослідженнях елементарний аналіз використовується для підготовки до виявлення проблемних ситуацій, що досліджуються. Аналіз причини полягає у вивченні зв'язків, що виникають між окремими частинами предмета дослідження.

Застосування методу аналізу в наукових дослідженнях проходить у три фази:

✓ підтвердження того, що є;

✓ критика й оцінка явища на фоні його причин і результатів, а також різного роду залежностей між ними та з іншими явищами;

✓ визначення відхилень, взаємозв'язку, а також пропорцій найбільш властивих змін.

У бухгалтерському обліку метод аналізу застосовується при класифікації

господарських явищ, що підлягають відображенню на рахунках шляхом подвійного запису. Застосування цього методу в бухгалтерському обліку стало передумовою виникнення такого облікового прийому як аналітичні рахунки.

Синтез (від грец. *sythesis* – поєднання, з'єднання, складання) – метод вивчення об'єкта в його цілісності, у взаємозв'язку його частин. У процесі наукових досліджень синтез пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати частини предмета (об'єкта чи явища), розчленованого в процесі аналізу, встановити їх зв'язок і пізнати предмет (об'єкт чи явище) як єдине ціле.

У бухгалтерському обліку синтез (узагальнення) – це підбиття підсумків за кожним аналітичним і синтетичним рахунком (оборотів за період) та виведення залишків на початок наступного звітного періоду і формування звітності за потребами користувачів бухгалтерською інформацією. У бухгалтерському обліку застосування цього методу проявляється при визначенні переліку синтетичних рахунків, статей, балансу та іншої звітності.

Методи аналізу та синтезу в науковому дослідженні органічно пов'язані між собою й можуть приймати різні форми залежно від властивостей об'єкта, який вивчається, та мети дослідження. Залежно від рівня пізнання об'єкта, від глибини проникнення в його сутність, використовуються аналіз та синтез різного роду.

Так, прямий, або емпіричний, аналіз і синтез застосовуються на стадії початкового ознайомлення з об'єктом. При цьому відбувається виділення окремих частин об'єкта, визначення його властивостей, найпростіші виміри, фіксація безпосередньо даного, що знаходиться на поверхні загального. Такий вид аналізу та синтезу дає можливість пізнати явище, але для проникнення в його сутність цього не достатньо.

На практиці методи аналізу та синтезу взаємодоповнюються, надають процесу дослідження таку послідовність: розкладення предмета дослідження на елементи методом аналізу, і – після окремих досліджень кожного з виділених елементів – їх поєднання або синтезу в єдине ціле.

Індукція (від лат. *induction* – виведення, спонукання) – метод дослідження, при якому загальний висновок про ознаки множини елементів виводиться на основі вивчення цих ознак у частини елементів однієї множини.

Індуктивний метод пізнання, або метод індукції – це узагальнення окремих спостережень або рішень, тобто рух, пізнання від часткового до загального.

Застосування цього методу вимагає прийняття передумови, що тільки факти можуть бути основою наукового результату. Цими фактами можуть бути реально існуючі явища, факти господарського життя. До індуктивних методів належать різного роду види аналізу, які застосовуються в різних наукових дисциплінах.

Дедукція (від лат. *deduction* – виведення) – метод логічного висновку від загального до часткового, тобто спочатку досліджують стан об'єкта загалом, а потім його складових елементів.

Метод дедукції є зворотним відносно до індуктивного методу: рух пізнання відбувається від загального до часткового. Цей метод часто

застосовується для вдосконалення конкретних рішень на основі загальних.

Дедукція застосовується в дослідженнях, метою яких є визначення характеру властивостей явищ, та пошук залежностей між ними. Можна використати моделі або теоретичні зразки, які базуються на існуючих даних. Штучно сконструйовані зразки підлягають виправленню в порівнянні з дійсністю. На підставі таких порівнянь виключаються зразки й моделі, які суперечать дійсності. Такі дії називаються *редукцією*.

Індукція, дедукція й редукція в єдності забезпечують розвиток пізнавального процесу. Спочатку дослідник ознайомлюється з дійсністю (методом індукції, який є безпосередньою основою для результатів), за допомогою методу дедукції конструює гіпотези або робочі моделі, які в процесі редукції піддаються перевірці через порівняння з дійсністю.

Мета сучасних науково-теоретичні досліджень – проникнути в сутність явищ та процесів, що вивчаються. Це можливо за умови цілісного підходу до об'єкта вивчення, розгляду об'єкта в його розвитку, тобто при застосуванні історичного методу.

Історичний метод дослідження є важливим знаряддям пізнання суспільних явищ і процесів. Його сутність полягає у вивченні всіх явищ і процесів у динамічному розвитку, становленні та у зв'язку з конкретними етапами історії суспільства.

Історичний метод включає таку сукупність наукових прийомів: періодизація та історична деталізація, аналіз одиничного, особливого та всезагального, єдність та боротьба протилежностей, історичне моделювання, активна дія.

Періодизація розвитку економічних явищ і процесів перш за все здійснюється з урахуванням ступенів прогресивного розвитку людства: первісний лад, феодалізм, капіталізм, комуністична формація, ринкові відносини.

Історична деталізація – універсальний прийом вивчення економічних явищ, сутність якого полягає в тому, що складні історичні явища та процеси розчленовуються за складовими частинами та в часі.

Застосування *аналізу одиничного, особливого та всезагального, єдності та боротьби протилежностей* потребує вивчення відмінних, особливих і всезагальних зв'язків кожного явища та процесу, а також джерела їх руху в умовах визначеного часу та місця.

Застосування *історичного моделювання* передбачає розробку логічної моделі історичного розвитку або процесу, в якій зв'язки досягли «повної зрілості» та «класичної форми». У моделі виключається все випадкове, усе, що проходить. Модель історичногопроцесу дозволяє пізнати явище, якщо воно має свою об'єктивну основу.

Можна визначити певні правила методу історичного пізнання (рис. 5.3).

Завершальним етапом вивчення історії є аналіз сучасного стану питання. Треба виявити коло нерозв'язаних питань, які будуть вихідною позицією у визначенні перспектив подальшого вивчення проблеми та при обґрунтуванні завдання даного дослідження. Лише після цього можна остаточно визначити структуру проблеми.

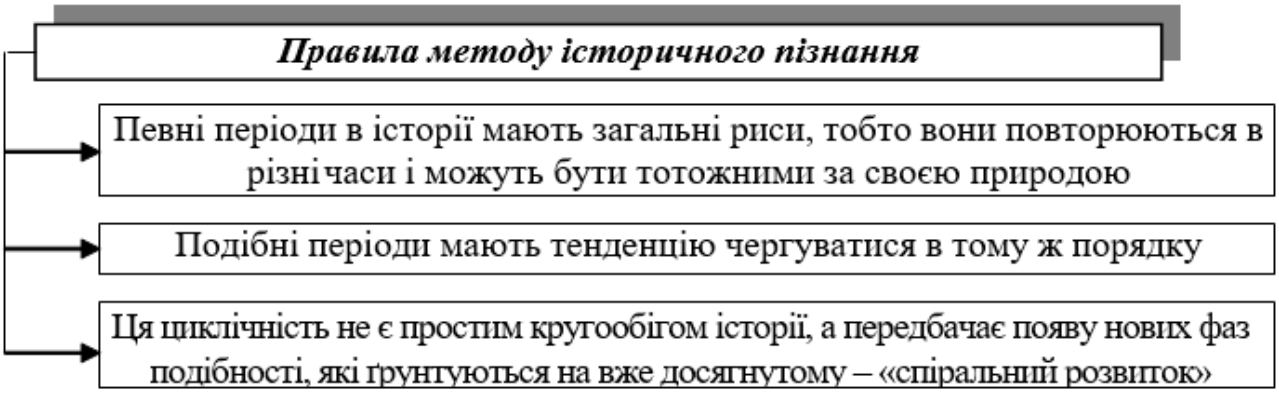


Рисунок 5.3 – Правила методу історичного пізнання, [14]

Одним із важливих методів збору інформації є ***опитування.*** Сутність цього методу полягає в тому, що інформацію збирають шляхом реєстрації показників, отриманих у результаті опитування людей. Цей метод дозволяє одержати інформацію не лише про факти, але і про мотиви, причини, що їх зумовили.

Інформацію, яку одержують при опитуванні, умовно можна розподілити на соціально-економічну та соціально-психологічну. Соціально-економічна інформація – це дані про соціальний стан та сферу занять опитуваних, розмір їх доходів, склад сім'ї, забезпеченість; соціально-психологічна – відомості про чинники суб'єктивно-психологічного характеру.

Залежно від характеру інформації, одержаної в результаті опитування, її можна розподілити на дві групи: анкетні та одержані в результаті опитування-інтерв'ю.

Анкетні опитування проводяться за регламентованою програмою. Для їх проведення розробляється анкета – визначеним певним чином структурно-організований набір питань, кожне з яких дозволяє отримати дані, передбачені програмою опитування.

Опитування-інтерв'ю проводяться у формі вільної бесіди, під час якої ставляться питання, відповіді на які дозволяють отримати необхідну інформацію. За формою проведення опитування можуть бути усними й письмовими.

Залежно від форми спілкування з опитуваними опитування поділяються на очні та заочні. Також опитування класифікують за адресністю та частотою проведення.

Метод анкетування є одним з основних способів збору даних у суспільних науках. Можна виділити такі види методу анкетування: явне й анонімне, статистичне й монографічне, а також особове анкетування безпосереднім способом, за допомогою спеціально перекваліфікованих і проінструктованих третіх осіб.

Особисте анкетування носить явний характер, що може викликати сумніви щодо щирості відповіді. Анонімна анкета не може викликати сумнівів, щодо щирості, однак анонімність не передбачає ніякої відповідальності респондентів, що значною мірою зменшує цінність таких анкет.

Текст і склад анкети відрізняються залежно від теми дослідження та способу анкетування. Під час складання тексту анкети потрібно пам'ятати про те, щоб питання:

- ✓ формулювалися чітко і зрозуміло, не викликаючи сумнівів у респондентів;
- ✓ були сформовані в певному нериторичному й логічному порядку.

При виконанні анкетних досліджень виділяють три етапи:

- ✓ приготування (складання тексту анкети та вибір осіб, а також об'єкта дослідження);
- ✓ безпосереднє збирання даних (проведення анкетування);
- ✓ опрацювання результатів і перевірка даних.

Статистико-економічний метод – це сукупність прийомів, які використовуються для всебічної характеристики розвитку масових суспільних явищ за допомогою цифрових даних.

Прийоми статистико-економічного методу поділяються на дві групи – статистичного спостереження та обробки й аналізу його результатів.

Основними прийомами обробки та аналізу статистичних даних є економічне групування, середні та відносні величини, економічні порівняння, графічний прийом, паралельні ряди, індексний прийом та прийом непрямого використання групувань, кореляційного та дисперсійного аналізу тощо. Розрахунок статистичних показників передбачає визначення індивідуальних, узагальнювальних, атрибутивних, кількісних та абсолютних показників, показників обсягу й рівня, середніх і простих показників рівня, відновних показників.

У таблиці 5.2 подано характеристику основних прийомів статистико-економічного методу дослідження.

Таблиця 5.2 – Статистичні методи дослідження

№ з/п	Прийоми статистико-економічного методу дослідження	Характеристика
1	2	3
1	Статистичне зведення	Обробка статистичного матеріалу з відображенням її результатів у табличному або графічному вигляді. Крім обов'язкового контролю зібраних даних, ця обробка включає в себе систематизацію, класифікацію (групування) матеріалу, складання таблиць, одержання підсумкових і похіднихпоказників (середніх і відносних величин)
2	Статистичне групування	Процес створення схожих у тому чи іншому відношенні груп, що здійснюється за наявними статистичними даними. Проводиться на основі підсумкових даних зведення й передбачає наукову обробку матеріалу з метою узагальнення івизначення різних закономірностей. Передбачає розчленування сукупності, що вивчається, на групи за суттєвими ознаками з метою вивчення типів, структури та структурних зсувів, закономірностей розвитку явищ. Ознаки повинні відображати суттєві та стійкі риси якісно однорідних груп розчленованої сукупності

Продовження таблиці 5.2

1	2	3
3	Кореляційно – регресійний аналіз	Використовується для вивчення функціональних і кореляційних зв'язків. Одним із прийомів вивчення кореляційних зв'язків є факторні групування, які ґрунтуються на вивченні супровідної варіації. Вони дають можливість робити висновки про наявність зв'язку, про його форму (прямий, зворотний), приблизно характеризують тісноту зв'язку. При цьому факторні групування добре відображають змінність і різноманітність зв'язків всередині сукупностей
4	Побудова і вивчення рядів динаміки	Ряд динаміки являє собою перелік числових значень певного статистичного показника в послідовні моменти або періоди часу. Для вивчення динамічних рядів здійснюється розрахуноктаких показників: середній рівень ряду, абсолютний приріст, темп зростання, темп приросту; здійснюється побудова тренду, вирівнювання рядів динаміки. У ході вивчення та аналізу рядів динаміки на основі виявлених особливостей зміни явищ у минулому можливе передбачення поведінки ряду в майбутньому, тобто будуються різноманітні прогнози шляхом екстраполяції рядів (продовження рядів)
5	Індексний метод	Обчислення загальних індексів, які виступають як узагальнювальні відносні показники, що дозволяють зіставляти між собою показники за складними сукупностями. Індексний метод дає можливість не тільки вивчати динаміку тих чи інших показників, але й вимірювати вплив окремих чинників на динаміку складного показника, дозволяє абстрагуватися від певних чинників у випадку необхідності або розглядати їх у взаємозв'язку. Індексами можна назвати відносні величини, що характеризують співвідношення явищ у часі, просторі й порівняно з планом. Індекси можуть відображати зміни в часі та просторі, як окремих одиничних, простих показників, так і однойменних показників за складними сукупностями

Розроблено автором

Монографічний метод є формою статистичного дослідження, що полягає в дослідженні індивідуального прикладу, при чому сторона кількісних даних передбачає також інформацію у формі опису.

Монографічний метод полягає в особливому, всебічному і вичерпуючому дослідженні визначеної наукової проблеми. Суттєву роль у монографічному методі відіграє опис. Монографія відрізняється від звичайного опису консервацією визначеної проблеми, всебічністю охоплення, а також аналітичністю характеру. Правильно написана монографія включає в себе дослідження явища у зв'язку з причинно-результативними явищами.

Застосовується монографічний метод відносно одного предмета дослідження й одночасно передбачає широке його охоплення. *Монографічний* метод орієнтований на широке й багаторівневе охоплення вузького предмета дослідження. Фактично при дослідженнях монографічного типу науковці користуються багатьма дослідницькими методами.

Прогнозування – це передбачення на перспективу. В основі цього методу лежить прагнення особистості до майбутнього, до здійснення мрії, цілі, ідеї, проєкту. Цей метод виражається в проєктуванні, моделюванні, плануванні,

висуненні відповідних гіпотез і різних за характером передбачень. Уміти прогнозувати – означає вміти мислити масштабно, комплексно, творчо.

Прогнозування виступає і як життєво важливий процес, який здійснюється в усіх сферах діяльності особистості. Прогнозування сприяє досягненню певної мети, результат якої залежить від мудрості прогнозуючого.

Прогнозувати в широкому розумінні означає передбачати, тобто отримувати інформацію в майбутньому. У більш вузькому значенні під прогнозуванням розуміється спеціальне наукове дослідження, предметом якого є конкретні перспективи явища, що досліджується. Об'єктом прогнозу може бути,наприклад, подальший розвиток бухгалтерського обліку загалом або деяких йогоаспектів.

Розробка прогнозів розвитку певного об'єкта (явища) підвищує об'єктивність рішення, яке приймається, і дозволяє більш обґрунтовано планувати діяльність.

Прогнозування може бути здійснено на підставі: вивчення поглядів, думок компетентних осіб (експертні оцінки), уявлень про майбутній стан явища на базі досвіду або аналогії; гіпотетичного продовження тенденції розвитку явища в майбутньому (екстраполяція); моделювання майбутнього стану.

Основними способами складання прогнозу є: проведення анкетування й передбачення на основі досвіду, складання динамічних рядів показників розвитку, створення прогностичних моделей.

На основі отриманої інформації складаються прогнози двох типів:

1) *дослідницько-пошукові,* які виходять із попередніх тенденцій розвитку явища й передбачають його розвиток від теперішнього до майбутнього. Мета цього типу прогнозування – розкрити проблеми, які виникнуть, якщо не будуть вжиті певні заходи;

2) *нормативні* (прогнозування бажаного стану). Мета цього типу прогнозування – визначення способів досягнення оптимального стану явища, що прогнозується, відповідно до попередньо визначених критеріїв.

Прогноз на підставі результатів дослідження – це модель розвитку майбутнього стану явища, що досліджується, та способів досягнення цього стану. Здійснюється шляхом порівняння та протиставлення прогностичних даних, отриманих експлоративним та нормативним шляхом.

5.3 Вибір методів дослідження

Кожна наука володіє загальним арсеналом методів проведення досліджень при вивченні власного предмета. Спеціальні методи, які застосовуються в наукових дослідженнях із бухгалтерського обліку, поділяються за окремими етапами проведення досліджень. Це методи збору інформації, її обробки, аналізу, розрахунків та обґрунтувань і методи прогнозування.

Існування науково-методичного апарату в науці передбачає наявність та застосування таких його елементів:

✓ *методи збору фактів,* що мають відношення до об'єкта теорії (спостереження, реєстрація, вимірювання);

✓ *методи опису фактів* (змістовного, реєстраційного і формального), а також властивостей ідеалізованого об'єкта теорії, що випливають із факту, та чинників, що виражаються цими властивостями, а також досліджуваних явищ (процесів), розвиток яких визначається чинниками;

✓ *методи аналізу фактів, властивостей, чинників і явищ* за різними показниками і критеріями (оцінка, зіставлення, порівняння, класифікація, впровадження, систематизація);

✓ *методи обґрунтування* наукових висновків, серед яких: методи побудови (синтезу), доведення та методи оцінки достовірності;

✓ *методи вибору й обґрунтування* наукових рекомендацій, у тому числі методи побудови (синтезу), оцінки й оптимізації;

✓ *методи інтерпретації та експериментальної перевірки* висновків і рекомендацій;

✓ *методи техніко-економічної оцінки* рекомендацій.

До методів *обробки інформації* належать групування, розрахунок відносних і середніх величин, показників варіації, розробка таблиць, графічне відображення інформації, побудова рядів динаміки, розрахунок індексів і визначення показників залежностей показників між собою.

Вибір методу наукового дослідження визначається характером наукової проблеми та її змістом. Він спрямований на пошук способів вирішення проблеми (гіпотези або моделювання думки – наслідки процесу постановки наукової проблеми).

Методи проведення наукового дослідження обираються свідомо. Цей вибір здійснюється серед відомих науці методів дослідження з передбаченням змісту та можливості застосування визначеного способу для конкретного завдання дослідження.

Перш за все *при виборі методів дослідження необхідно враховувати:*

✓ поставлене питання дослідження, його основну ідею, гіпотезу. Передусім необхідно визначити, чи дійсно обраний метод забезпечує можливість з'ясування сутності проблеми;

✓ реальні умови його застосування на практиці;

✓ які з методів дозволяють отримати найбільш достовірні результати;

✓ якими знаннями у сфері методології та методики, а також яким досвідом володіє дослідник.

Результати дослідницької роботи залежать від вибору системи методів і від методичного забезпечення наукової роботи загалом.

Системний підхід у наукових дослідженнях. Сучасна наука озброює дослідника багатим арсеналом методів, кількість яких постійно розширюється. Тому він повинен передбачити можливість поєднання методів, що доповнюють один одного. Для сучасної науки характерним є намагання використовувати різноманітні методи та прийоми. Саме це визначає використання системного підходу при проведенні наукового дослідження.

Системний підхід розширює можливості використання в економічній науці методів і технічних прийомів інших наукових дисциплін, які застосовують експеримент і широкі емпіричні дослідження та користуються при цьому

найбільш сучасними інструментами наукового пізнання.

У процесі вирішення наукової проблеми вчений, як правило, самостійно шукає методи та способи її вирішення. Пошук цих методів у кожній науці своєрідний. Учений вирішує проблему після тривалих пошуків, часто шляхом спроб і помилок, шляхом багаторазової теоретичної та практичної перевірки.

Усі прийняті методичні рішення необхідно фіксувати у формі методик дослідження, які періодично переглядаються.

Один із головних напрямків реалізації системного підходу в дослідженні питань бухгалтерського обліку – використання його принципів (рис. 5.4).

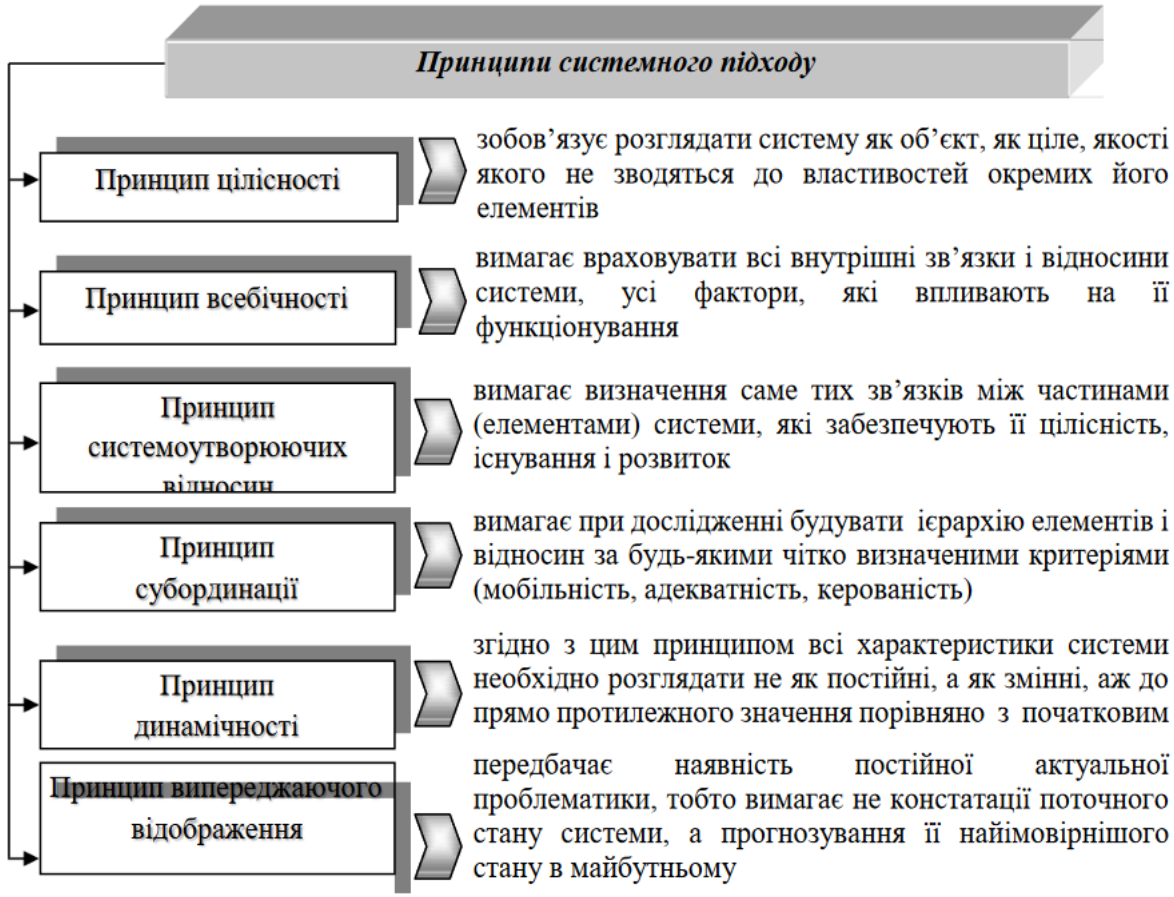


Рисунок 5.4 – Принципи системного підходу, [6]

На основі вибору методів, що застосовуються на окремих етапах дослідження, визначається *методика* дослідження – сукупність методів і прийомів правильного й цілеспрямованого вивчення явищ. При визначенні методики необхідно використовувати не тільки особистий досвід, але й досвід інших дослідників.

Обрану методику потрібно вдосконалювати на основі критичного аналізу попередніх робіт і результатів їх впровадження в практику. Крім того, доцільно перевірити можливість використання методів, що застосовуються при дослідженні проблем у суміжних дисциплінах. В одних випадках можна використовувати сам метод, в інших – тільки його ідею. Оскільки метод не являє собою щось незалежне від завдань, об'єкта й умов дослідження, методи диференціюють та індивідуалізують.

Обраний метод значною мірою визначає цінність дослідження: правильно обраний метод підвищує ефективність дослідження, метод застарілий, непродуманий або не оброблений у всіх деталях знецінює його. Недостатня ретельність у виборі методів призводить до необхідності повторення всієї роботи.

Поряд з ефективністю й надійністю методів велике значення має їх простота, ясність і доступність.

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність методології. Які її функції?
2. Що являє собою метод? Яка його роль у науковому пізнанні? Обґрунтуйте розподіл методів на теоретичні та практичні.
3. Які спеціальні методи економічних досліджень?
4. У чому полягає сутність аргументації?
5. Назвіть та охарактеризуйте методи збору та узагальнення інформації.
6. Перерахуйте методи дослідження залежно від рівнів пізнання.
7. Назвіть методи моделювання. Окресліть особливості їх використання в економічних дослідженнях.
8. Назвіть та охарактеризуйте способи організації наукового дослідження.
9. Охарактеризуйте емпіричні методи наукового дослідження.
10. Охарактеризуйте теоретичні методи наукового дослідження.

Питання для самостійного опрацювання

1. Становлення методології бухгалтерського обліку. Найбільш поширені методологічні підходи до бухгалтерського обліку.
2. Особливості методології та організації наукових досліджень в обліку і аудиті.
3. Прагматика та проблематика методології виконання облікових досліджень.
4. Метод бухгалтерського обліку як сукупність способів і прийомів.
5. Системний підхід до дослідження облікових проблем.
6. Особливості методів опитування й експерименту та їх застосування в аудиті.

Завдання для самостійного виконання

1. Оцініть основні та найбільш відомі методи дослідження на предмет їх відповідності й адаптивності до вирішення облікових проблем та обґрунтуйте можливі напрями подальших наукових досліджень з їх використанням (метод дедукції, метод індукції, практичний (прикладний, прагматичний) метод, науковий метод).

2. Охарактеризуйте специфічні методи дослідження, які застосовуються в обліку як самостійній прикладній науці.

№ з/п	Назва методу	Характеристика методу
1		
2		
…		

3. Наведіть приклади різних видів спостережень, які використовуються в наукових дослідженнях з бухгалтерського обліку.

4. Наукове дослідження передбачає багато різних видів діяльності, серед яких пошук проблеми, аналіз фактів, порівняльний аналіз даних, ознайомлення з інформаційними джерелами, аналіз інформації, аналіз законодавчих документів, систематизація інформації, інтерв'ювання, систематичні спостереження, експерементування, проєктування, моделювання, експертне оцінювання, оформлення результатів тощо. Оберіть і занотуйте, що з переліченого ви можете використати для розв'язання раніше обраної вами проблеми дослідження. Ви як дослідник доповніть цей перелік.

5. Наведіть у табличній формі види та приклади джерел інформації для наукових досліджень з обліку і аудиту.

ТЕМА 6
ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета: ознайомитись із видами та формами оприлюднення результатів наукового дослідження; розглянути особливості викладу результатів наукового дослідження; ознайомитися з вимогами до оформлення результатів наукового дослідження.

План

6.1 Форми представлення результатів наукового дослідження.

6.2 Вимоги до оформлення результатів наукового дослідження.

Ключові терміни та поняття: кваліфікаційна робота, наукова стаття, тези, монографія, рубрикація тексту, композиція.

6.1 Форми представлення результатів наукового дослідження

Науково-дослідницька робота є різною за своїм характером, рівнем складності та змістом дослідження, що зумовлює представлення її результатів різними способами. Нижче розглянуто найважливіші форми наукової продукції.

Публікація – це доведення до загального відома за допомогою преси, радіомовлення або телебачення, розміщення в різних виданнях (газетах, журналах, книгах) роботи (робіт); текст, надрукований у будь-якому виданні.

Наукова публікація – це результат дослідницької діяльності науковця.

Публікації *виконують низку функцій:* оприлюднюють результати наукової

роботи; сприяють встановленню пріоритету автора; свідчать про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми; слугують підтвердженню достовірності основних результатів і висновків дослідження, його новизни і наукового рівня; підтверджують факт апробації та впровадження результатів; відображають основний зміст роботи; фіксують завершення певного етапу дослідження або роботи загалом; забезпечують первинною науковою інформацією суспільство, перетворюють індивідуальний результат у загальне надбання та ін.

За обсягом розрізняють два види наукових неперіодичних видань: книга – книжкове видання обсягом понад 48 сторінок; брошура – книжкове видання обсягом від 4 до 48 сторінок.

Статті наукового характеру друкуються переважно в наукових збірниках або журналах. *Науковий журнал* – журнал, що містить статті та матеріали досліджень теоретичного або прикладного характеру, призначений переважно для фахівців певної галузі науки. За цільовим призначенням наукові журнали розподіляють на науково-теоретичні, науково-практичні та науково-методичні.

Науковим вважається видання результатів теоретичних чи експериментальних досліджень, а також підготовлених науковцями до публікації документів та літературних текстів. Воно призначене для фахівців і для наукової роботи. Серед наукових видань розрізняють науково-дослідні та джерелознавчі.

До першої групи наукових видань належать:

– монографія;
– автореферат дисертації;
– препринт;
– тези доповідей та матеріали наукової конференції;
– збірник наукових праць.

До другої групи наукових видань належать джерелознавчі видання, або документальні наукові видання, які містять пам’ятки культури та історичні документи, що пройшли текстологічне опрацювання, мають коментарі, вступні статті, допоміжні покажчики та інші елементи науково-довідкового апарату видання. Результати виконаної науково-дослідної роботи можуть бути використані для складання рефератів, написання наукових статей, монографій, дисертацій, підготовки доповідей на наукових конференціях, що дає змогу зробити їх надбанням широкої наукової громадськості.

Реферати бувають двох видів – наукові та інформативні.

Науковий реферат – стисле усне або письмове викладення наукової теми (питання), складене на підставі проведеного наукового дослідження, огляду одного або кількох літературних та інших джерел. У ньому зазвичай висвітлюють наукові дослідження, проведені автором реферату, з викладенням поставленої гіпотези, системи доказів, експерименту та одержаних результатів, зазначають наукову новизну та практичне значення цих результатів. Так, науковий реферат, який складає студент під час виконання науково-дослідницької роботи, повинен висвітлювати одне з питань теми дослідження, (наприклад, за літературними джерелами). У ньому необхідно описати стан об’єкта дослідження, вказати на проблемні моменти й недоліки та висловити

пропозиції щодо їх усунення. Закінчується реферат резюме – коротеньким висновком з основних положень наукової теми (питання).

Інформативний реферат – коротеньке письмове викладення однієї наукової праці, що висвітлює стисло її зміст. Призначення його полягає в оперативному інформуванні наукових працівників і фахівців про досягнення науки й технічного прогресу. Текст інформативного реферату викладається у такій послідовності: тема, предмет (об'єкт), характер і мета роботи. У ньому треба зазначити ті особливості теми, які необхідні для розкриття мети і змісту роботи й методу її проведення. Опис методів доцільний в тому випадку, коли вони нові й становлять особливий інтерес для цієї праці.

Основним і найбільш поширеним видом друкованої інформації за результатами дослідження є наукова стаття. **Наукова стаття** – це самостійна праця, яка містить у собі певну кількість наукової інформації, здобутої в результаті проведених досліджень; оригінальна робота з викладення результатів наукових досліджень. Пишуть її відповідно до плану, розробленого автором, виходячи з результатів проведеного дослідження.

Композиція наукової статті ґрунтується на логічному розкритті наукової думки, мотивованому та дозованому розкритті фактів, поєднанні їх у певну систему. Для того щоб композиція статті стала справжнім засобом реалізації творчого наукового результату, автор повинен продумати її план у такій послідовності: заголовок, вступ, основна частина, висновок. Розробити універсальний алгоритм роботи над рукописом статті досить важко. Однак наведена загальна схема журнальної статті може бути використана автором-початківцем як своєрідний шаблон.

Треба зауважити, що поспішне опублікування «сирої» статті може викликати в автора відчуття незадоволеності й певної незручності навіть через багато років. Однак варто уникати і зволікання з публікацією, бо публікація дає пріоритет в авторстві та залучає наукову аудиторію.

Монографія – спеціальне наукове дослідження, присвячене літературному викладенню однієї проблеми. Монографія відрізняється від статті значно ширшою постановкою проблеми, аргументованістю роздумів, їх доказовістю, посиланням на докази (літературні джерела, показники роботи підприємств тощо). Монографія зазвичай має довідковий апарат: список використаної літератури, хронологічний довідник, тематичний або іменний покажчик. Архітектоніка монографії виражена самостійними структурними підрозділами, які мають заголовки, певну систему кодування таблиць, рисунків, схем та ін. Заголовки й підзаголовки розділів, параграфів повинні мати динамічне викладення матеріалу дослідження. Параграфи за потреби розподіляють на пункти.

Дисертація за обраною темою дослідження не відрізняється архітектонікою від монографії. Вона має лише інше функціональне призначення.

Дисертація – кваліфікаційна наукова робота в певній галузі знань, яка містить сукупність наукових результатів і положень, висунутих автором для публічного захисту, і засвідчує особистий внесок автора в науку та його здобутки як науковця. Основою дисертації є виконані та опубліковані наукові праці, відкриття або великі винаходи, впроваджені у виробництво або

технологічні процеси. Для оперативного ознайомлення з основним змістом, результатами, висновками й рекомендаціями автора дисертації складається автореферат, де висвітлюються його внесок у розроблення обраної проблеми, ступінь новизни та практична значущість результатів дослідження.

Розглянуті вище різновиди наукових праць, які літературно узагальнюють результати проведеного дослідження, мають анотацію – короткий виклад змісту статті, реферату, монографії, дисертації. В анотації дається характеристика твору щодо його змісту, призначення, форми та інших особливостей. Відомості про зміст і значення праці, її автора в анотації носять рекомендаційний характер. Анотація міститься в книжках, брошурах, тематичних планах і рекламних матеріалах, а також у бібліографічних посібниках, друкованих картках. На початку анотації наводиться бібліографічний опис твору.

Результати наукових досліджень також можуть бути оформлені у вигляді кваліфікаційних робіт (бакалаврської, магістерської), у вигляді наукових праць (наукових звітів, тез доповідей тощо).

Кваліфікаційна робота магістра – це випускна кваліфікаційна робота наукового змісту, що характеризується внутрішньою єдністю та відображає процес і результати дослідження обраної теми. Вона повинна відповідати сучасному рівню розвитку науки й техніки, а її тема – бути актуальною. Ступінь магістра – це не вчений, а академічний ступінь, який відображає результати навчання випускника вишу за другим (магістерським) рівнем вищої освіти та свідчить про наявність у нього вмінь і навичок, властивих науковцю-початківцю.

Тези (від грец. *thesis* – положення, твердження) – це коротко, точно та послідовно сформульовані основні ідеї, думки, положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці. Тези доповіді – це опубліковані до початку наукової конференції (з'їзду, симпозіуму) матеріали, які містять виклад основних аспектів наукової доповіді. Вони фіксують науковий пріоритет автора, містять матеріали, раніше не представлені в інших публікаціях.

Рекомендований обсяг тез наукової доповіді – 2-3 сторінки друкованого тексту через 1,5-2 інтервали. Схематично структура тез наукової доповіді може мати такий вигляд: теза – обґрунтування – доказ – аргумент – результат – перспективи.

Науковий звіт – це викладення цілей, плану та програми закінчених етапів наукових робіт, методики, сутності нових результатів дослідження, висновків, списку використаних літературних джерел. До наукового звіту включаються додатки: схеми, протоколи обговорень, відгуки, таблиці з цифровими даними, фотографії тощо. Науковий звіт є свого роду юридичним документом про діяльність науковця або колективу вчених.

Значну частину наукової інформації вчені та фахівці отримують з усних джерел – доповідей і повідомлень на нарадах, семінарах, симпозіумах, конференціях і бесід при особистих зустрічах тощо.

Колоквіум – форма колективних зустрічей, де, як правило, обмінюються думками вчені різних напрямів. Усі присутні є учасниками невимушеної дискусії. На колоквіумах офіційні доповідачі не призначаються.

Симпозіум є напівофіційною бесідою із заздалегідь підготовленими

доповідями, а також виступами експромтом. Учасники симпозіуму можуть відвідувати не всі доповіді, зустрічатися в кулуарах.

Конференція – найпоширеніша форма обміну інформацією. Одна частина учасників – доповідачі – інформують про нові наукові ідеї, результати теоретичних і експериментальних робіт, про виробничий досвід, відповідає на запитання. Інша частина учасників – слухачі – сприймають інформацію. Слухачі можуть ставити доповідачам питання і брати участь в обговореннях.

План доповіді практично аналогічний плану статті. Але специфіка усної мови зумовлює суттєві зміни і форми, і змісту. У підготовці доповіді треба врахувати, що велика частина інформації міститься в демонстраційному матеріалі (плакати, слайди тощо). На демонстраційні матеріали зазвичай виносять: математичні постановки, метод вирішення, алгоритми, структуру системи, схему експерименту, виявлені залежності у формі таблиць або графіків тощо, тому доповідь повинна містити коментарі (але не повторення) до ілюстративного матеріалу. Це дає змогу на 20-30% скоротити доповідь.

З'їзди і конгреси є вищою, найбільш представницькою формою наукового спілкування і мають національний чи міжнародний характер. Тут напрацьовується стратегія у визначеній галузі науки і техніки, а також і в суміжних галузях.

Дискусія – це корисна форма колективного мислення. Різні точки зору, висловлювані у ході дискусії, сприяють активному мисленню, змушують ретельно продумувати й обґрунтовувати власну точку зору. Участь в дискусії – кращий метод розвитку навичок критичного судження й міркування, де перевіряється якість накопичених людиною знань.

Форми участі в дискусії: слухання й записування; постановка питань із метою уточнення незрозумілих моментів або отримання додаткової інформації; висловлення своєї думки, яка повинна бути обґрунтованою та конструктивною.

Наукова дискусія є однією з найефективніших форм колективної творчої праці, тому важливо дотримуватися всіх умов, що забезпечують її плідність. Від учасників дискусії вимагається активність, вміння бачити позитивні сторони роботи, що піддається критиці; правильне викладення позиції супротивника, чітка кваліфікація суті його помилки (чи має вона принциповий характер, чи мова йде про некоректність формулювань, чи про неправильність концепції автора), окреслення можливих шляхів її виправлення. У числі умов важливу роль відіграють етичні вимоги – критикуючи помилки в роботі, учасники дискусії не повинні торкатися особистих якостей і здібностей автора.

6.2 Вимоги до оформлення результатів наукового дослідження

Оформлення наукової роботи – важливий завершальний етап, який потребує оволодіння технікою систематизації інформації, а також знання наукового та літературного редагування.

Робота виконується рукописним, друкованим способом або за допомогою комп'ютерної техніки на одному боці аркуша білого паперу формату А4 (210×297) через 1,5 інтервалу, не більше 40 рядків на сторінці. У кожному рядку повинно бути не більше 60-65 знаків з урахуванням пропусків між словами. Мінімальна висота шрифту 1,8 мм.

Текст роботи необхідно писати або друкувати, дотримуючись розмірів полів, які вказано на рис. 6.1.

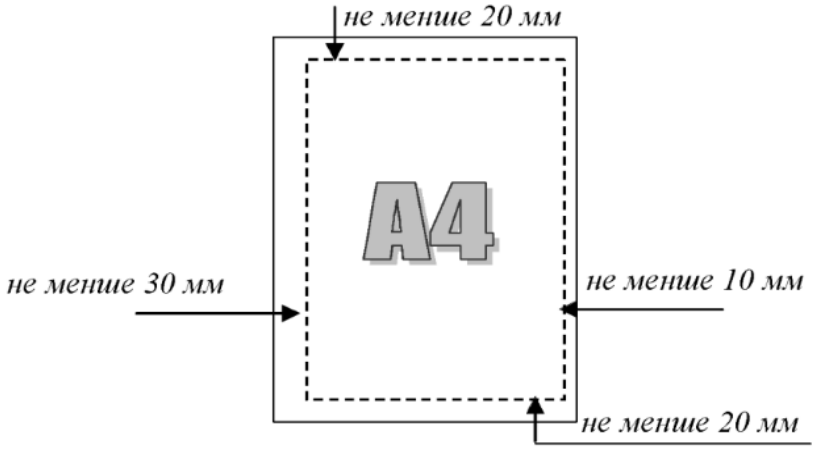


Рисунок 6.1 – Розміри полів наукової роботи, [29]

Під час оформлювання роботи треба дотримуватися рівномірної насиченості, контрастності й чіткості зображення. Усі лінії, літери, цифри та знаки мають бути чіткі й нерозпливчасті в усьому тексті.

Допускається вписувати в текст роботи окремі слова, формули, умовні знаки чорнилами, пастою лише чорного кольору, при цьому щільність вписаного тексту має бути наближеною до щільності основного тексту.

Текст основної частини роботи поділяється на розділи, підрозділи, пункти, підпункти.

Заголовки структурних частин роботи «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкуються прописними літерами симетрично до тексту:

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1 Економічна сутність основних засобів як обліково-аналітичної категорії

Далі йде текст підрозділу

Заголовки структурних елементів роботи друкуються великими літерами посередині рядка або з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Не можна розміщувати назву розділу, підрозділу, а також пункту й підпункту на останньому рядку сторінки.

Заголовки підрозділів, пунктів і підпунктів звіту потрібно друкувати з абзацного відступу з великої літери без крапки в кінці. Абзацний відступ має бути однаковий упродовж усього тексту.

Підкреслювати заголовки та переносити слова в заголовках не допускається.

Відстань між заголовком, приміткою, прикладом і подальшим або попереднім текстом має бути не менше ніж два міжрядкових інтервали.

Кожен структурний елемент роботи треба починати з нового аркуша (крім пунктів).

6.2.1 Рубрикація тексту та композиція наукової роботи

Рубрикація тексту наукової роботи – це поділ тексту на складові частини з графічним відокремленням однієї частини від іншої, з використанням заголовків, нумерації тощо. Рубрикація в роботі відображає логіку наукового дослідження, а тому передбачає чіткий розподіл рукопису на окремі логічні підпорядковані частини. Рубрикація тексту передбачає його розподіл на розділи, підрозділи, пункти, підпункти.

Заголовки розділів і підрозділів роботи повинні чітко відображати зміст тексту, який до них відноситься. Вони не повинні скорочувати або розширювати обсяг смислової інформації, яка в них міститься. Не рекомендується до заголовка включати незрозумілі слова та слова, які відображають загальні поняття. Не слід включати також до заголовка абревіатури та формули.

Рубрикація тексту нерідко поєднується з нумерацією – числовим (а також літерним) позначенням послідовності розташування його основних частин.

Розділи, підрозділи, пункти, підпункти нумерують арабськими цифрами. Розділи нумерують і позначають арабськими цифрами без крапки, починаючи з цифри «1».

Підрозділи як складові частини розділу нумерують у межах кожного розділу окремо. Номер підрозділу складається з номера відповідного розділу та номера підрозділу, відокремлених крапкою. Після номера підрозділу крапку не ставлять, наприклад, 1.1, 1.2 тощо.

Пункти нумерують арабськими цифрами в межах кожного розділу або підрозділу. Номер пункту складається з номера розділу та порядкового номера пункту, або з номера розділу, порядкового номера підрозділу та порядкового номера пункту, які відокремлюють крапкою. Після номера пункту крапку не ставлять, наприклад, 1.1, 1.2 або 1.1.1, 1.1.2 тощо.

Композиція (від лат. *kompositio* – складання, підпорядкування) наукової роботи ґрунтується на логічному розкритті наукової думки, вмотивованому та обмеженому розкритті фактів, поєднанні їх у певну систему.

Жорсткого стандарту щодо вибору композиції наукової роботи не існує. Текстовий матеріал робіт дуже різноманітний. Логіка, повнота й мова викладення, насамперед, залежать від виду роботи: доповідь, наукове повідомлення чи їх тези, наукова стаття, монографія, дисертація чи її автореферат тощо. Кожен автор може обирати будь-який порядок організації наукових матеріалів, щоб зовнішнє їх розташування і внутрішній логічний зв’язок були в такому вигляді, який він вважає найбільш оптимальним для повного розкриття свого творчого задуму. Текст може містити числові, літерні позначення, цитати, посилання, переліки тощо. Все це в процесі його

оформлення потребує застосування особливих техніко-орфографічних правил.

Дослідник може послідовно використовувати *конструктивно-синтетичний* і *критико-аналітичний методи написання тексту*.

Конструктивно-синтетичний метод слугує для створення початкового варіанта. Коли вивчено матеріал для написання наступного розділу чи фрагменту, продумано його план, окреслено систему доказів, важливо все це зафіксувати на папері, не втрачаючи загальної логіки викладення. Це свого роду є попереднім компонуванням усього матеріалу. Одразу за цим застосовується критико-аналітичний метод, за допомогою якого уточнюються, «обробляються» окремі частини та фрази, здійснюються необхідні доповнення й перестановки, усувається зайве. Рубрики наукових робіт із вимогами до їх оформлення представлено в табл. 6.1.

Таблиця 6.1 – Рубрикація наукових робіт

Рубрикація наукової роботи	Характеристика рубрикації
Титульний аркуш	Є першою сторінкою наукової роботи, оформлюється згідно з визначеними правилами. У верхньому полі вказується повна назва закладу вищої освіти. У середньому полі подається повна назва наукової роботи, яка зазначається без слова «тема» та не береться в лапки. Заголовок повинен бути за можливості стислим, чітким і відповідати основному змісту роботи. У наукових працях, які розкривають вузькі теми, заголовок повинен бути більш конкретним. Не треба допускати в заголовку невизначених формулювань (наприклад, «Аналіз деяких питань…»), а також формулювань-штампів (наприклад, «До питання про…», «Матеріали до…»). Якщо автор хоче конкретизувати заголовок своєї роботи, можна додати підзаголовок, який повинен бути стислим і не перетворюватися на новий заголовок. Далі, ближче до правого краю титульного аркуша, зазначаються прізвище та ініціали виконавця, наукового керівника, а також його вчене звання й науковий ступінь. У нижньому полі вказується рік виконання роботи.
Зміст	Розміщується після титульного аркуша. У змісті подаються всі заголовки роботи (крім підзаголовків, які подаються в підбір із текстом) та вказуються сторінки, з яких вони починаються. Заголовки змісту повинні чітко повторювати заголовки в тексті. Скорочувати чи подавати їх в іншому формулюванні, послідовності, порівняно із заголовками в тексті, не можна.
Вступ	Містить інформацію про актуальність обраної теми, об’єкт і предмет дослідження, обрані методи дослідження, мету та завдання дослідження, теоретичне значення та прикладну цінність одержаних результатів, їх наукову новизну. Також подається характеристика основних джерел інформації (офіційних, наукових, літературних, бібліографічних). У кінці вступу бажано розкрити структуру елементів наукової роботи та обґрунтувати послідовність їх розташування. Формулювання завдань наукових досліджень необхідно здійснювати чітко, оскільки опис їх вирішення повинен сформувати зміст основних розділів наукової роботи. Це важливо також тому, що заголовки таких розділів випливають саме з формулювання завдань дослідження. Отже, вступ є найбільш відповідальною частиною наукової роботи, оскільки він не тільки орієнтує читача на розкриту в основній частині тему, але й містить усі необхідні його кваліфікаційні характеристики.
Основна частина	Докладно розглядається методика дослідження. Зміст розділів основної частини повинен чітко відповідати темі наукової роботи та повністю її

	розкривати. Ці розділи свідчать про вміння дослідника стисло, логічно й аргументовано викладати матеріал згідно з вимогами та поставленими завданнями. У розділах основної частини повинно бути передбачено: огляд літературних джерел за темою і вибір напрямів дослідження, виклад загальної методики й основних методів дослідження, теоретичні та (або) експериментальні дослідження, аналіз і узагальнення результатів дослідження, загальна характеристика роботи. Огляд літературних джерел із теми повинен засвідчити обізнаність дослідника зі спеціальною літературою, його вміння систематизувати опрацьовані джерела, критично їх розглядати, виділяти суттєве, оцінювати раніше зроблене, узагальнювати результати. Матеріали такого огляду необхідно систематизувати у визначеному логічному зв'язку та послідовності, тому перелік праць та їх критичну оцінку не обов'язково подавати в хронологічному порядку їх публікації. Оскільки наукова праця зазвичай присвячується вузькій темі, то огляд робіт попередників потрібно здійснювати тільки з питань обраної теми, а не за всією проблемою загалом. У такому огляді не потрібно викладати все, що стало відомо досліднику з прочитаного, і що лише другорядно стосується його дослідження. Але всі публікації, які прямо або безпосередньо стосуються теми наукової праці, повинні бути згадані та критично оцінені.
Висновки	Ця частина зумовлюється логікою проведення дослідження, носить форму синтезу наукової інформації, викладеної в загальній частині. Висновок є послідовним і логічно побудованим представленням одержаних висновків та їх співвідношенням із загальною метою та конкретними завданнями, сформульованими у вступі. Дослідник повинен розуміти, яку роль відіграють висновки. Заключна частина доповнює характеристику теоретичного рівня дослідження, а також конкретні завдання, які необхідно буде вирішувати першочергово майбутнім дослідникам. Вказуються конкретні пропозиції та рекомендації автора дослідження щодо напрямів подальшого розв'язання наукової проблеми.
Перелік використаних джерел	На кожне літературне джерело, включене до такого списку, має бути посилання в основній частині дослідження. Якщо автор робить посилання на будь-які залучені факти або цитує праці інших авторів, то він повинен обов'язково вказати, звідки наведені ці матеріали. Не потрібно включати до бібліографічного списку ті праці, які фактично не були використані.
Додатки	Додатки оформляються, щоб уникнути переобтяження викладу тексту основної частини роботи. Вони доповнюють або унаочнюють те, про що йде мова в роботі. У додатки зазвичай виносять допоміжні рисунки, різноманітні таблиці, графіки тощо. Це можуть бути копії справжніх документів, витяги з установчих документів, звіти, виробничі плани та протоколи, окремі положення з інструкцій і правил, раніше не опубліковані тексти. Додатки розміщують у порядку посилання на них у тексті. Вони оформлюються як продовження тексту основної частини роботи. Кожний додаток повинен мати заголовок, який друкують вгорі малими літерами з першої великої симетрично до тексту сторінки. Над заголовком, але посередині рядка, друкують слово «ДОДАТОК» і відповідну велику літеру української абетки, крім літер Ґ, Є, З, І, І, Й, О, Ч, Ь, яка позначає додаток. Текст кожного додатка починають з наступної сторінки. Нумерація сторінок, на яких подаються додатки, повинна бути наскрізною і продовжувати загальну нумерацію сторінок основного тексту. Зв'язок основного тексту з додатками здійснюється через посилання такого вигляду «див. додаток (літера)». У науковій роботі можуть надаватися іменні та алфавітно-предметні покажчики, які є переліком авторів і питань, на які є посилання та які зустрічаються в тексті й безпосередньо відносяться до нього із зазначенням сторінок. Вони розміщуються після додатків або на їх місці, якщо останні відсутні.

Розроблено автором

6.2.2 Вимоги до оформлення елементів тексту

Цифровий матеріал, за умови великої його кількості або необхідності здійснення порівняння та визначення закономірностей, оформлюють у вигляді таблиць.

Таблиця – це спосіб подання інформації, при якому цифровий або текстовий матеріал групується в колонки, що відмежовані одна від одної вертикальними та горизонтальними лініями.

За змістом таблиці поділяються на аналітичні та неаналітичні. Аналітичні таблиці є результатом обробки та аналізу цифрових показників. Як правило, після таких таблиць робиться узагальнення, яке вводиться в текст словами: «таблиця дозволяє зробити висновок про те, що…», «з таблиці видно, що…» тощо. Часто такі таблиці дозволяють виявити та сформулювати визначені закономірності.

У неаналітичних таблицях розміщуються, як правило, необроблені статистичні дані, необхідні лише для інформації або констатації.

Таблицю подають безпосередньо після тексту, у якому її згадано вперше, або на наступній сторінці. На кожну таблицю має бути посилання в тексті роботи із зазначенням її номера. Таблиці нумерують наскрізно арабськими цифрами в межах розділу. У цьому разі номер таблиці складається з номера розділу та порядкового номера таблиці, відокремлених крапкою, наприклад, «Таблиця 2.1» — перша таблиця другого розділу. Якщо в тексті наукової роботи тільки одна таблиця, її нумерують.

Назва таблиці має відображати її зміст, бути конкретною та стислою. Назву таблиці друкують з великої літери і розміщують над таблицею з абзацного відступу. Форма таблиці представлена на рисунку 6.2

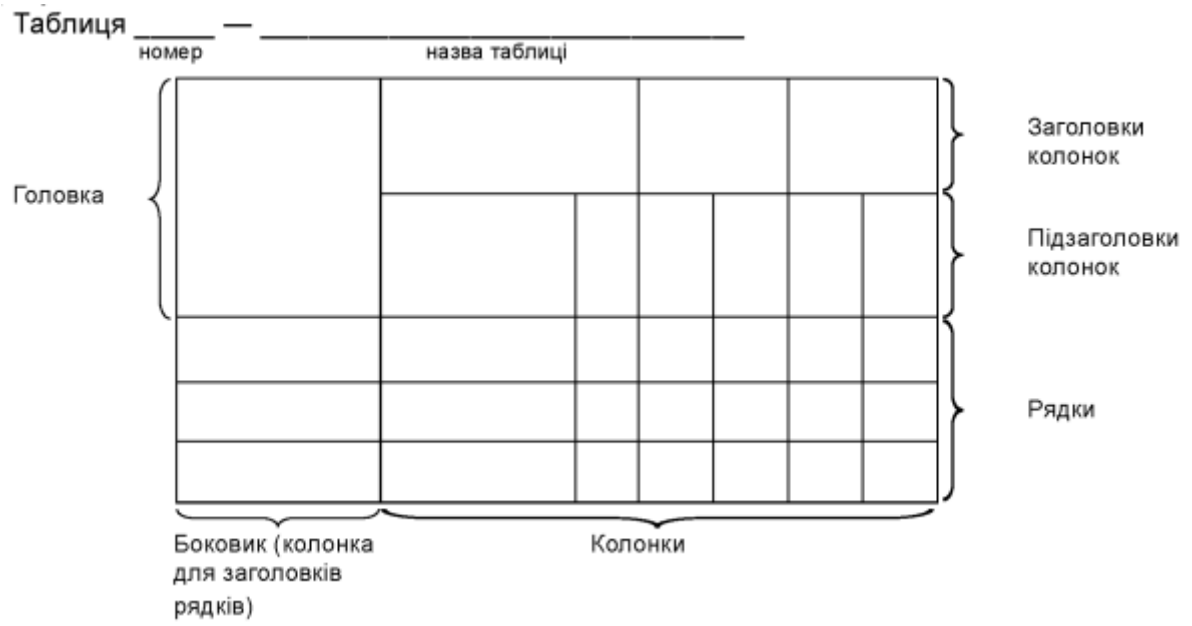


Рисунок 6.2 – Структурна схема таблиці, [29]

Логіка побудови таблиці повинна бути такою, щоб її суб’єкт або підмет

(предмети, які в ній характеризуються) був розміщеним у боковій частині або в шапці, або в них обох, а логічний предмет таблиці, або присудок (тобто дані, якими характеризується підмет), – у графі, але не в шапці. Кожен заголовок над графою повинен відноситися до всіх даних у цій графі, а кожен заголовок рядка в боковій частині – до всіх даних цього рядка.

Заголовок кожної графи в шапці таблиці повинен бути по можливості коротким. Текст, який повторюється в графі і складається з одного слова, допускається замінювати лапками. Якщо текст, що повторюється, складається з двох або декількох слів, то при першому повторенні його замінюють словами «Те ж саме», а далі – лапками (якщо рядки в таблиці не поділені лініями). Якщо цифрові або будь-які дані в таблиці не наводяться, то в графі ставиться прочерк. Інтервали величин у тексті записуються у вигляді «від» і «до» або через тире. На всі таблиці в тексті повинні бути посилання.

Якщо рядки або колонки таблиці виходять за межі формату сторінки, таблицю поділяють на частини, розміщуючи одну частину під іншою або поруч, чи переносять частину таблиці на наступну сторінку. У кожній частині таблиці повторюють її головку та боковик. У разі поділу таблиці на частини дозволено її головку чи боковик заміняти відповідно номерами колонок або рядків, нумеруючи їх арабськими цифрами в першій частині таблиці. Слово «Таблиця » подають лише один раз над першою частиною таблиці. Над іншими частинами таблиці з абзацного відступу друкують «Продовження таблиці» або «Кінець таблиці ____ » без повторення її назви. Заголовки колонок таблиці починають з великої літери, а підзаголовки — з малої літери, якщо вони становлять одне речення із заголовком. Підзаголовки, які мають самостійне значення, подають з великої літери. У кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Переважна форма іменників у заголовках – однина.

Не допускається розміщення в тексті наукової роботи ті таблиці, дані яких уже були опубліковані раніше, без посилання на джерело.

Досить часто автори наукових робіт наводять цифровий матеріал у таблицях тоді, коли його зручніше розташувати за текстом. Такі таблиці створюють негативне враження і свідчать про невміння працювати з табличним матеріалом. Тому перед тим, як розміщувати будь-який матеріал у вигляді таблиці, необхідно визначити, чи можливо навести його в текстовій формі.

Формули та рівняння подають посередині сторінки симетрично до тексту окремим рядком безпосередньо після тексту, у якому їх згадано.

Нумерують лише ті формули та/чи рівняння, на які є посилання в тексті. Формули та рівняння треба нумерувати наскрізно арабськими цифрами в межах кожного розділу.

Номер формули чи рівняння друкують на їх рівні праворуч у крайньому положенні в круглих дужках, наприклад (3). У багаторядкових формулах або рівняннях їхній номер проставляють на рівні останнього рядка. Якщо в тексті лише одна формула чи рівняння, їх нумерують так: (1).

Пояснення познак, які входять до формули чи рівняння, треба подавати безпосередньо під формулою або рівнянням у тій послідовності, у якій їх наведено у формулі або рівнянні. Пояснення познак треба подавати без

абзацного відступу з нового рядка, починаючи зі слова «де» без двокрапки. Познаки, яким встановлюють визначення чи пояснення, рекомендовано вирівнювати у вертикальному напрямку.

У формулах і/чи рівняннях верхні та нижні індекси в усьому тексті мають бути однакового розміру, але меншими за букву чи символ, якого вони стосуються. Переносити формули чи рівняння на наступний рядок дозволено лише на знаках виконуваних операцій, які пишуть у кінці попереднього рядка та на початку наступного. У разі перенесення формули чи рівняння на знакові операції множення застосовують знак «х». Перенесення на знаку ділення «:» слід уникати. Кілька наведених і не відокремлених текстом формул пишуть одну під одною і розділяють комами.

Ілюстрації можуть бути розташовані в науковій роботі як в основному тексті, так і в додатку. У наукових працях можуть використовуватися такі види ілюстрацій: технічні рисунки, схеми, фотографії, графіки, діаграми.

Технічні рисунки використовуються в наукових роботах, коли потрібно відобразити явище або предмет такими, якими вони сприймаються візуально, без зайвих деталей і подробиць. Такі рисунки виконуються, як правило, в аксонометричній проєкції, що дозволяє найбільш просто та доступно відобразити предмет. Не дивлячись на свою простоту, технічний рисунок має широкі пізнавальні можливості.

Схема – це зображення, яке передає за допомогою умовних позначень і без дотримання масштабу основну ідею будь-якого пристрою, предмета, споруди або процесу, відображає взаємозв'язок їх головних елементів.

У деяких наукових роботах просторові схеми різних систем відображаються у вигляді прямокутників із простими зв'язками-лініями. Такі схеми зазвичай називаються блок-схемами.

Фотографія – це особливо переконливий і достовірний засіб наочної передачі дійсності. Вона використовується у випадку, коли необхідно з документальною точністю відобразити предмет або явище зі всіма його індивідуальними особливостями. У багатьох галузях науки та техніки фотографія – це не лише ілюстрація, а й науковий документ (зображення об'єктів спостереження).

Усі графічні матеріали (діаграми, графіки, схеми, фотографії, рисунки тощо) повинні мати однаковий підпис «Рисунок». Рисунок подають одразу після тексту, де вперше посилаються на нього, або якнайближче до нього на наступній сторінці.

Якщо рисунки створені не автором звіту, подаючи їх у звіті, треба дотримуватися вимог чинного законодавства України про авторське право.

Графічні матеріали доцільно виконувати із застосуванням обчислювальної техніки (комп'ютер, сканер, ксерокс тощо та їх поєднання) та подавати в чорно-білому чи кольоровому зображенні.

Рисунки нумерують наскрізно арабськими цифрами у межах кожного розділу. Номер рисунка складається з номера розділу та порядкового номера рисунка в цьому розділі, які відокремлюють крапкою, наприклад, «Рисунок 3.2» – другий рисунок третього розділу. Якщо в тексті лише один рисунок, його

нумерують.

Назва рисунка має відображати його зміст, бути конкретною та стислою. За потреби пояснювальні дані до рисунка подають безпосередньо після графічного матеріалу перед назвою рисунка. Назву рисунка друкують з великої літери та розміщують під ним посередині рядка, наприклад, «Рисунок 2.1 – Емпіричні методи наукового дослідження».

У тексті на ілюстрації робляться посилання із зазначенням порядкових номерів, під якими ілюстрації розміщені в науковій праці. Не треба оформлювати посилання як самостійні фрази. У тому місці, де мова йде про тему, пов'язану з ілюстрацією, і де читача слід спрямувати до неї, розміщують посилання або у вигляді обмеженого круглими дужками виразу «(рис. 3)» або у вигляді таких мовних зворотів: «… як показано на рис. 1.3» або «… як це видно з рис. 1.3». Посилання на раніше згадані ілюстрації подаються в дужках зі скороченням слова «дивись» «(див. рис. 3)».

Ілюструвати працю необхідно, враховуючи загальний задум, згідно з продуманим тематичним планом. План допоможе уникнути випадкових ілюстрацій або таких, які пов'язані з другорядними деталями тексту, передбачити невиправдані пропуски ілюстрацій до важливих тем. Кожна ілюстрація повинна відповідати тексту, а текст – ілюстрації.

Діаграма – це один зі способів графічного зображення залежності між величинами. Діаграми складаються з наочного зображення та аналізу масових даних.

За формами побудови розрізняють площинні, лінійні та об'ємні діаграми. У наукових роботах найчастіше використовуються лінійні та площинні діаграми.

Результати обробки числових даних можна подати у вигляді графіків, тобто умовних зображень величин та їх співвідношень через геометричні фігури, точки, лінії. Графіки використовуються і для аналізу, і для унаочнення матеріалу, який ілюструється.

6.2.3 Загальні правила цитування

При написанні наукової праці автору важливо демонструвати широту досліджень та цікавість до публікацій інших авторів, підтверджувати власні аргументи висловами з інших джерел. Для цього використовується запозичений з інших джерел текст. *Цитата* – це наведене повністю або частково висловлювання з авторського тексту із зазначенням автора або джерела повідомлення.

Науковий етикет вимагає точного відтворення цитованого тексту, без найменшого спотворення змісту джерела. Текст цитати подається в лапках і наводиться в тій граматичній формі, в якій він наведений у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Цитування має бути повним, без довільного скорочення авторського тексту. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, в кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається.

При цитуванні кожна цитата повинна супроводжуватися посиланням на джерело, бібліографічний опис якого має здійснюватися згідно з вимогами бібліографічних стандартів. Це дозволяє в разі потреби перевірити правильність цитування, підвищує відповідальність за цитований текст.

Вибір джерел цитат не повинен бути випадковим. Цитати мають органічно вписуватися в контекст роботи. Праці авторів, які цитуються, рекомендується описувати за останнім виданням.

Залежно від характеру роботи існують різні способи зазначення джерел цитат:

- ✓ посилання в кінці сторінки, додатка;
- ✓ внутрішньотекстові, тобто зазначення джерела безпосередньо в тексті після цитати;
- ✓ посилання на список використаних літературних джерел, який розміщується в кінці роботи або розділу, тобто в тексті.

При непрямому цитуванні (переказі, викладенні думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, необхідно бути граничне точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело. При непрямому цитуванні текст у лапки не береться.

Якщо цитата повністю відтворює речення цитованого тексту, то вона починається з великої літери у всіх випадках, окрім одного – коли ця цитата є частиною речення автора роботи і синтаксично пов’язана з текстом. Якщо цитата відтворює тільки частину речення цитованого тексту, то після перших лапок ставлять три крапки.

Приклади оформлення цитат:

Курсель-Сенель Ж. Г. наголошував: «Знання обліку необхідно всім, але більш за все управлінцям».

Курсель-Сенель Ж. Г. вважав, що для бухгалтера «… досить бути акуратним, працелюбним, вміти швидко та легко рахувати, вміти гарно писати».

Якщо у вас виникла потреба використати висловлювання (цитату), на яке посилається дослідник, працю якого ви опрацьовуєте, вам необхідно розшукати першоджерело, перевірити цитату, пересвідчитися в її правильності, а разом з тим прочитати і всю працю, щоб не пропустити цікавих міркувань щодо вашої теми.

Не допускається об’єднання в одне ціле кількох цитат, узятих з різних місць того самого або різних джерел. Кожна цитата має оформлятися окремо.

Цитувати треба в міру. Надмірне цитування, наведення надто великих уривків чужих текстів свідчить про невміння дослідника аргументувати свої твердження, неспроможність аналізувати те чи те явище.

Посилання в тексті на номер рисунка, таблиці, сторінки, розділу пишуть скорочено: рис. 3, табл. 1, с. 24, розд. 2. Якщо вказані слова не супроводжуються порядковим номером, то їх потрібно писати в тексті повністю, без скорочень. Наприклад: «з рисунку видно, що…», «таблиця показує, що…». Посилання в тексті, яке не входить до даної фрази, на окремий

розділ роботи, ставлять у круглі дужки, вказуючи на початку скорочення – (див. …).

Порядковий номер і сторінка цитованого джерела подається у квадратних дужках одразу після цитати. Спочатку арабськими цифрами зазначають порядковий номер джерела, під яким воно внесене в «Список використаних джерел», а потім через кому – номер сторінки (чи сторінок), на яких міститься саме та інформація, на яку робиться покликання. Наприклад: «...текст цитати...» [20, с. 48–49].

Якщо в роботі тільки згадується якесь видання (джерело інформації), то посилання на нього не передбачає вказівку конкретних сторінок. Наприклад: «... у працях [4-8]...», «... як зазначається в роботі [15]…».

У наукових працях у процесі словотворення часто використовують скорочення.

Необхідно мати на увазі, що скорочення повинно закінчуватися на приголосну, а не на голосну (якщо тільки вона не початкова буква в слові, окрім букви «і»).

У науковому тексті зустрічаються такі види скорочень:

- ✓ літерні абревіатури;
- ✓ складноскорочені слова;
- ✓ умовні графічні скорочення за початковими літерами слів;
- ✓ умовні графічні скорочення за частинами слів і початковими літерами.

Окрім того, у наукових текстах і формулах найбільш поширеними є літерні позначення. Вони повинні відповідати затвердженим стандартам та чинним нормативним документам. В ідеальному варіанті в кожній роботі повинна бути створена така система, у якій кожній букві відповідає одна величина, і навпаки, кожна величина наводиться однією буквою.

Перелік скорочень, символів, спеціальних термінів та умовних позначень наводиться у тексті в тих випадках, коли вони не загальноприйняті, а загальна їх кількість становить понад 20 і кожне з них повторюється в тексті не менше 3-5 разів.

6.2.4 Оформлення списку використаних джерел

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, реєстр бібліографічних описів використаних джерел, що розміщується з нового аркуша безпосередньо після висновків. Він відображає самостійну роботу автора дослідження, ступінь вивченості досліджуваної теми, свідчить про рівень володіння навичками роботи з науковою літературою.

У списку літератури повинні переважати актуальні видання. Перевагу потрібно надавати літературним джерелам, опублікованим протягом останніх 5 років.

Існують різні способи та вимоги до групування літератури в списку використаних джерел. Групування матеріалів залежить від характеру самої наукової праці та її призначення. Відомі такі способи групування літературних джерел:

- ✓ алфавітний;
- ✓ за порядком подання літератури в тексті;

✓ систематичний;
✓ хронологічний;
✓ за видами літературних джерел.

Окрім того, у науковій праці можуть використовуватися такі способи побудови бібліографічних списків: за алфавітом прізвищ авторів або заголовків; за тематикою; за видами видань; за характером змісту; списки змішаної побудови.

Характеристику способів групування літературних джерел подано в таблиці 6.3.

Таблиця 6.3 – Способи групування літературних джерел

№ з/п	Способи групування літературних джерел	Характеристика способів
1	Алфавітний спосіб	Прізвища авторів і заголовки (якщо автор не вказаний) розміщуються за алфавітом. Іноземні джерела зазвичай розміщують за алфавітом після переліку всіх джерел мовою наукової праці. Цей спосіб групування літератури доцільний, якщо список невеликий за обсягом і стосується вузького питання. Його можна застосовувати до доповіді, повідомлення, статті. Не доцільно в одному алфавітному списку змішувати різні алфавіти (російський, латинський тощо)
2	Порядок подання літератури в тексті	Широко використовується в кваліфікаційних роботах, оскільки є більш досконалим, ніж попередній. Література загального характеру, яка має відношення до всіх розділів, вказується на початку списку. Матеріали, які стосуються того чи іншого розділу, вказуються в алфавітному та хронологічному порядку
3	Систематичний спосіб	Аналогічний до попереднього способу, тобто розташування літературних джерел відбувається за окремими сферами знань, питаннями та темами їх логічної підпорядкованості. Спочатку вказується література загального характеру, яка охоплює широке коло питань, а потім за окремими проблемами
4	Топографічний порядок групування	Полягає в групуванні літератури за місцями, яким вона присвячена: за країнами, областями, містами, селищами тощо. Досить часто цей спосіб групування літератури застосовується в роботах географічного, країнознавчого та краєзнавчого характеру
5	Хронологічний порядок групування	За хронологічним порядком публікацій книг і статей (коли необхідно показати історію розвитку та рівень вивчення питання, розвитку науки або в хронологію подій)

Розроблено автором

Джерела у списку рекомендується розміщувати в порядку появи посилань на них у тексті (найзручніший спосіб) або в алфавітному порядку перших літер прізвищ авторів або назв з їх наскрізною нумерацією. Необхідність наскрізної порядкової нумерації виникає вже на попередній стадії роботи, коли науковець ще має справу з робочою картотекою. При завершенні роботи автору потрібно ретельно перевірити всі використані цитати, достовірність поданих даних та встановити кінцеву порядкову нумерацію.

Оформлювати бібліографічний опис використаних у кваліфікаційній роботі джерел необхідно з урахуванням вимог ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Бібліографічні посилання подають на останнє видання вказаного твору або зібрання творів.

Основними елементами бібліографічного опису є прізвище та ініціали автора (-ів), назва твору, місце видання, назва видавництва, рік видання, кількість сторінок.

Відомості про джерело, опубліковане іншою мовою, ніж мова основного тексту роботи, в бібліографічних посиланнях наводять мовою оригіналу. Насамперед записують літературу, яка видана кирилицею, потім – латиницею.

Список використаної літератури в роботі – це ключ до джерел, якими користувався автор при її написанні. За рівнем та якістю оформлення такого списку можна зробити висновок про дотримання автором роботи принципів академічної доброчесності й етичних стандартів, а також про ступінь обізнаності з літературою з досліджуваної наукової проблематики.

Контрольні запитання

1. Що являє собою наукова публікація та які її функції?
2. Чим відрізняються науково-дослідні та джерелознавчі наукові видання?
3. Що належить до наукових неперіодичних видань?
4. Охарактеризуйте монографію як наукову публікацію.
5. Назвіть форми оприлюднення результатів наукового дослідження.
6. Охарактеризуйте реферат як письмову роботу наукового характеру.
7. Назвіть форми наукової комунікації.
8. Де може відбуватися усне представлення наукової інформації, результатів наукових досліджень?
9. Що таке наукова конференція? Назвіть види конференцій.
10. Охарактеризуйте наукову дискусію як форму обговорення наукових проблем.
11. Окресліть загальні вимоги до оформлення результатів наукового дослідження.
12. Що являє собою рубрикація тексту наукової роботи? Що вона передбачає?
13. Що таке цитата? Яка функція цитат в науковій роботі? Наведіть загальні правила цитування.
14. Охарактеризуйте список використаних джерел як обов’язкову структурну складову наукової роботи та елемент академічної доброчесності.

Питання для самостійного опрацювання

1. Види письмових робіт наукового стилю.
2. Методика написання інформативного реферату.
3. Алгоритм написання анотації до наукової статті.
4. Рецензія як вторинний жанр наукового стилю. Методика написання рецензії на наукову статтю.
5. Методика підготовки наукової доповіді.

6. Методика написання тез доповіді.
7. Методика написання наукової статті.

Завдання для самостійного виконання

1. Напишіть анотацію до однієї із запропонованих нижче наукових статей. Проаналізуйте обрану статтю за кількістю та влучністю використаних в ній цитат, за правильністю оформлення посилань.

– Сутність облікової політики підприємства за умови гармонізації системи бухгалтерського обліку та звітності. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3251/3174

– Передумови впровадження бухгалтерського обліку соціальної відповідальності: ключові аспекти та виклики для підприємств. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3917/3840

– Переваги діджиталізації в обліку для підприємств. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3782/3705

– Розвиток інформаційних технологій в україні та їх інтегрування у сфері бухгалтерського обліку. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3806/3727

2. Напишіть статтю, надавши виклад наукової проблеми на одну із запропонованих тем (обсяг 4-8 сторінок):

– Проблеми та напрямки вдосконалення національних положень стандартів бухгалтерського обліку в Україні.

– Податковий аудит в умовах цифровізації: сучасний стан, проблеми, перспективи.

– Управлінський облік на підприємствах України в умовах кризових явищ.

– Відображення людського капіталу в обліковому процесі підприємства.

– Бухгалтерський облік в країнах Європейського Союзу.

3. Напишіть тези доповіді на Міжнародну студентську науково-практичну конференцію «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки», що буде працювати за такими секціями (на вибір) (обсяг 2-3 сторінки):

– Удосконалення теорії обліку в умовах глобалізації економіки.

– Стан, тенденції та перспективи розвитку обліку і звітності.

– Теоретико-методологічні передумови гармонізації системи фінансового обліку та звітності.

– Управлінський облік і контроль через призму філософії конструктивізму.

– Аналітичне забезпечення діяльності суб’єктів господарювання.

– Науково-практичне обґрунтування впровадження інформаційних технологій в обліку, аналізі та контролі.

– Проблеми обліку, контролю і аналізу: інституціональний аспект.

– Регіональні і глобальні проблеми розвитку економіки.

4. Ознайомтесь із прикладами оформлення бібліографічного опису в

списку використаних джерел з урахуванням ДСТУ 8302:2015 Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання (URL: https://library.znu.edu.ua//2018/priklady-26-11-18-converted.pdf). Відформатуйте список запропонованих джерел згідно з вимогами стандарту.

- Барановська Т. В. Облікова політика: рівні, суб'єкти, складові Вісник ЖДТУ Серія «Економічні науки» 2013 № 3 С 18–26.
- Лучик Г. М. Облікова політика як інструмент формування обліково-аналітичної інформації в управлінні Ефективна економіка 2015 № 12.
- Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV (зі змінами і доповненнями).
- Кулик В. А. Облікова політика підприємства: набутий досвід та перспективи розвитку монографія Полтава РВВ ПУЕТ 2014 373 с.
- Облік і аудит навч. посібник Н. П. Банера, Л. О. Гелей, С. М. Пилипенко, В. П. Мороз за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. І. Скаско. Львів Растр-7 2017 504 с.
- Тимощенко Ю. М. Облікова оцінка вартості активів у системі управління підприємством автореф. дис. канд. екон. наук 08.00.09 Одеса Одеський національний економічний університет 2019 22 с.
- Супрунова І. В. Принципи управлінського обліку в казначействі банку в умовах змін Ефективна економіка 2020 № 4 http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_4_80

ТЕМА 7
АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ З ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ

Мета: сформувати розуміння основних принципів академічної доброчесності, ознайомити з видами порушень у наукових дослідженнях у сфері обліку, аналізу та аудиту, а також розглянути методи перевірки наукових праць на відповідність етичним стандартам.

План:

7.1 Поняття академічної доброчесності: основні принципи та етичні стандарти в наукових дослідженнях

7.2 Плагіат, фабрикація, фальсифікація та інші порушення академічної доброчесності у сфері обліку, аналізу та аудиту

7.3 Методи перевірки наукових досліджень на доброчесність: антиплагіатні системи та механізми виявлення порушень

Ключові терміни та поняття: академічна доброчесність, наукова етика, плагіат, фабрикація, фальсифікація, самоплагіат, наукова репутація, антиплагіатні системи, рецензування, цитування, авторське право

7.1 Поняття академічної доброчесності: основні принципи та етичні стандарти в наукових дослідженнях

Академічна доброчесність є фундаментальною основою якісної освіти та наукової діяльності. Вона визначає правила, принципи та етичні норми, яких повинні дотримуватися всі учасники освітнього процесу – студенти, викладачі, науковці. Дотримання академічної доброчесності забезпечує об'єктивність, достовірність і прозорість наукових досліджень, сприяє розвитку науки та підтримує високу репутацію навчальних і наукових установ.

Значення академічної доброчесності зростає в умовах інформаційного суспільства, коли доступ до наукових джерел є відкритим, а ризики порушення авторських прав, плагіату, фальсифікації даних або необ'єктивності досліджень стають актуальними проблемами. У зв'язку з цим держава, міжнародні організації та університети розробляють нормативно-правові акти та етичні кодекси, які регулюють питання академічної доброчесності та визначають відповідальність за її порушення.

Академічна доброчесність – це система етичних принципів і норм, якими керуються учасники освітнього процесу та наукової діяльності для забезпечення чесності, об'єктивності, достовірності та відкритості у своїх дослідженнях.

Академічна доброчесність є наріжним каменем якісної освіти та наукової діяльності, адже вона гарантує достовірність, об'єктивність і прозорість наукових досліджень. Дотримання академічної доброчесності формує довіру до результатів наукової роботи, сприяє розвитку інтелектуального середовища та забезпечує високий рівень освітніх і наукових стандартів.

Однак, щоб академічна доброчесність не залишалася лише теоретичним поняттям, вона повинна ґрунтуватися на чітко визначених принципах, які регулюють поведінку науковців, викладачів і студентів. Саме ці принципи забезпечують реалізацію академічної доброчесності на практиці, допомагаючи уникати порушень, таких як плагіат, фабрикація даних чи порушення авторських прав.

Розглянемо основні з них (рис. 7.1).

Дотримання принципів академічної доброчесності забезпечує не лише чесність і прозорість у навчальному процесі та науковій діяльності, а й створює підґрунтя для формування високих етичних стандартів у дослідженнях. Важливо розуміти, що академічна доброчесність є ширшим поняттям, яке охоплює всі аспекти наукової діяльності, а її принципи безпосередньо впливають на дотримання етичних норм у дослідженнях.

Етичні стандарти в наукових дослідженнях є невід'ємною складовою академічної доброчесності, оскільки вони визначають морально-етичні рамки поведінки дослідника, зокрема відповідальність перед суспільством, науковою спільнотою та респондентами. Вони охоплюють такі аспекти, як об'єктивність і неупередженість, достовірність отриманих результатів, повага до прав людини та збереження конфіденційності.

1. Достовірність та правдивість	Учасники наукової діяльності повинні подавати лише перевірену, достовірну та об'єктивну інформацію
	Фальсифікація чи вигадування наукових даних, підробка результатів є порушенням академічної доброчесності
2. Об'єктивність	Усі дослідження повинні бути неупередженими та базуватися на наукових доказах.
	Автори мають уникати маніпуляцій з даними, що можуть призвести до викривлених висновків
3. Оригінальність та відсутність плагіату	Забороняється використання чужих ідей, досліджень, текстів без належного цитування.
	Плагіат порушує авторське право та може стати підставою для анулювання результатів дослідження
4. Відповідальність	Кожен дослідник несе відповідальність за власні наукові результати та їхню якість.
	Дотримання наукової етики є основою професійної діяльності
5. Прозорість та відкритість	Дослідження повинні бути доступними для перевірки та повторного аналізу іншими науковцями.
	Важливо зазначати методологію дослідження, джерела інформації та авторство роботи.
6. Повага до інтелектуальної власності	Дотримання авторських прав, належне оформлення посилань та джерел є обов'язковими умовами академічної діяльності.
	Порушення інтелектуальної власності підриває довіру до науки
7. Колегіальність і доброзичливість	Важливим є поважне ставлення до інших дослідників, конструктивна критика та уникнення конфліктів інтересів.
	У науковому середовищі необхідно підтримувати етичну комунікацію.

Рисунок 7.1 – Основні принципи, що забезпечують реалізацію академічної доброчесності

Розроблено автором

Розглянемо більш детально, що саме передбачають ці стандарти та яким чином вони регулюються на законодавчому рівні.

Етичні стандарти регулюють поведінку дослідників та забезпечують:

– **дотримання принципів наукової етики та академічного письма** – чітке формулювання ідей, обґрунтованість висновків, відсутність маніпуляцій з даними;

– **використання перевірених методів та достовірних джерел** – коректне обґрунтування висновків дослідження;

– **коректне оформлення посилань** – уникає плагіату та порушень авторського права;

– **недопустимість фабрикації та фальсифікації даних** – результати досліджень повинні базуватися на реальних даних;

– **відкритість до рецензування та критики** – наукові роботи повинні проходити незалежну експертизу.

Дотримання етичних стандартів у наукових дослідженнях є запорукою якості та достовірності наукових результатів, а також сприяє формуванню довіри до науки в суспільстві. Однак для ефективного впровадження цих

стандартів необхідне чітке нормативно-правове забезпечення, яке регламентує основні аспекти академічної доброчесності, визначає відповідальність за її порушення та встановлює механізми контролю.

В Україні та світі існує низка нормативних документів, які регулюють питання академічної доброчесності та етики наукових досліджень. Вони охоплюють загальні принципи наукової діяльності, вимоги до достовірності результатів, правила використання джерел інформації, а також юридичні наслідки порушень. Розглянемо ключові нормативно-правові акти, що визначають основні засади академічної доброчесності в наукових дослідженнях (табл. 7.1).

Таблиця 7.1 – Нормативно-правові акти, що регулюють питання академічної доброчесності та етики наукових досліджень

№	Нормативний документ	Основні положення
1	Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017	Визначає поняття академічної доброчесності, встановлює відповідальність за її порушення, передбачає заходи щодо запобігання плагіату та фальсифікації даних.
2	Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014	Регламентує дотримання академічної доброчесності у закладах вищої освіти, встановлює правила щодо наукових досліджень, кваліфікаційних робіт та публікацій.
3	Кодекс академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО)	Описує принципи академічної доброчесності, механізми запобігання порушенням та заходи відповідальності за недотримання стандартів.
4	Постанова Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 «Порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук»	Регулює питання присудження наукового ступеня доктора наук спеціалізованими вченими радами ЗВО (наукових установ), скасування їх рішень про присудження наукового ступеня доктора наук та позбавлення зазначеного наукового ступеня.
5	Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 «Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії»	Регулює питання утворення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи та присудження нею ступеня доктора філософії, а також скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради про присудження зазначеного ступеня.
6	Європейський кодекс дослідницької доброчесності (The European Code of Conduct for Research Integrity)	Окреслює основні принципи та стандарти доброчесності у наукових дослідженнях, рекомендовані для впровадження в країнах ЄС.
7	Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС 2016/943 від 08.06.2016 «Про захист комерційної таємниці»	Регулює питання захисту конфіденційної наукової інформації, визначає відповідальність за незаконне розголошення даних.

Узагальнено автором

Академічна доброчесність є ключовим принципом якісної освіти та наукових досліджень, а її дотримання забезпечується відповідною нормативно-правовою базою. Представлена таблиця демонструє широкий спектр нормативних документів, які регулюють питання доброчесності в освіті, науці та академічній діяльності.

Закони України, такі як «Про освіту» та «Про вищу освіту», закладають фундаментальні принципи академічної доброчесності. Важливу роль відіграють й міжнародні документи, зокрема Європейський кодекс дослідницької доброчесності, що визначає загальні етичні стандарти для науковців.

Академічна доброчесність в Запорізькому національному університеті регламентується Кодексом академічної доброчесності Запорізького національного університету, який є локальним нормативним актом, що визначає етичні норми та правила поведінки всіх учасників освітнього процесу в університеті.

Цей Кодекс призначений для здобувачів освіти, науково-педагогічних, наукових, педагогічних працівників, а також адміністрації ЗНУ. Він регламентує вимоги щодо дотримання академічної етики, запобігання плагіату, фальсифікацій, списування, хабарництва та інших проявів академічної недоброчесності. Документ спрямований на формування культури доброчесності, взаємоповаги та відповідального ставлення до навчання, науки й викладання.

Таким чином, ефективне функціонування академічної сфери потребує дотримання цих нормативно-правових актів, що сприяє підвищенню довіри до наукових результатів, зменшенню випадків академічної недоброчесності та формуванню високих етичних стандартів у наукових дослідженнях.

Академічна доброчесність є ключовою умовою розвитку науки та освіти. Вона базується на принципах правдивості, об’єктивності, поваги до інтелектуальної власності та відповідальності. Дотримання етичних стандартів у наукових дослідженнях сприяє підвищенню якості знань і довіри до науки. Чітке нормативно-правове регулювання дозволяє уникати порушень академічної доброчесності та створює ефективні механізми захисту прав науковців та студентів.

7.2 Плагіат, фабрикація, фальсифікація та інші порушення академічної доброчесності у сфері обліку, аналізу та аудиту

Академічна доброчесність є основою для забезпечення високої якості наукових досліджень та навчального процесу. У сфері обліку, аналізу та аудиту, де точність і чесність є критично важливими для ухвалення фінансових рішень, порушення академічної доброчесності може призвести до серйозних наслідків як для окремих фахівців, так і для цілих організацій та суспільства в цілому. Порушення академічної доброчесності, такі як плагіат, фабрикація, фальсифікація результатів досліджень або викривлення даних, є неприпустимими в будь-якій науковій діяльності, і особливо в обліку та аудиті, де точність інформації є базовою для ефективного функціонування бізнесу та економіки в цілому.

Порушення академічної доброчесності у сфері обліку, аналізу та аудиту можуть бути різноманітними, але всі вони мають однакові негативні наслідки для репутації науки та професії. Розглянемо основні порушення:

1. *Плагіат* – це використання чужих ідей, думок, текстів чи результатів досліджень без належного посилання на джерело, що є порушенням авторських прав і етичних норм. У сфері обліку та аудиту це може включати копіювання результатів фінансових аналізів або аудиторських висновків без вказівки автора або джерела. Приклад: Під час підготовки звіту для аудиторської перевірки, аудитор бере фінансові дані з іншого звіту без належного посилання на джерело або без узгодження з автором оригінального звіту. Це є класичним прикладом плагіату, оскільки аудитор неправомірно використовує чужі результати без зазначення авторства.

2. *Фабрикація* – це створення або вигадування даних, фактів або результатів досліджень, які не існували. У контексті обліку, аналізу та аудиту фабрикація може включати навмисне створення фінансових звітів або аудиторських висновків, що не відповідають дійсності. Приклад: Бухгалтер, який працює в компанії, вигадує дані для фінансових звітів, щоб замаскувати відсутність певних доходів або активів. Наприклад, він створює «неіснуючі» рахунки дебіторської заборгованості для покращення фінансових результатів компанії, що є явною фабрикацією результатів обліку.

3. *Фальсифікація* – це зміна або перекручення існуючих даних або результатів дослідження з метою введення в оману. В обліку, аналізі та аудиті фальсифікація може проявлятися в маніпуляціях із фінансовими звітами, підробці документів або зміні аудиторських записів для досягнення певних фінансових цілей. Приклад: Аудитор, виявивши певні порушення у фінансових документах під час перевірки, свідомо змінює деякі дані в аудиторському висновку, щоб зробити висновок більш сприятливим для компанії, яку перевіряють. Це є фальсифікацією, оскільки змінені дані вводять в оману щодо реального фінансового стану організації.

4. *Інші порушення академічної доброчесності* – включають такі дії, як подвійне використання результатів одних і тих же досліджень (self-plagiarism), невірне зазначення авторства або порушення норм співпраці в дослідженнях.

Приклад 1 (self-plagiarism): Бухгалтер або аудитор використовує частину результатів попереднього дослідження або звіту в новій роботі без належного зазначення, що ці дані були вже опубліковані. Це порушення академічної доброчесності, оскільки автор не вказує, що використовує старі результати без значних змін.

Приклад 2 (невірне зазначення авторства): У науковій статті, присвяченій питанням аудиторської перевірки, автор не вказує ім’я колеги, який допомагав у зборі даних або написанні основних розділів, що є порушенням принципу коректного зазначення авторства.

Ці порушення негативно впливають на довіру до досліджень і підривають основи професіоналізму в обліку та аудиті. Зокрема, для аудиторів та бухгалтерів, порушення академічної доброчесності може призвести до серйозних юридичних наслідків, включаючи втрату ліцензій або репутації, а

також негативно позначитися на фінансовій стабільності підприємств, для яких вони працюють.

Важливо, щоб професіонали в сфері обліку та аудиту ретельно дотримувалися стандартів академічної доброчесності та етики, оскільки їхні дії безпосередньо впливають на стабільність та розвиток економіки в цілому.

7.3 Методи перевірки наукових досліджень на доброчесність: антиплагіатні системи та механізми виявлення порушень

У сучасній науковій практиці важливим аспектом є забезпечення академічної доброчесності. Порушення, такі як плагіат, фабрикація даних або фальсифікація результатів, можуть серйозно вплинути на якість та достовірність наукових досліджень. Тому для виявлення порушень і контролю за їхнім дотриманням наукові установи та видавці активно застосовують різноманітні методи перевірки наукових досліджень на доброчесність. Одним із таких методів є використання антиплагіатних систем та механізмів для виявлення порушень.

Антиплагіатні системи – це спеціалізовані програмні засоби, призначені для виявлення плагіату та інших форм порушень академічної доброчесності в наукових текстах. Вони аналізують надані документи на наявність текстових збігів із вже опублікованими джерелами, що дозволяє виявити неперевірені або неправомірно використані матеріали.

Сучасні популярні антиплагіатні системи, що використовуються в Україні:

1. *StrikePlagiarism* – це потужна система для перевірки на плагіат, яка активно використовується в Україні в освітніх установах та наукових організаціях. Вона забезпечує детальний аналіз текстів на наявність запозичених частин з іншого матеріалу. Система дозволяє перевіряти наукові роботи, курсові, дипломні, дисертації тощо.

Основні функції:

- порівняння текстів з величезною базою наукових, освітніх і публічних джерел;
- аналіз на відповідність джерелам не тільки за схожістю тексту, але й за контекстом і ідеями;
- звітність за результатами перевірки з можливістю виділення підозрілих частин тексту;
- використовує різні алгоритми для порівняння та виявлення схожих ідентифікованих фрагментів.

*Приклад використання***:** університети України активно використовують StrikePlagiarism для перевірки курсових та дипломних робіт студентів перед їх поданням на захист.

2. *Turnitin* – це одна з найбільш відомих антиплагіатних систем, яка активно використовується в багатьох країнах, в тому числі в Україні. Система порівнює надані документи з величезною базою академічних текстів, статей, публікацій, інтернет-ресурсів і навіть студенських робіт.

Основні функції:

– порівняння тексту з глобальними базами даних і публікаціями;

– оцінка схожості тексту за допомогою інноваційних алгоритмів;

– докладний звіт з аналізом текстових збігів, зокрема, зазначенням джерела, з якого було запозичено;

– підтримка для викладачів у виявленні академічних порушень і коригуванні студентських робіт.

Приклад використання: Багато вищих навчальних закладів України користуються Turnitin для перевірки курсових, дипломних робіт і дисертацій.

3. *Unicheck* – ще одна популярна система для перевірки плагіату в Україні, яка широко застосовується в університетах та наукових установах. Ця система має простий інтерфейс і підтримує кілька мов, що робить її зручною для українських користувачів.

Основні функції:

– перевірка тексту на плагіат серед наукових робіт, електронних журналів і інтернет-ресурсів;

– аналіз документа по частинах із зазначенням конкретних фрагментів, що мають схожість;

– інтерфейс, що дозволяє викладачам і студентам переглядати звіти по результатах перевірки;

– звітність про схожі матеріали з конкретними посиланнями на джерела.

Приклад використання: Багато українських вищих навчальних закладів використовують Unicheck для перевірки курсових та дипломних робіт на плагіат.

4. *Plagscan* – це міжнародна система для перевірки на плагіат, яка також широко використовується в Україні. Система надає точний аналіз публікацій і наукових робіт, перевіряючи їх на наявність запозичених текстів з інших джерел.

Основні функції:

– порівняння поданих документів з великою базою академічних публікацій, інтернет-ресурсів і наукових статей.

– перевірка документів на наявність фрагментів, які можуть бути результатом плагіату;

– гнучка система налаштувань для зручності викладачів та студентів;

– підготовка детальних звітів, що включають всі виявлені плагіатні частини документа.

Приклад використання: Вищі навчальні заклади України використовують Plagscan для аналізу магістерських і дипломних робіт.

Всі вищезгадані антиплагіатні системи є важливими інструментами для забезпечення академічної доброчесності в Україні. Вони дозволяють знижувати рівень плагіату, фабрикації та інших порушень, що може мати негативний вплив на якість наукових досліджень та навчальних робіт. Системи як StrikePlagiarism, Turnitin, Unicheck і Plagscan допомагають перевіряти наукові роботи на плагіат і гарантувати достовірність результатів досліджень.

Антиплагіатні системи, як інструменти забезпечення академічної доброчесності, здійснюють перевірку на наявність різних видів порушень,

пов’язаних із запозиченням чужих текстів. Вони дозволяють виявити такі основні типи порушень:

1. *Повний плагіат* – полягає в копіюванні тексту без змін з іншого джерела, при цьому не зазначаючи авторство чи джерело запозиченого матеріалу. Це найочевидніший та найсерйозніший тип плагіату, оскільки студенти чи дослідники не здійснюють жодних змін або адаптацій до оригінального тексту.

Приклад: Студент копіює абзац із наукової статті чи інтернет-джерела, вставляє його у свою роботу без цитування чи посилання на оригінальний авторитет і видає це за власні думки.

Наслідки: Повний плагіат є серйозним порушенням академічної етики, що може призвести до відрахування студента або скасування результатів наукового дослідження. Це також порушує права авторів оригінальних джерел.

2. *Партиальний плагіат* – це використання частини тексту з іншого джерела без належного посилання на автора чи джерело. На відміну від повного плагіату, в партиальному плагіаті зберігаються не всі фрагменти тексту, але в основному використовуються ідеї, фрази чи навіть окремі терміни без правильного оформлення посилання.

Приклад: У науковій роботі студент використовує фрагмент з іншої публікації, наприклад, кілька речень, і не зазначає, що ці рядки запозичені з іншого джерела. Після цього він додає кілька власних слів або змінює структуру речень, але суть залишиться тією ж.

Наслідки: Партиальний плагіат також є серйозним порушенням академічної доброчесності, оскільки підриває принципи чесності та прозорості у наукових дослідженнях. Хоча цей вид плагіату може не бути таким очевидним, як повний плагіат, він все ж може призвести до втрати репутації науковця.

3. *Самоплагіат* – має місце, коли автор повторно використовує свої власні роботи або їх частини без належного зазначення, що це є повторним використанням. Самоплагіат стає проблемою тоді, коли дослідник, студент або автор не дає чіткої вказівки на те, що частини їхніх попередніх робіт використовуються знову.

Приклад: Студент, написавши курсову роботу в минулому році, включає в нову курсову роботу ту ж саму частину тексту без посилання на попередній проект або зазначення, що він повторно використовує свої власні роботи.

Наслідки: Хоча самоплагіат не є таким очевидним порушенням, як плагіат, він все ж порушує академічні стандарти, особливо у випадках, коли роботи використовуються для оцінки результатів або досягнень студента, не даючи зрозуміти, що це вже раніше представлені матеріали. Це також підриває унікальність і новизну наукових досліджень.

Антиплагіатні системи активно виявляють ці типи порушень завдяки своїм алгоритмам порівняння тексту з величезними базами даних. Вони дозволяють точно ідентифікувати як повні, так і парціальні випадки плагіату, а також можуть виявляти повторне використання власних текстів у різних контекстах. Кожен тип порушення вимагає окремого підходу в аналізі

результатів, щоб визначити, чи було порушено академічну доброчесність.

Антиплагіатні системи також використовують різні методи для виявлення самоплагіату, наприклад, порівняння частини тексту з іншими роботами того ж автора, опублікованими раніше.

Важливість правильної роботи з антиплагіатними системами полягає не лише в запобіганні порушенням академічної доброчесності, але й у розвитку культури чесності та відповідальності серед студентів, науковців і викладачів. Виявлення таких порушень як повний плагіат, партиальний плагіат і самоплагіат є важливим етапом у забезпеченні високих стандартів наукових досліджень та навчальних робіт.

Крім плагіату, існують інші порушення, такі як фабрикація чи фальсифікація даних, які також потребують ретельної перевірки. Для їх виявлення використовуються додаткові методи:

1. *Аналіз наукових методів і підходів.* Перевірка відповідності наукових методів, які використовуються в дослідженні, стандартам академічної доброчесності. Якщо автори застосовують недостовірні чи неіснуючі методи, їх дослідження може бути визнано фальсифікацією.

2. *Збір і перевірка даних*. При підготовці звітів і наукових статей, які базуються на конкретних даних, важливо перевірити, чи були ці дані отримані належним чином. Якщо автори наводять дані, яких не існує (фабрикація), чи маніпулюють ними (фальсифікація), це є серйозним порушенням.

3. *Етичні комітети і перевірки*. Багато наукових установ та видавців мають етичні комітети, які відповідають за перевірку наукових досліджень. Вони перевіряють, чи дотримано етичних стандартів при зборі даних, проведенні експериментів і публікації результатів. У випадку виявлення порушень, таких як недобросовісне трактування даних чи свідоме приховування результатів, комітет може вжити заходів.

4.*Порівняння з попередніми публікаціями*. Оцінка результатів нових досліджень у контексті попередніх робіт дозволяє виявити можливі ознаки фабрикації або фальсифікації. Це також може включати перегляд оригінальних експериментальних даних і методології.

Приклади механізмів виявлення порушень:

1. *Етичні комісії в університетах*: Деякі університети мають свої внутрішні етичні комісії для перевірки дисертацій та інших робіт на відповідність академічним стандартам доброчесності.

2. *Використання баз даних*: Важливим механізмом є перевірка наукових робіт за допомогою спеціальних баз даних, що містять наукові публікації, з яких можна швидко порівняти нову роботу.

Методи перевірки наукових досліджень на доброчесність є критичними для забезпечення високих стандартів наукової практики. Антиплагіатні системи та інші механізми, зокрема перевірка методології та даних, дозволяють виявити порушення, такі як плагіат, фабрикація і фальсифікація. Вони відіграють важливу роль у підтриманні довіри до наукових досліджень, захищаючи від нечесних практик та забезпечуючи етичність у науковій діяльності.

Контрольні запитання:

1. Що таке академічна доброчесність і чому вона є важливою для наукових досліджень?
2. Назвіть основні принципи академічної доброчесності та поясніть їх значення.
3. Які етичні стандарти повинні дотримуватись науковці під час проведення досліджень?
4. Які наслідки можуть виникнути внаслідок порушення академічної доброчесності в наукових дослідженнях?
5. В чому полягає різниця між плагіатом, фабрикацією і фальсифікацією результатів досліджень?
6. Які міжнародні документи визначають стандарти академічної доброчесності для науковців?
7. Як Україна регулює питання академічної доброчесності на законодавчому рівні?
8. Чим відрізняється self-plagiarism від плагіату?
9. Що передбачає кодекс академічної доброчесності для науковців в Україні?
10. Які механізми контролю академічної доброчесності існують в університетах і наукових установах?

Питання для самостійного опрацювання:

1. Охарактеризуйте принципи академічної доброчесності та їх вплив на якість наукових досліджень.
2. Проаналізуйте, які нормативно-правові акти в Україні та на міжнародному рівні регулюють академічну доброчесність.
3. Оцініть ризики порушення академічної доброчесності в сфері обліку та аудиту та їх можливі наслідки для професіоналів.

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Ознайомтесь із Кодексом академічної доброчесності Запорізького національного університету. Акцентуйте увагу на принципах і нормах етики та академічної доброчесності, яких необхідно дотримуватися здобувачеві вищої освіти як учаснику освітнього процесу, на відповідальності за їх порушення. (URL: https://www.znu.edu.ua/docs/kodeks_akadem__chnoyi_dobrochesnost___.pdf)

Завдання 2. Аналіз бухгалтерського звіту

Ситуація: в бухгалтерії підприємства було виявлено, що деякі показники фінансового звіту були подані в такому вигляді, що викликали сумніви в їх достовірності. З'ясувалося, що ці дані були скопійовані з фінансового звіту іншого підприємства, що знаходиться у публічному доступі. При цьому звіт не містить посилань на джерело інформації.

Запитання: Який тип порушення мав місце в даній ситуації? Чи є це плагіатом, фальсифікацією чи самоплагіатом? Поясніть свою відповідь.

Завдання 3. Порівняння аудиторських звітів

Ситуація: аудитор, проводячи аудит фінансової звітності компанії, помітив, що частина висновків у новому звіті є майже точно скопійованими з попереднього аудиторського висновку, який він сам писав рік тому для іншої компанії, при цьому у звіті не було зазначено, що це попередній матеріал.

Запитання: Що сталося у даному випадку? Який тип порушення має місце: плагіат, фальсифікація чи самоплагіат? Аргументуйте відповідь.

Завдання 4. Перевірка коректності використання даних

Ситуація: під час проведення аналізу фінансових показників підприємства, аудитори виявили, що для оцінки деяких важливих фінансових результатів були використані дані, які були змінені без відповідного пояснення. Всі ці зміни були внесені без вказівки на те, що дані було змінено для коригування результатів.

Запитання: Який тип порушення мав місце: плагіат, фальсифікація чи самоплагіат? Обґрунтуйте, чому це порушення відноситься саме до цього типу.

Завдання 5. Виявлення фальсифікації в аудиторському висновку

Ситуація: аудитор в процесі перевірки фінансової звітності знайшов, що одна з компаній внесла у фінансовий звіт неправдиві дані про доходи, щоб збільшити фінансові показники для залучення інвестицій. Всі ці зміни не були вказані в обґрунтуванні звіту.

Запитання: Який тип порушення мав місце: плагіат, фальсифікація чи самоплагіат? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 6. Оцінка коректності використання інформації в аналізі

Ситуація: під час аналізу фінансових результатів компанії було виявлено, що всі ключові показники для звітного періоду були взяті зі звітів попереднього року без будь-яких оновлень чи пояснень щодо змін у діяльності підприємства.

Запитання: Що можна сказати про дане використання інформації? Це плагіат, фальсифікація чи самоплагіат? Поясніть вашу думку.

Завдання 7. Порушення авторських прав на використані дані

Ситуація: при складанні фінансового звіту компанії бухгалтер використав готову презентацію, яку він знайшов у відкритих джерелах. Презентація містила аналіз економічних показників, і бухгалтер вирішив вставити ці дані без вказівки авторства.

Запитання: Яке порушення мало місце в цьому випадку? Чи є це плагіатом, фальсифікацією чи самоплагіатом? Поясніть, чому саме цей тип порушення є правильним.

Завдання 8. Самоплагіат у фінансовому аналізі

Ситуація: бухгалтер, який працює на підприємстві, при складанні звіту за новий фінансовий період використав частину аналізу, який він вже підготував для аналогічного звіту за попередній період. Він не зазначив, що ці розрахунки були використані раніше, і не вказав, що це вже було представлено у звіті іншого року.

Запитання: Яким порушенням є використання цього матеріалу? Поясніть, чому це самоплагіат, і як це впливає на достовірність фінансового аналізу. Чи повинна компанія вказувати, що матеріал був використаний повторно?

Завдання 9. Невірне зазначення авторства в аудиторському звіті

Ситуація: аудитор, проводячи аудит компанії, використовував методи та рекомендації з попереднього аудиторського звіту, який він підготував для іншої компанії. Однак у новому звіті не було вказано, що ці методи були використані з попереднього звіту, і читачі сприйняли їх як оригінальні.

Запитання: Яке порушення авторських прав мало місце в даній ситуації? Чи можна вважати це порушенням правил наукової доброчесності та професійної етики в аудиторській діяльності? Як слід було б діяти для уникнення подібних ситуацій?

ТЕМА 8
ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНІЙ НЕДОБРОЧЕСНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БУХГАЛТЕРА, АНАЛІТИКА ТА АУДИТОРА

Мета: розглянути вплив академічної доброчесності на професійну діяльність у сфері обліку, аналізу та аудиту, дослідити механізми запобігання шахрайству та маніпулюванню фінансовими даними, а також обґрунтувати роль професійної етики у забезпеченні достовірності фінансової звітності.

План:

8.1 Роль професійних стандартів і кодексів етики в забезпеченні доброчесності фінансової звітності

8.2 Відповідальність фахівців обліку, аналізу та аудиту за дотримання професійної доброчесності

8.3 Практичні аспекти запобігання шахрайству, маніпулюванню фінансовими даними та недоброчесній поведінці в аудиторській діяльності

Ключові терміни та поняття: професійна етика, бухгалтерська відповідальність, аудиторська незалежність, шахрайство, маніпуляція фінансовими даними, етичні стандарти, корпоративна звітність, комплаєнс, фінансова прозорість, конфлікт інтересів

8.1 Роль професійних стандартів і кодексів етики в забезпеченні доброчесності фінансової звітності

Фінансова звітність – це структурований набір фінансових даних, який відображає результати діяльності підприємства та його фінансовий стан. Вона використовується інвесторами, кредиторами, регуляторами, аналітиками для ухвалення рішень.

Однак у сучасному бізнес-середовищі існує ризик спотворення фінансових даних з метою підвищення інвестиційної привабливості, приховування збитків або маніпуляцій із податковими зобов'язаннями. Для запобігання цим загрозам діють професійні стандарти та етичні кодекси, які регулюють роботу бухгалтерів та аудиторів.

Ключові аспекти, які забезпечують доброчесність фінансової звітності:

– дотримання міжнародних і національних бухгалтерських стандартів;
– відповідальність аудиторів за незалежну оцінку фінансових звітів;
– дотримання етичних принципів бухгалтерами та аудиторами;
– запобігання маніпуляціям, корупції та конфлікту інтересів.

Для забезпечення цих аспектів фінансова діяльність регулюється професійними стандартами, які встановлюють загальні принципи ведення бухгалтерського обліку та аудиту. Вони визначають правила складання звітності, критерії оцінки активів і зобов'язань, а також методи перевірки достовірності фінансових даних. Дотримання цих стандартів є критично важливим для підтримки довіри до фінансової інформації та ефективного функціонування ринкової економіки.

Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) встановлюють єдині правила для складання фінансової звітності, що дозволяє порівнювати дані компаній різних країн та секторів.

Основні принципи МСФЗ:

– *принцип обачності* – оцінка активів і зобов'язань має бути консервативною, щоб уникнути завищення прибутків.

– *прозорість* – фінансова звітність має бути зрозумілою та доступною для користувачів.

– *достовірність* – дані повинні бути реальними, без маніпуляцій чи викривлень.

Приклад: Компанія X, яка використовує МСФЗ, має обов'язково відображати всі фінансові ризики та не може навмисно завищувати прибутки, приховуючи витрати.

Аудитори відіграють ключову роль у підтвердженні чесності фінансової звітності компаній. Вони повинні дотримуватись Міжнародних стандартів аудиту (МСА), які регламентують методику перевірки звітності.

Основні принципи МСА:

– *професійний скептицизм* – аудитор має критично оцінювати звітність і не довіряти сліпо наданим даним;

– *незалежність* – аудитор не повинен мати конфлікту інтересів із перевірюваною компанією;

– *документування* – усі висновки аудитора мають бути підтверджені

належними доказами.

Приклад: Аудиторська компанія, перевіряючи фінансову звітність підприємства, виявила невідповідності в обліку доходів. Відповідно до МСА, вона повинна доповісти про це регуляторним органам.

В Україні застосовуються Національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО), які регулюють порядок ведення обліку та складання фінансової звітності.

Основні положення НП(С)БО:

– визначення та класифікація активів, зобов'язань, доходів і витрат;
– вимоги до оцінки та розкриття інформації у фінансовій звітності;
– регулювання порядку ведення бухгалтерських записів та коригування даних.

Приклад: Підприємство повинно коригувати фінансову звітність відповідно до змін у законодавстві та методології оцінки активів, зокрема, при переході з НП(С)БО на МСФЗ.

Кодекси професійної етики як запобіжник маніпуляцій встановлюють моральні та професійні норми, яких повинні дотримуватись бухгалтери й аудитори. *Основні кодекси етики включають*:

– Кодекс етики професійних бухгалтерів (IFAC, Міжнародна федерація бухгалтерів);
– Кодекс професійної етики аудиторів України.

Основні принципи етики бухгалтерів і аудиторів:

– чесність – забороняється викривлення фінансової інформації;
– об'єктивність – професіонали не повинні піддаватися тиску керівництва або сторонніх осіб;
– конфіденційність – інформація не може бути розголошена без законних підстав;
– професійна компетентність – постійне вдосконалення знань і навичок;
– дотримання норм законодавства – уникнення шахрайських схем і незаконних операцій.

Приклад:

Якщо бухгалтер компанії виявив факт приховування прибутку для зменшення податкових зобов'язань, він має діяти згідно з Кодексом етики та повідомити про це керівництво або відповідні органи.

Порушення професійних стандартів та кодексів етики може призвести до серйозних *наслідків*:

1. Фінансові шахрайства та кризи.

Приклади скандалів:

– Enron (2001) – компанія фальсифікувала звітність, що призвело до її банкрутства.
– WorldCom (2002) – завищення доходів на 3,8 млрд доларів.

2. Репутаційні втрати та санкції.

– втрата ліцензії на аудиторську діяльність;
– судові позови та штрафи;
– втрата інвесторів та банкрутство компаній.

Приклад:

Аудиторська компанія Arthur Andersen втратила репутацію та була ліквідована після скандалу з Enron через неналежне виконання аудиту.

Дотримання професійних стандартів та етичних кодексів є ключовим фактором забезпечення доброчесності фінансової звітності. Це дозволяє:

– забезпечити прозорість і достовірність фінансової інформації;

– захистити інтереси інвесторів, кредиторів та держави;

– запобігти фінансовим махінаціям та економічним кризам.

Бухгалтери та аудитори несуть значну відповідальність за чесність і об'єктивність фінансової звітності, що є основою стабільності та розвитку фінансових ринків.

8.2 Відповідальність фахівців обліку, аналізу та аудиту за дотримання професійної доброчесності

Сфера бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості фінансової інформації та довіри до бізнес-середовища. Від рішень, які ухвалюють бухгалтери, аналітики та аудитори, залежать інтереси інвесторів, кредиторів, державних органів та суспільства загалом. Тому професійна доброчесність є основою їхньої діяльності.

Недотримання етичних стандартів та професійної відповідальності може призвести до викривлення фінансової інформації, маніпуляцій зі звітністю та серйозних економічних наслідків. Саме тому міжнародні та національні органи розробили комплекс правил, що регулюють поведінку фахівців обліково-аналітичної сфери, зобов’язуючи їх дотримуватися високих стандартів чесності та професіоналізму.

Одним із ключових регуляторів професійної доброчесності є Кодекс етики професійних бухгалтерів (розроблений Міжнародною федерацією бухгалтерів – IFAC). Він містить основні принципи, яких повинні дотримуватися всі фахівці в галузі обліку та аудиту:

– чесність – правдиве відображення фінансової інформації без маніпуляцій та перекручувань;

– об’єктивність – уникнення конфлікту інтересів та неупередженість при складанні чи перевірці звітності;

– професійна компетентність – постійне оновлення знань та навичок відповідно до сучасних вимог;

– конфіденційність – нерозголошення інформації, що стала відомою у зв’язку з професійною діяльністю;

– професійна поведінка – дотримання всіх законодавчих норм та стандартів.

Застосування цих принципів гарантує відповідальне ставлення фахівців до виконання своїх обов’язків та сприяє підвищенню довіри до фінансової інформації.

Бухгалтери несуть безпосередню відповідальність за правильність ведення обліку та складання фінансової звітності. Вони повинні забезпечувати

відповідність усіх господарських операцій чинному законодавству та стандартам бухгалтерського обліку (наприклад, МСФЗ або П(С)БО в Україні).

Порушення професійної доброчесності з боку бухгалтерів може проявлятися у вигляді:

- приховування або викривлення фінансових даних;
- використання фальсифікованих документів;
- неправильного нарахування податкових зобов'язань;
- відмови від розкриття важливої інформації у фінансовій звітності.

У таких випадках відповідальність може включати адміністративні санкції, фінансові штрафи або навіть кримінальну відповідальність (наприклад, за ухилення від сплати податків або шахрайство).

Однак відповідальність за достовірність фінансової звітності лежить не лише на бухгалтерах, а й на аналітиках, які оцінюють фінансовий стан компанії та приймають стратегічні рішення.

Фінансові аналітики займаються оцінкою ефективності діяльності підприємства, прогнозуванням його майбутніх фінансових показників та розробкою стратегій розвитку. Вони використовують дані бухгалтерської звітності, тому їхня робота має спиратися на принципи чесності, об'єктивності та компетентності.

Основні ризики порушення доброчесності фінансовими аналітиками:

– використання неправдивих або неповних даних у фінансовому аналізі;

– намірене маніпулювання прогнозами для досягнення бажаних результатів;

– недотримання принципу об'єктивності через конфлікт інтересів.

Аналітики можуть нести репутаційну, фінансову або юридичну відповідальність, якщо їхні дії призведуть до суттєвих фінансових втрат для підприємств, інвесторів або держави.

Якщо аналітики займаються прогнозуванням і оцінкою, то аудитори – це незалежні контролери, які перевіряють відповідність фінансових звітів до встановлених стандартів.

Аудитори відіграють вирішальну роль у забезпеченні прозорості фінансової інформації. Вони проводять перевірку звітності та підтверджують її відповідність законодавчим та професійним стандартам.

Основні аспекти відповідальності аудиторів:

– проведення незалежного аудиту та надання обґрунтованих висновків;

– запобігання конфлікту інтересів, що може вплинути на об'єктивність перевірки;

– викриття випадків шахрайства або грубих порушень у фінансовій звітності.

Аудитор, який надає свідомо неправдивий висновок або ігнорує виявлені порушення, може бути позбавлений ліцензії на здійснення аудиторської діяльності, оштрафований або притягнутий до кримінальної відповідальності.

Отже, відповідальність за дотримання професійної доброчесності несе кожен фахівець обліково-аналітичної сфери – від бухгалтера до аудитора. Однак важливим є не лише дотримання стандартів, а й розробка ефективних

механізмів контролю та запобігання порушенням.

Професійна доброчесність фахівців обліку, аналізу та аудиту є фундаментом фінансової стабільності підприємств та економіки загалом. Дотримання етичних стандартів, міжнародних і національних регламентів та відповідальне ставлення до своєї роботи сприяє прозорості фінансової інформації та захисту інтересів усіх учасників економічного процесу.

Забезпечення професійної доброчесності вимагає не лише особистої відповідальності фахівців, а й ефективної роботи регуляторних органів, вдосконалення законодавства та розвитку культури доброчесності в бізнес-середовищі.

8.3 Практичні аспекти запобігання шахрайству, маніпулюванню фінансовими даними та недоброчесній поведінці в аудиторській діяльності

Аудиторська діяльність є ключовим механізмом забезпечення довіри до фінансової звітності компаній та організацій. Аудитори виконують незалежну оцінку фінансового стану підприємства, підтверджують достовірність фінансових даних і надають професійні висновки.

Проте аудиторська практика не позбавлена ризиків – недоброчесна поведінка, маніпуляції з фінансовими показниками та шахрайство можуть виникати як з боку аудиторів, так і з боку компаній, що перевіряються. Запобігання цим ризикам є важливим завданням як окремих аудиторів, так і регуляторних органів, професійних спільнот та державних установ.

Щоб зрозуміти, як ефективно протидіяти шахрайству та маніпуляціям у фінансовій сфері, необхідно розглянути ключові ризики та типові прояви недоброчесної поведінки.

Шахрайство та маніпуляції у фінансовій звітності можуть мати різні форми та причини. *До основних ризиків у сфері аудиту належать*:

1. Фальсифікація фінансової звітності:

– приховування витрат або зобов’язань;

– завищення доходів для створення ілюзії фінансової стабільності;

– використання недостовірних даних для маніпуляції ринковою вартістю компанії.

2. Шахрайські дії керівництва або співробітників:

– використання підроблених документів або угод для прикриття несанкціонованих витрат.

– виконання «креативного обліку», що вводить в оману користувачів фінансової звітності.

3. Недоброчесна поведінка аудиторів:

– ігнорування явних порушень у фінансовій документації клієнта;

– наявність конфлікту інтересів між аудитором і компанією, що перевіряється;

– надання «позитивного» аудиторського висновку за винагороду або тиск з боку клієнта.

Виявлення таких ризиків є лише першим етапом боротьби з фінансовими маніпуляціями. Важливо також мати дієві механізми запобігання та контролю,

що забезпечать прозорість аудиторського процесу.

Щоб зменшити ризики фінансових маніпуляцій та недоброчесної поведінки, аудиторські компанії та державні регулятори застосовують такі практичні заходи:

1. Дотримання професійних стандартів та етичних кодексів:

– міжародні стандарти аудиту (ISA) визначають чіткі правила проведення аудиторських перевірок;

– кодекс етики професійних бухгалтерів IFAC зобов'язує аудиторів діяти чесно, об'єктивно та незалежно;

– аудиторські компанії розробляють внутрішні політики щодо боротьби з шахрайством і конфліктами інтересів.

2. Використання сучасних аналітичних методів:

– фінансовий аналіз аномалій (наприклад, несподівані зміни в доходах, витратах, коефіцієнтах ліквідності);

– цифровий аудит: використання програмного забезпечення для автоматизованої перевірки великих обсягів даних;

– аналіз поведінки клієнта: ідентифікація підозрілих операцій через нестандартні моделі звітності.

3. Контроль та відповідальність аудиторів:

– аудиторські фірми впроваджують внутрішній контроль якості перевірок;

– державні регулятори здійснюють постійний моніторинг аудиторської діяльності;

– встановлюються санкції за порушення, включаючи анулювання ліцензії та кримінальну відповідальність.

Однак, навіть найсуворіші правила не зможуть повністю виключити можливість порушень, якщо не буде ефективного контролю та нагляду за аудиторською діяльністю.

Важливою складовою запобігання шахрайству є система державного регулювання аудиту. В Україні контроль за аудиторською діяльністю здійснюють:

– Рада нагляду за аудиторською діяльністю (контролює дотримання стандартів аудиту);

– Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (перевіряє якість аудиторських звітів для публічних компаній);

– Податкові органи (аналізують відповідність аудиторських висновків реальній фінансовій ситуації підприємств).

Також використовуються міжнародні практики, такі як:

– система ротації аудиторів (обов'язкова зміна аудиторських компаній через певний період);

– аудит аудиторів (перевірка якості роботи аудиторських фірм з боку незалежних експертів);

– створення «чорних списків» аудиторів, які були викриті у порушеннях.

Державний контроль є важливим елементом протидії шахрайству, однак ефективність запобігання маніпуляціям залежить і від самих компаній, що

проходять аудит.

Компанії, що перевіряються, також зобов'язані дотримуватися високих стандартів фінансової звітності. Для цього вони:

– використовують автоматизовані системи бухгалтерського обліку (наприклад, ERP-системи, що мінімізують ризик помилок);

– запроваджують систему внутрішнього контролю, що перевіряє правильність фінансової інформації до її подання на аудит;

– створюють відкриту корпоративну культуру, що виключає тиск на аудиторів та приховування інформації.

Усі ці заходи мають на меті не лише запобігання шахрайству, але й формування культури доброчесності у фінансовій та аудиторській діяльності.

Запобігання шахрайству, маніпуляціям фінансовими даними та недоброчесній поведінці в аудиторській діяльності вимагає комплексного підходу. Важливими інструментами є:

– дотримання міжнародних стандартів аудиту та етичних кодексів;

– використання сучасних аналітичних технологій для виявлення аномалій;

– посилення державного нагляду та впровадження жорстких санкцій за порушення;

– розвиток корпоративної культури прозорості та чесності.

Завдяки цим заходам можна суттєво зменшити ризики фінансових махінацій та підвищити рівень довіри до аудиторських висновків, що, у свою чергу, сприятиме стабільності економіки загалом.

Контрольні запитання:

1. Що таке фінансова звітність і яку роль вона відіграє в економічному середовищі?
2. Які основні ризики спотворення фінансової звітності існують у сучасному бізнесі?
3. Які міжнародні стандарти регулюють складання фінансової звітності?
4. Назвіть основні принципи МСФЗ та поясніть їх значення.
5. Які функції аудиторів у забезпеченні доброчесності фінансової звітності?
6. Які ключові принципи містять Міжнародні стандарти аудиту (МСА)?
7. Яка роль Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) в Україні?
8. Чому професійні кодекси етики є важливими для бухгалтерів та аудиторів?
9. Які наслідки можуть виникнути через порушення професійних стандартів та кодексів етики?
10. Які механізми існують для запобігання маніпуляціям із фінансовою звітністю?

Питання для самостійного опрацювання:

1. Проаналізуйте скандали, пов'язані з порушенням професійних

стандартів (наприклад, Enron, WorldCom) і їхній вплив на аудиторську діяльність.

2. Дослідіть роль регуляторних органів у забезпеченні прозорості фінансової звітності та аудиту.

3. Оцініть, як технології (наприклад, блокчейн, штучний інтелект) можуть сприяти підвищенню достовірності фінансової звітності та запобіганню шахрайству.

Завдання для самостійної роботи

1. Дослідіть один із міжнародних або національних стандартів бухгалтерського обліку (МСФЗ, НП(С)БО) та підготуйте короткий аналіз його ролі в забезпеченні прозорості фінансової звітності.

2. Ознайомтеся з реальними кейсами фінансових махінацій (наприклад, скандали Enron, WorldCom, Wirecard) та проаналізуйте причини, які призвели до цих подій, а також їхній вплив на економіку та довіру до фінансової звітності.

3. Проаналізуйте Кодекс етики професійних бухгалтерів (IFAC) або Кодекс професійної етики аудиторів України та наведіть реальні або змодельовані приклади ситуацій, коли дотримання або порушення його принципів вплинуло на фінансову звітність компанії.

4. Підготуйте коротку доповідь про те, як незалежність та професійний скептицизм аудитора допомагають запобігати маніпуляціям у фінансовій звітності. Наведіть приклади з практики.

5. Опишіть можливу ситуацію, у якій бухгалтер або аудитор стикається з етичною дилемою (наприклад, тиск керівництва щодо маніпулювання звітністю). Запропонуйте варіанти вирішення цієї ситуації відповідно до професійних стандартів та етичного кодексу.

6. Дослідіть поняття «конфлікт інтересів» у сфері аудиту. Наведіть приклади його виникнення та способи його уникнення відповідно до Міжнародних стандартів аудиту.

7. Розробіть короткий план заходів щодо запобігання корупції та шахрайству в роботі бухгалтерії підприємства, враховуючи професійні стандарти та кодекси етики.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ ТА АКТУАЛІЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. Генезис наукознавства.
2. Сутність, структура та класифікація науки.
3. Наука: історичний аспект та сучасні пріоритети.
4. Етапи розвитку науки.
5. Значення курсу методологія наукових досліджень для підготовки магістра.
6. Кадрове забезпечення наукових досліджень.
7. Особливості розвитку сучасного етапу науки.
8. Об’єкти та суб’єкти наукового дослідження.
9. Поняття та класифікація науки.
10. Сучасні наукові пріоритети України у сфері культури та мистецтва.
11. Інтеграція та диференціація в науці.
12. Організаційна структура наукових досліджень в Україні.
13. Наукове дослідження. Види наукових досліджень.
14. Місце ідеї та гіпотези в науковому дослідженні.
15. Закон, закономірність, теорія як елементи наукового пізнання.
16. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання.
17. Класифікація об’єктів наукового пізнання. Вимоги до класифікації.
18. Методологія, метод, методика в наукових дослідженнях.
19. Методологічний апарат наукового дослідження.
20. Теоретичні методи дослідження.
21. Емпіричні методи дослідження.
22. Загальнологічні методи дослідження.
23. Системний підхід у науці.
24. Гіпотетико-дедуктивний метод наукових досліджень.
25. Синтез і аналіз, особливості їх застосування.
26. Системний підхід як метод наукового дослідження.
27. Наукове пізнання: сутність, об’єкти, суб’єкти.
28. Методи наукового пізнання.
29. Процес проведення наукового дослідження.
30. Складання календарного плану дослідження.
31. Форми узагальнення результатів досліджень.
32. Представлення результатів наукового дослідження.
33. Наукова публікація.
34. Наукова монографія, наукова стаття, реферат.
35. Порядок практичного впровадження результатів дослідження.
36. Визначення ефективності наукового дослідження.
37. Вимоги до написання кваліфікаційної роботи.
38. Поняття «інформація». Її сутність, роль і типологія.
39. Ефективність результатів наукових досліджень та її критерії.
40. Розрахунок економічної ефективності наукових досліджень.
41. Класифікація інформаційного забезпечення наукових досліджень.
42. Економічна інформація, її класифікація і призначення в науково-

дослідному процесі.

43. Кодування економічної інформації та її використання в науково-дослідному процесі.
44. Фактографічна інформація та її використання в науково-дослідному процесі.
45. Носії економічної інформації та їх використання в науково-дослідному процесі.
46. Методика пошуку першоджерел.
47. Гіпотези та докази в наукових дослідженнях.
48. Наукові ступені та вчені звання за кордоном.
49. Підготовка наукових кадрів, вчені ступені та звання в Україні.
50. Ступенева освіта в Україні.
51. Що таке академічна доброчесність і чому вона є важливою у наукових дослідженнях?
52. Які принципи академічної доброчесності виділяють у сучасній науці?
53. Назвіть основні порушення академічної доброчесності.
54. У чому полягає відмінність між плагіатом і самоплагіатом?
55. Які види академічного шахрайства найбільш поширені в облікових дослідженнях?
56. Які інструменти використовуються для перевірки на плагіат у наукових роботах?
57. Як правильно здійснювати цитування та оформлення посилань на джерела інформації?
58. Чому фальсифікація та фабрикація даних є серйозним порушенням академічної доброчесності?
59. Які прояви недоброчесності можуть виникати у роботі бухгалтера?
60. Як недоброчесна поведінка може вплинути на якість аудиту?
61. Чому незалежність аудитора є ключовим етичним принципом?
62. Які механізми запобігання маніпуляціям із фінансовою звітністю ви знаєте?
63. Яким чином професійні кодекси етики регулюють доброчесність у роботі бухгалтера та аудитора?
64. Які наслідки може мати виявлення недоброчесності для підприємства та його репутації?
65. Які практичні кроки може здійснити бухгалтер чи аудитор для підтримання високого рівня професійної доброчесності?

ГЛОСАРІЙ

Абстрагування – метод наукового пізнання, що передбачає виділення істотних властивостей предметів, явищ і відокремлення їх від неістотних, другорядних.

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Аналіз – це метод наукового пізнання, змістом якого є розчленування предмета дослідження на складові частини з метою їх детального і всебічного вивчення.

Бібліографічне посилання – сукупність бібліографічних відомостей про цитований, розглядуваний або згадуваний у тексті документа інший документ, що є необхідним і достатнім для його загальної характеристики, ідентифікації та пошуку.

Бібліографічний опис – це сукупність бібліографічних відомостей про документ, його складову частину чи групу документів, які наведені за певними правилами, необхідні та достатні, та є результатом аналітико-синтетичної переробки інформації.

Відчуття – це віддзеркалення мозком людини властивостей предметів або явищ об'єктивного світу, які діють на його органи чуття**.**

Вчений – фізична особа, яка проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження з метою здобути науковий результат.

Гіпотеза – наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ або причин, які зумовлюють даний наслідок. Види гіпотез: нульова гіпотеза, описова гіпотеза, пояснювальна гіпотеза, основна робоча й концептуальна гіпотеза. Три стадії розвитку гіпотези: 1) накопичення фактичного матеріалу та висунення на його основі припущення; 2) формулювання гіпотези, обґрунтування на основі припущення прийнятої теорії; 3) перевірка одержаних результатів на практиці та уточнення гіпотези.

Дедукція – перехід від більш загального до менш загального, часткового чи одиничного; одна з форм умовиводу, в якій на основі загального правила логічним шляхом з одних положень, істинних і достовірних, за необхідності виводять нове істинне положення.

Емпіричні факти – це події, явища, які відбувалися або відбуваються насправді, це різні сторони, властивості, відношення об'єктів, що вивчаються.

Завдання дослідження – визначення та послідовне досягнення проміжних результатів, що дозволяють досягти мети дослідження.

Загальнонаукова методологія – методологія, яка використовується в переважній більшості наук і базується на загальнонаукових принципах дослідження: історичному, логічному, системному, моделювання тощо.

Загальнонаукові методи пізнання – методи, які носять загальнонауковий характер і використовуються в усіх або в низці галузей.

Закон – внутрішній істотний зв’язок явищ, що обумовлює їх необхідний закономірний розвиток.

Знання – ідеальне відтворення в мовній формі узагальнених уявлень про закономірні зв’язки об’єктивного світу.

Індукція – форма умовиводу, в якому на підставі знання про факти, виражені одиничними судженнями, роблять висновок про загальне; метод пізнання, протилежний дедуктивному; спосіб міркування, за допомогою якого формулюють припущення (насамперед гіпотези) та встановлюють їхню обґрунтованість.

Категорія – загальне філософське поняття, яке відображає універсальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку всіх матеріальних, природних і духовних явищ; важливий структурний елемент будь-якої науки.

Класифікація – це поділ різних явищ, предметів на групи за певними спільними ознаками з метою їх вивчення та наукового узагальнення**.**

Компіляція – написання твору, наукової праці на підставі чужих матеріалів без самостійного дослідження та опрацювання джерел.

Логіка дослідження – сукупність послідовних етапів дослідження, у числі яких постановка проблеми, пошук необхідної інформації, підбір засобів для збирання і обробки цієї інформації; визначення мети і завдань; пошук вирішення завдань та отримання результатів.

Мета дослідження – передбачуваний результат, модель результату, кінцевий результат, якого дослідник намагається досягти в процесі дослідження; вона характеризує основний задум наукової роботи.

Метод – спосіб досягнення мети, розв’язання конкретного завдання; сукупність прийомів (операцій) практичного впливу чи теоретичного освоєння об’єктивної дійсності з метою її пізнання.

Методологія науки – система методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання.

Методологія наукового пізнання – сукупність учень про принципи, форми науково-дослідницької діяльності та методи дослідження; спосіб застосування старого знання для отримання нового.

Мислення – опосередковане й узагальнене віддзеркалення в мозку людини істотних властивостей, причинних відносин і закономірних зв’язків між об’єктами або явищами.

Моделювання – створення й дослідження наукових моделей – смислово представленої та матеріально реалізованої системи, яка адекватно відображає предмет дослідження.

Наука – сфера дослідницької діяльності людини, спрямована на одержання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи чи суспільства тощо) нових знань про навколишній світ, основою якої є збір, постійне оновлення, систематизація, критичний аналіз фактів, синтез нових знань або узагальнень, що описують природні або суспільні явища, які досліджуються, та (або) дозволяють будувати причинно-наслідкові зв’язки між явищами і прогнозувати їх перебіг.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та/або пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. У межах наукової діяльності проводиться наукове дослідження.

Наукова етика – сукупність встановлених та визнаних науковою спільнотою норм поведінки, правил, моралі наукових працівників.

Наукова ідея – інтуїтивне пояснення явища без проміжної аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робляться висновки; вона базується на знаннях, які вже накопичено, і розкриває раніше не помічені закономірності. Види наукових ідей – конструктивні, деструктивні (ті, які мають або не мають значущості для наукової діяльності).

Наукова концепція – система поглядів, теоретичних положень, думок щодо об'єкта дослідження, які об'єднані певною головною ідеєю.

Наукова новизна – здобуті наукові результати, що відповідають критеріям уперше отриманого, вдосконаленого або далі розвинутого знання; відмінність одного дослідження від інших, попередніх, у вирішенні певної наукової проблеми.

Наукова проблема – питання, що потребує наукового вирішення; завдання для пошуку невідомого; сукупність нових діалектично складних теоретичних або практичних питань, які суперечать існуючим знанням або прикладним методикам у конкретній науці й потребують вирішення за допомогою наукових досліджень.

Наукова теорія – найвища форма узагальнення й систематизації знань.

Наукове дослідження – особлива форма процесу пізнання, систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єктів, в якому використовуються засоби й методи науки і яке завершується формування знання про досліджуваний об'єкт.

Наукове пізнання – дослідження, яке характерне своїми особливими цілями, завданнями й методами перевірки та отримання нових знань. Воно покликане освітлювати шлях практиці. Це цілеспрямована діяльність, яка складається з певних компонентів.

Науковий апарат дослідження – основні положення, які визначають спрямованість, логіку та умови підготовки і проведення дослідження.

Науковий закон – головний елемент науки, що являє собою філософську категорію, яка відображає істотні, загальні, необхідні, стійкі, повторювані відношення та залежності між предметами і явищами об'єктивної дійсності, що випливають з їхньої сутності. Науковий закон виявляється через сукупність одиничних, випадкових, мінливих, неповторюваних відношень; постає принципом організації та функціонування речей.

Науковий результат – нове знання, здобуте в процесі фундаментальних і прикладних досліджень і зафіксоване на носіях наукової інформації.

Науковий текст – спосіб подання наукової інформації; є результатом наукового дослідження та інтелектуальним продуктом, що доводиться до наукової громадськості.

Науковий факт – явище (або подія), яке відображає певні об'єктивні аспекти дослідженого суб'єкта, причому обов'язково перевірені, осмислені та

зафіксовані науковою думкою у вигляді емпіричних суджень. Науковий факт є складовим елементом наукового знання, віддзеркалення об’єктивних властивостей речей і процесів. На підставі наукових фактів визначаються закономірності явищ, будуються теорії та виводяться закони. Наукові факти характеризуються такими властивостями, як новизна, точність, об’єктивність і достовірність. Новизна наукового факту свідчить про принципово новий, невідомий до цього часу предмет, явище або процес.

Науково-прикладний результат – нове технологічне рішення, експеримент, зразок, завершене випробування, що запроваджується в практику.

Наукознавство – комплекс наукових дисциплін, що узагальнюють і досліджують закономірності функціонування науки.

Об’єкт дослідження – це певне наукове знання, яке планується вивчати. Це сфера пошуку, своєрідна проблема, яка обирається для проведення досліджень. Тобто, під об'єктом дослідження розуміється те явище (процес), яке створює досліджувану автором проблемну ситуацію та існує незалежно від дослідника.

Об’єкт науки – пов’язані між собою форми руху матерії та особливості їх відображення у свідомості людей.

Партиальний плагіат – це використання частини тексту з іншого джерела без належного посилання на автора чи джерело.

Пізнання – процес відображення об'єктивної реальності в свідомості людини, результатом якого є отримання нового знання про навколишній світ. У пізнанні виділяють два рівні: чуттєве пізнання, яке здійснюється за допомогою відчуття, сприйняття, уявлення, і раціональне пізнання, що протікає в поняттях, думках, висновках і фіксується в теоріях.

Плагіат – привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора.

Повний плагіат – полягає в копіюванні тексту без змін з іншого джерела, при цьому не зазначаючи авторство чи джерело запозиченого матеріалу.

Поняття – думка, відбита в узагальненій формі. Воно відображає суттєві, необхідні ознаки предмета дослідження.

Порівняння – процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення подібності чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об’єктам дослідження.

Постулат – вихідне положення, твердження, яке при побудові наукової теорії приймається без доведення.

Правило – умова, якої необхідно дотримуватись, виконуючи якусь дію.

Предмет дослідження – та частина об’єкта, яка в дослідженні набуває наукового обґрунтування; саме на нього спрямована основна увага дослідника, оскільки предмет дослідження визначає тему дослідження.

Прикладні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання,

призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань.

Принцип – основне вихідне положення теорії, вчення, науки, світогляду, що виступає як перше й найабстрактніше визначення ідеї як початкової форми систематизації знань. Якщо в основі теорії, як правило, лежить одна наукова ідея, то принципів, що її виражають, може бути кілька.

Принцип об'єктивності – це принцип пізнання, який передбачає всебічне врахування чинників, які породжують те чи інше явище, умов, за яких дане явище розвивається, адекватності дослідницьких підходів і засобів, які дають можливість отримати істинні знання про об'єкт, передбачають виключення суб'єктивізму, однобічності й упередженості в підборі та оцінці фактів.

Принцип пізнання – це основне положення, вироблена історично узагальнена вимога до пізнавального процесу, яка додає йому певної спрямованості, вказує шлях руху до істини, але не саму істину.

Проблема дослідження – питання (комплекс питань), що об’єктивно виникло в ході розвитку пізнання і потребує вирішення.

Самоплагіат – має місце, коли автор повторно використовує свої власні роботи або їх частини без належного зазначення, що це є повторним використанням.

Синтез – метод наукового дослідження предметів, явищ дійсності в цілісності, єдності та взаємозв'язку їх частин; протилежне аналіз.

Спеціальні методи пізнання – методи, що застосовуються в певній галузі та не виходять за її межі й використовуються у кожній науці в різних співвідношеннях.

Сприйняття – вторинні образи предметів або явищ, які в даний момент часу не діють на органи чуття людини, але обов’язково діяли в минулому.

Судження – думка, в якій за допомогою зв’язку понять стверджується або заперечується що-небудь.

Тема дослідження – це конкретизація та вичерпне визначення досліджуваного явища; намічений результат дослідження, що спрямований на вирішення конкретної проблеми сфери, межі дослідження.

Теоретична значущість дослідження – комплексний показник перспективності та доказовості проведеного дослідження.

Теорія – вчення, система ідей, поглядів, положень, які спрямовані на тлумачення того чи іншого явища. Теорія будується на результатах, отриманих на емпіричному рівні досліджень. У теорії ці результати впорядковуються, вписуються у стрункy систему, об’єднану загальною ідеєю, уточнюються на основі введених до теорії абстракцій, ідеалізацій та принципів. Теорія має бути евристичною, конструктивною і простою.

Технологія наукового дослідження – спосіб досягнення його мети за умов фіксованого поділу функцій між технічними засобами і людськими ресурсами, що відповідають встановленій логіці дослідження.

Узагальнення – логічна операція, в результаті якої відбувається перехід

від одиничного до загального, від менш загального до більш загального судження, знання, оцінки.

Умовивід – розумова операція, за допомогою якої з певної кількості заданих суджень виводиться інше судження (яке пов'язане з попереднім).

Усезагальні методи пізнання – методи, що характеризуються універсальністю і тому можуть використовуватись у найрізноманітніших науках. Вони виконують методологічну функцію у будь-якому науковому дослідженні, спрямовуючи процес наукового мислення.

Фабрикація – це створення або вигадування даних, фактів або результатів досліджень, які не існували.

Фальсифікація – це зміна або перекручення існуючих даних або результатів дослідження з метою введення в оману.

Філософська або фундаментальна методологія – це система діалектичних методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію.

Фундаментальні дослідження – наукова діяльність, яка спрямована на здобуття нових знань та закономірностей про розвиток і взаємозв'язок природи, суспільства і людини.

Цілі науки – опис, пояснювання, передбачення процесів та явищ об'єктивної дійсності, що становлять предмет вивчення на основі законів, які вона відкриває.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Бабайлов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Харків. нац. автомоб.-дорож. ун-т. 2019. 148 с.

2. Бойко М. М., Чучка І. М., Жуков С. А. Основи наукових досліджень : опорний конспект лекцій. Мукачево : РВВ МДУ, 2017. 68 с.

3. Власенко Л., Ладанюк А., Кишенько В. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2018. 352 с.

4. Ганін В.І., Ганіна Н.В., Гурова К.Д. Методологія соціально-економічного дослідження : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 224 с.

5. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Видавництво «Право», 2019. 368 с.

6. Євтушенко М., Хижняк М. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 350 с.

7. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

8. Сьомченко В. В., Саєнко О. Р. Методологія наукових досліджень : методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 73 с. URL: https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/24069/0060419.pdf?sequence=1&isAllowed=y

9. Сьомченко В. В., Саєнко О. Р. Методологія наукових досліджень : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 113 с. URL: https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/24044

10. Уманська Ю. М. Методологія наукових досліджень : конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2019. 98 с.

Додаткова:

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2017. 234 с.

2. Гончарук І. В., Юрчук Н. П. Організація єдиного електронного науково-освітнього простору сучасного університету. *Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики*. 2018. № 12. С. 54-66.

3. Гуторов О. І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Харків : ХНАУ, 2017. 272 с.

4. Дубницький В. І., Науменко Н. Ю., Федулова С. О. Методологія

наукових досліджень в інформаційній економіці : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. І. Дубинського. Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2019. 443 с.

5. Конверський А. Основи методології та організації наукових досліджень. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 350 с.

6. Корягін М. В., Чік М. Ю. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Алерта, 2019. 492 с.

7. Медведєва В. М. Основи наукових досліджень : практикум. Київ : Ліра-К, 2017. 84 с.

8. Медвідь В., Данько Ю, Кобилянська І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях). Суми : Університетська книга, 2020. 219 с.

9. Методичні рекомендації до виконання та захисту кваліфікаційної роботи на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 028 Менеджмент соціокультурної діяльності / уклад. Л. С. Ладонько. Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2023. 56 с.

10. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / Добронравова С. І. та ін.; за ред. І. С. Добронравової, О. В. Руденко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.

11. Носачова Ю., Іваненко О., Радовенчик Я. Основи наукових досліджень. Київ : Кондор, 2020. 132 с.

12. Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті / переклад з англ.; Інститут розвитку освіти. Київ : Таксон, 2017. 184 с.

13. Основні вимоги до оформлення бібліографічного опису документів. URL: http://library.wunu.edu.ua/index.php/uk/dovidka/zrazky-bibliohrafichnykh-opysiv

14. Giebe C., Hammerström L., Zwerenz D. Big Data & Analytics as a sustainable Customer Loyalty Instrument in Banking and Finance. Financial Markets, Institutions and Risks. 2019. Vol. 3(4). pp. 74-88.

15. Gilli M., Maringer D., Schumann E. Numerical Methods and Optimization in Finance. Second edition. Oxford, UK: Academic Press, 2019.

16. Gruszczyński M. Financial Microeconometrics as Research Methodology in Corporate Finance and Accounting. Efficiency in Business and Economics. 2017. № 1. p. 71-80.

17. Hair J. F., Page M., Brunsveld N. Essentials of Business Research Methods. 4th Edition. New York: Routledge, 2019. 520 p.

18. Hausman D. M. A new era for economic methodology. Journal of Economic methodology. 2018. Vol. 1 (8). p. 65-68.

19. Igwenagu Ch. Fundamentals of research methodology and data collection. URL: https://www.researchgate.net/publication/303381524

20. Keas M. N. Systematizing the Theoretical Virtues. Synthese. 2018. № 195. p. 2761–2793.

Інформаційні ресурси:

1. ДСТУ 3008:2015. Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання. [На заміну ДСТУ 3008–95; чинний

від 2017–07–01]. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 26 с. (Інформація та документація). URL:https://library.znu.edu.ua//site/obyavlenia/3659_3008-2015.pdf

2. ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. [Чинний від 2016–07–01]. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с. (Інформація та документація). URL: https://library.znu.edu.ua//site/obyavlenia/DSTU_8302_2015.pdf

3. Європейський кодекс дослідницької доброчесності. м. Берлін. DOI 10.26356/ECOC-Ukrainia. Дата оновлення: березень 2024. URL: https://allea.org/wp-content/uploads/2024/09/CoC2023-Ukrainian.pdf

4. Кодекс академічної доброчесності Запорізького національного університету. URL: https://www.znu.edu.ua/docs/kodeks_akadem__chnoyi_dobrochesnost___.pdf

5. Кодекс академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87% D0%B5% D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96..pdf

6. Порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2021№ 1197. Дата оновлення : 08.05.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-2021-%D0%BF#Text

7. Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44. Дата оновлення : 08.05.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text

8. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

9. Про захист комерційної таємниці : Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС 2016/943 від 08.06.2016. URL: https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16435

10. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 02.05.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
2. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підручник. Житомир : ПП «Рута», 2005. 512 с.
3. Важинський С. Е., Щербак Т І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
4. Галян О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч.-метод. видання. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 26 с.
5. Ганін В. І., Ганіна Н. В., Гурова К. Д. Методологія соціально-економічного дослідження : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
6. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник / 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2023. 488 с.
7. ДСТУ 3008:2015. Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання. [На заміну ДСТУ 3008–95; чинний від 2017–07–01]. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 26 с. (Інформація та документація). URL:https://library.znu.edu.ua//site/obyavlenia/3659_3008-2015.pdf
8. ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. [Чинний від 2016–07–01]. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с. (Інформація та документація). URL: https://library.znu.edu.ua//site/obyavlenia/DSTU_8302_2015.pdf
9. Європейський кодекс дослідницької доброчесності. м. Берлін. DOI 10.26356/ECOC-Ukrainia. Дата оновлення: березень 2024. URL: https://allea.org/wp-content/uploads/2024/09/CoC2023-Ukrainian.pdf
10. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
11. Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В. Методолія наукових досліджень : навч. посіб. Дніпропетровськ : Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
12. Кодекс академічної доброчесності Запорізького національного університету. URL: https://www.znu.edu.ua/docs/kodeks_akadem__chnoyi_dobrochesnost___.pdf
13. Кодекс академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87% D0%B5% D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96..pdf
14. Мальська М., Паньків Н. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 226 с.
15. Методичні вказівки для проведення практичного заняття та організації самостійної роботи з дисципліни «Методологія наукових досліджень» (для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 028 Менеджмент соціокультурної діяльності галузі знань 02 Культура і мистецтво) / Укладач: Л. С. Ладонько. Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2023. 64 с.

16. Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Основи наукових досліджень» для студентів усіх форм навчання спеціальності 071 «Облік і оподаткування» / уклад. Н. Ю. Єршова. Харків: НТУ «ХПІ», 2020. 33 с.

17. Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Основи наукових досліджень» для студентів усіх форм навчання спеціальності 071 «Облік і оподаткування» / уклад. Н. Ю. Єршова. Харків : НТУ «ХПІ», 2020. 33 с.

18. Методичні вказівки і завдання до практичних занять з дисципліни «Наукові дослідження в бухгалтерському обліку» для магістрів спеціальності 071 «Облік і оподаткування» / уклад. проф. О. С. Білоус. Тернопіль : ТНТУ, 2019. 46 с.

19. Методологія наукових досліджень в обліку і оподаткуванні : метод. вказівки до практичних і семінарських занять здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 071 «Облік і оподаткування» / уклад. Т. Г. Маренич. Харків, 2022. 47 с.

20. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / за заг. ред. Т. В. Гончарук. Тернопіль : Тернопільський національний економічний факультет, 2014. 272 с.

21. Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44. Дата оновлення : 08.05.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text

22. Порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2021№ 1197. Дата оновлення : 08.05.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-2021-%D0%BF#Text

23. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Дата оновлення: 16.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

24. Про захист комерційної таємниці : Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС 2016/943 від 08.06.2016. URL: https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16435

25. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 02.05.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

26. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 254 с.

27. Сьомченко В. В., Саєнко О. Р. Методологія наукових досліджень : методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 73 с. URL: https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/24069/0060419.pdf?sequence=1&isAllowed=y

28. Сьомченко В. В., Саєнко О. Р. Методологія наукових досліджень : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 113 с. URL:

https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/24044

29. Уманська Ю. М. Методологія наукових досліджень : конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Облік і аудит». Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 98 с.

30. Хвостівський М. О. Методичні вказівки для виконання лабораторних робіт з дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» для студентів спеціальності 163 «Біомедична інженерія». Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя, 2017. 42 с.

Навчальне видання
(*українською мовою*)

Сьомченко Вікторія Вікторівна
Саєнко Олена Романівна

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В ОБЛІКУ, АНАЛІЗІ ТА АУДИТІ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності «Облік і оподаткування»
освітньо-професійної програми «Облік і аудит»

Рецензент *О. В. Гамова*
Відповідальний за випуск *Н. М. Проскуріна*
Коректор *В. В. Сьомченко*